

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT.

IV

1915

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT.

IV

1915

Redaktionsudvalget: Hojskoleforstander, cand. mag.
L. F. la Cour, Hindholm, Formd. Adjunkt, dr. phil.
H. Ussing, Soro. Red. J. V. Christensen, Ringsted.

Stednavne i Sorø Amt.

Af Henrik Ussing.

Allerede de første skindklædte Mennesker, der slog sig ned som Jægere, Samlere og Fiskere langs vore Kyster, maa have givet de Steder, som laa inden for deres Færdselskreds, Navne. Det kan have været ganske enkle Navne som: „Bæk“, „Strand“, „Bjærg“, „Skov“, „Hytterne“ eller lignende, men dog saa tydelige, at de kunde fattes af enhver, som kendte Stederne. Om vi *nu* har noget *Navn* bevaret fra hine fjærne Tider, ved vi ikke; det skulde snarest være Navnet paa en Ø, et Næs, en Bakke, en Aa eller lignende. Derimod er det vel ikke meget rimeligt, at vi har noget saa gammelt Navn paa nogen menneskelig *Bebyggelse* bevaret; thi Livsforholdene, Næringsvejene, Kulturforholdene har vekslet saa meget siden dengang, at der ikke er stor Sandsynlighed for, at der paa nogen Plads har været en uafbrudt større *Bebyggelse* siden Stenalderen, der havde været i Stand til at fastholde og overlevere et Navn, som var givet af Stedets første Beboere.

Efterhaanden som Menneskene tog Landet i hele dets Udstrækning i Besiddelse og for Størstedelen lagde det under Dyrkning, har de ogsaa givet alle de Steder Navne, som udmærkede sig ved særlige Naturejendommeligheder eller var af særlig Betydning for Menneskene. Vort havkransede Land med dets Sunde og Fjorde, dets Øer og Næs, dets Bakker og Dale, dets aabne Sletter og tætte Skove har et saa vekslende Præg, at der efterhaanden har fæstnet sig en Vrimmel af Navne ved alle de Smaadelc, hvoraf Landet bestaar. Saadanne Navne, der angiver, om Stedet er en Bakke eller en Dal, Mose eller tør Jord, aabent eller skovklædt, indskaaret af Havet eller en vidtstrakt Slette, kunde man kalde *Naturnavne*; herhen hører ogsaa de Navne, der fortæller os, hvad Dyreliv eller Plantevækst, der trives paa Stedet. Andre Steder er nævnte efter Menneskers *Virken* paa Jorden, Rydninger i Skoven, Broer, Boliger og andre Indretninger, frembragt af Menneskehaand; saadanne Navne kunde vi kalde *Kulturnavne*. Og endelig er en Mængde Steder nævnt efter de *Menneskers Navne*, som paa en eller anden Maade har haft noget med Stederne at gøre. Saaledes er mange Steder nævnt efter de Mænd, som først har fæstet varigt Bo der, eller som i lang Tid har ejet Stedet.

Fæster vi nu særlig Opmærksomheden paa *Bynavnene*, hvad Tilfældet er i denne Afhandling, saa er det sandsynligt, at langt den største Del af Navnene er opstaaet omtrent samtidig med, at vedkommende Bebyggelser fandt Sted. Dog kan en Bebyggelse godt have optaget et Navn, som Stedet bær i Forvejen, saaledes som det tydeligt er Tilfældet med de Steder, som ender paa *Mark* eller *Ved* (d. e.

Skov). Og omvendt kan et Sted godt have skiftet Navn i Tidens Løb, hvad vi i mange Tilfælde er i Stand til at godtgøre, navnlig hvor det drejer sig om Bondebyer, der er gaaet over til at blive Herregaarde.

For omtrent halvandet Hundrede Aar siden var næsten hele Landets Befolkning bosat i *Byer*, dels i *Købstæderne*, dels i *Landsbyerne*, dels paa *Herregaarde*, der for en stor Del var opstaaet af Landsbyer, og som jo næsten udgør Smaabyer med deres Vrimmel af Herskab, Tjenere, Daglejere og Haandværkere. Den *spredte* Bebyggelse er opstaaet siden da. Men som Forholdet var for 150 Aar siden, havde det i det væsentlige været mange Aarhundreder igennem, man kan vel sige: omtrent fra Valdemarstiden.

Omkring 1200 – 1250 har omtrent hele det System af Landsbyer, der udgør Kærnen i det danske Lands Bebyggelse i de følgende Aarhundreder, ja paa en Maade ogsaa i vor Tid, været færdigt. I den Tid, som ligger mellem den første *varige* Opdyrkelse med tilhørende *fast* Bosættelse i stor Udstrækning og Tiden omkring 1200, skabes langt den overvejende Del af de danske Bynavne. I denne Tid har der vel nok uafbrudt været talt det samme Sprog, det danske, i vort Land. Men dette Sprog har dog ændret sig meget i Tidens Løb; mange Ord, som een Gang har været gængse, er forsvundne, og ny Ord er opstaaet til Gengæld. Derfor er det ogsaa forholdsvis let at sige, hvad de Stednavne betyder, som er dannet i det sidste Tusind Aar; thi fra den Tid har vi et fyldigt Kendskab til vort Modersmaal. Men de Stednavne, som er dannet i ældre Tid, er vanskeligere at tolke, navnlig naar de Ord, som de er dannet af, er forsvundet af vort Sprog. Desuden

kan et Stednavn omdannes saa stærkt i Tidens Lob, at det ikke kan forstaas, uden at man af gamle Skrifter ved, hvorledes det har heddet i Middelalderen; men det er ikke alle Stednavne, der er opskrevet i saa gamle Bøger. Og nogle Navne er saa gamle, at de allerede inden Middelalderen havde undergaaet meget store Forandringer. —

Det er meget sjældent, at vi er saa heldige som med *Sasserbro*, hvor den Mand, der har bygget Broen og givet den Navn efter sig selv, har ladet indhugge en Meddelelse derom paa en Runesten, der til denne Dag staar ved Fjenneslev Kirke. I andre Tilfælde ved vi fra gamle Skrifter, at et Sted har skiftet Navn alt i gammel Tid; i Sorø Klosters Gavebog staar der, at det Sted, som da hed *Knutsthorp*, og som nu hedder *Knudstrup*, i tidligere Tid hed *Goksthorp*. Dette Torp (Udflyttergaard eller Aflæggerby) har altsaa først været nævnt efter en Mand, der hed *Gok* (nu: Gøg), senere efter en, der hed *Knut* (nu Knud). I andre Tilfælde er der ikke sket Navneskifte, men Forvanskning; *Ørnstrup* Skovfogedhus er nævnt efter et Torp, som oprindeligt hed *Øthenssthorp*, altsaa havde Navn efter en Mand, der hed *Øthen* (oldnordisk Audun). *Jystrup* maa ikke skrives *Jydstrup*, thi det har ikke det mindste med en *Jyde* at gøre: det har Navn efter en Mand, der hed *Jur* (hvilket Navn forøvrigt betyder *Hest*). Hvor stærke Ændringerne af et Navn kan være, kan man se af, at *Estrup* (egentlig *Estrithethorp*) har Navn efter en *Estrid* og *Krøjerup* (egentlig *Krubethorp*) efter en *Krube*. *Skellerød* hed oprindeligt *Skelverhøghe*, *Skovso* hed *Skoghusas* („Skovhusaas“), *Jernbjerg* hed *Hjærnebjerg* (betyder maaske Hjærnes Bjærg); *Herrestrup* hed *Heriersthorp* og var nævnt efter en Mand med

det oldnordiske Navn *Herjar*. *Sorterup* er nævnt efter Manden *Svarte* (den sorte). Om *Tyrrelse* i gammel Tid hed *Thyvelshow* eller *Thyffløse*. kan man vanskeligt afgøre, da begge Former forekommer i gamle Skrifter. *Tase* er muligvis ældre *Tagso*, altsaa „Soen, hvor der vokser Tagrør“. *Neblerod* er en stærkt sammentrukket Form for gammelt *Nepælderuth* (maaske „Roedyrkningsrod“): *Lystagerup* hed for *Lystagergaard*, og endnu tidligere *Ormager* (i Middelalderen: *Ormakær*); *Fuglebærg* hed for *Withfuglebærg* eller *Withfyvebærg* (første Stavelse betyder vistnok: *Skov*); *Højbærg* er nok oprindelig *Høgebærg*. *Rejnstrup* maa komme af Mandsnavnet *Regin*. *Salto* hed i gamle Dage *Solta*. En gammel By i Frerslev Sogn, der hed *Perstrup*, er nu forsvundet. — Saaledes kunde man blive ved med at gennemgaa Navnene i hele Amtet i *tilfældig Orden*; om nogle kunde man da oplyse, at de i ældre Tid hed noget andet, end de nu hedder, og derved vilde det i en hel Del Tilfælde blive muligt at forklare, hvad de betyder, og hvorledes de er opstaaet. Dette kan maaske nok i og for sig have Interesse. Et Stednavn er jo tit ligesom en Gaade, og der er altid en vis Tilfredsstillelse ved at løse Gaader. Men langt interessantere bliver Stednavnene dog, naar man sammenstiller dem, der med Hensyn til deres Dannelsesmaade hører sammen; naar de, der ender paa *-inge*, behandles for sig, og de, der ender paa *-by* behandles for sig, naar de, der er *Naturnavne*, betragtes under ét, og naar de, der indeholder *Personnavne* faar sit særlige Kapitel. Saa begynder Stednavnene at tale, belære os om vort Land og vort Folk i Fortiden, om dets Kultur, dets Sæd og dets Tro. Da er det ikke længer vor Nysgerrighed, der bliver stillet; da er det selve vort Lands

Jordsmon og dets Bygder, der aflægger historisk Vidnesbyrd.

Mangen Herregaard er opstaaet paa en nedbrudt Bondebys Tofter. Undertiden ved vi Besked med, hvornaar det er sket, og hvorledes det er gaaet til. Saaledes er Store Ladegaard ved Sorø opstaaet paa den Maade, at Kong Kristian den 4de af *Slagelse By*, d. e. det gamle *Slagelse-Bo*, lod 10 Gaarde afbryde og Gaarden *St. Ladegaard* ved Lehnsmand H. Rammel opbygge. *Rosengaarden* ved Kværkeby ejedes i Middelalderen af Væbneren Tetz Rosengaard og har faaet Navn efter ham. Saaledes kan vi i enkelte Tilfælde paapege, at en Bebyggelse har faaet et nyt Navn samtidig med, at den er blevet forvandlet fra Landsby til Herregaard; eller en enkelt Ejer har givet en ældre Gaard sit Navn, som saa kan være bevaret lige til vor Tid. Det gamle *Burgh* (eller *Borg*) er paa den Maade blevet til *Pedersborg*, idet den kaldtes saaledes efter Absalons Fasters Mand, Peder Torstenson; først var dette Navnet paa Herregaarden paa Kirkebanken, senere paa Landsbyen — hvis Navn maaske oprindelig var *Hæghlinge*. *Skovkloster* ved Næstved nævntes *Herlufsholm* efter Herluf Trolle. *Lille Frederikslund* er opkaldt efter Frederik den 5te, og *Store Frederikslund* er anlagt, hvor Byen *Landbytorp* før laa. Den Gaard, som i Middelalderen hed *Brodegaard*, var fra 1562 i henved 150 Aar i Familien Trolles Eje og kaldtes da *Trollholm*; nu ejes den af Familien Holstein og kaldes *Holsteinborg*. Paa samme Maade blev *Skivede* til *Giesegaard*; *Fuirendal* er det gamle *Winningegaard*. *Sofiedal* er opstaaet af to Herregaarde *Stenkelstrup* og *Øld*, der sikkert oprindelig har været et Par Bondebyer. Hvor *Gisselfeld* nu ligger, laa tidligere

Valgestrup. *Pebringe* er nu *Falkensten*. Taarnborg, ældre Thornburgh, d. e. Tornebanke, skal være det samme som Dyrehovedgaard, opr. *Dighrhoueth*: *det brede Hoved*.

Stundom benyttes til Navn paa en Herregaard en ældre Benævnelse for Stedet, blot med Tilføjelse af Endelsen: *-holm*: saaledes har Herregaarden *Gunnersterholm* faaet sit Navn af en Landsby, der som Modsætning til Gunnerslevlille har heddet *Gunnerstevmagle*; *Skjoldnæsholm* er blevet nævnt efter det Næs i Valsolille Sø, hvor Gaarden oprindelig har ligget. *Taarnholm* ved Korsør har vel Navn efter Taarnborg. Endelsen: *holm* er ogsaa blevet benyttet ved Dannelsen af helt ny Navne paa Herregaarde: *Gyldenholm*.

Der er dog ogsaa Herregaarde, som ærligt og redeligt har beholdt det gode gamle danske Navn paa Stedet, -- stundom med Tilføjelsen *Gaard* (hvad der jo ligefrem er nødvendigt, naar der ligger en Landsby af samme Navn ved Siden af): *Harrested*, *Førster*, *Basnæs*, *Borreby*, *Valby*, *Brørup*, *Lyngby*, *Transby*, *Snedinge*, *Srenstrup*, *Kærup*, *Sorup*, *Bregentved*, *Hæsede* o. s. v. I de fleste af disse Tilfælde fremgaar det af selve Herregaardens Navn, at den er opstaaet af en Bondeby (eller har erhvervet sig en stor Del af dens Jorder).

I visse Tilfælde kan vi som sagt *fastslaa* et Stednavns Oprindelse og Alder; i de fleste Tilfælde ved vi imidlertid ikke saa god Besked om Bebyggelsens Oprindelse og Navnets Tilbliven; men vi er dog i Stand til at *drage Slutninger*, som giver os en omtrentlig Besked paa disse Spørgsmaal. De allerfleste af de Bynavne, som ender paa *-lev*, *-sted*, *-torp* (-trup, -drup, -rup), *-rød* og *-bølle* er sammensatte med

Personnavne; men medens Navnene paa *-lev* og *-sted* begynder med ældgamle Personnavne fra den hedenske Oldtid, begynder Stednavne, som ender paa *-torp*, *-rød* og *-bølle*, med Mandsnavne, som var almindelige i de første kristne Aarhundreder.

Sorø Amts Bynavne yder maaske et Holdepunkt til, naar vi vil søge at danne os et omtrentligt Skøn om Navnenes Alder. Her er en Mængde Byer, der kunde kaldes Tvillingbyer; de ligger Parvis med en halv Mils Afstand mellem de to samhørende Byer. Hvert Par bærer samme Navn, men saaledes, at der til den ene Bys Navn føjes Ordet *-magle* (der betyder *stor*), medens der til den anden By føjes Ordet *-lille*, eller den ene kaldes *-østre* og den anden *-vestre*, eller *-nørre* og *-søndre*, stadig med disse Tilføjelser *sat bag efter* Navnet.

Meget taler for, at Byer som *Fjenneslevlille* og *Fjenneslevmagle*, *Slaglille* (opr. Slauløsæ litlæ) og *Slauelsebo* (hvor nu St. Ladegaard ligger), *Ørlev vestre* og *Ørlevøstre* (nu Ø. under Skov), *Stenmagle* (opr. Stenløsæmagle) og *Stenlille* (opr. Stenløsælille), *Alindelille* og *Alindemagle*, *Valsølille* og *Valsømagle*, *Hjælmsømagle* og *Hjælmsølille*, *Valbyøstre* (nu: Lille Valby) og *Valbyvestre* (nu: Valbygaard), *Vedbynørre* og *Vedbysøndre*, *Sørbylille* og *Sørbymagle*, *Kirke-Stillinge* og *Østre-Stillinge* (skønt Særnavnet der staar forved Fællesordet; sml., at *Fjenneslevlille* ogsaa kaldes *Kirke-Fjenneslev*), *Halagerlille* og *Halagermagle*, *Gunnerslevmagle* og *Gunnerslevlille*, *Eggeslevlille* og *Eggeslevmagle*, *Sønder-Jellinge* og *Ting-Jellinge* (sml. *Kirke-Stillinge*) er meget gamle Byer. Disse Tvillingbyer har sagtens fra først af været Enkeltbyer; men i Tidens Løb er Gaardenes Tal og deres Jordomraade blevet saa store, at man har fundet

det formaalstjenligt at dele Jordomraadet i to Dele og flytte nogle af Gaardene hen paa en ny Boplads. Og denne Deling er sandsynligvis sket i ældgammel Tid, inden den kristne Sogneinddeling har fundet Sted: thi Sogneinddelingen har ganske naturligt fulgt Skellene mellem Bymarkerne; men nu viser det sig, at de to Tvillingbyer meget ofte hører hver til sit Sogn; Stenlille og Stenmagle er begge Kirkebyer; Allindemagle er Kirkeby, men Allindelille ligger i Haraldsted Sogn; til samme Sogn (Haraldsted) hører Valsømagle; men Valsølille er Kirkeby; Ørslevvester ligger i Gyrstinge Sogn; Ørslev under Skoven hører til Bringstrup Sogn; det er næsten en Undtagelse, naar begge Tvillingbyer ligger i samme Sogn, saaledes som de to Fjenneslev'er gor. Frænde er jo Frænde værst; selve det afbrudte Fællesskab kan have givet Anledning til Stridigheder, der kan være blevet fortsat Slægtled igennem, og det kan være Grunden til, at Tvillingbyerne har sørget for at komme til at høre til forskellige Sogne. Man ved jo, hvorledes Lidenskaber kan vækkes, naar der er Spørgsmaal om, hvor en ny Skole, et Mejeri eller en Station skal lægges; vore stridbare Fædre har sikkert heller ikke faaet deres Kirker lagt og deres Land inddelt i Sogne uden megen Harme og Kiv. — Kan vi altsaa gaa ud fra, at Tvillingbyerne er gamle, som Regel ældre end Kristendommens fulde Gennemførelse, saa faar vi Ret til at henregne en hel Del Byers Oprindelse til ældgammel hedensk Tid, Byer, hvis Ælde man ellers var ude af Stand til at have nogen Mening om. Det gælder Byerne *Alinde, Valsø, Hjelmsø, Valby, Vedby, Sørby, Haldager*; — hvad der ogsaa taler for, at disse Byer er forholdsvis gamle, fra hedensk Tid,

er at de indeholder gamle Ord, der nu er saa godt som forsvundne af det danske Sprog, og som i Reglen heller ikke har været almindelige i Middelalderens Dansk.

Til vore ældste Stednavne horer de, der ender paa *-inge*; de er alle vanskelige at tolke, hvad der er et af de sikreste Beviser for deres høje Ælde; men rimeligst er det, at de egentlig betegner *Beboerne*, og dernæst bruges til at betegne disse Beboeres Gaarde og deres Tilliggende. Vi har gamle Vidnesbyrd nok om, at Ord med Endelsen *-ing* eller *-ung* betegner Mennesker af den og den Æt eller af det og det Samfund. Paa det ene af de navnkundige sonderjyske Guldhorn staar der, at den Mand, som har smeddet Guldhornet, var en *Holting*; og det maa betyde enten, at han var fra et Sted, der hed *Holt*, eller at han var en Ætling af en Mand, der hed *Holt*. Fra Nordens Oldtid kender vi Sagslægter, som bærer slige Navne: Ynglingerne i Upsala, Skjoldungerne i Lejre, Ylvinger, Volsunger, o. s. v. Fra Frankernes Historie kender vi Kongeætter som Merovinger og Karolinger. Paa Island kaldtes en navnkundig Æt *Hjardhylltingerne*, fordi deres Stamgaard hed *Hjardarholt*. Ordet *hyrningr* betegner en Person med *Horn*. Endelsen *-ing* kan saaledes i det oldnordiske Sprog bruges til at betegne mange forskellige Forhold; og dette maa vi sagtens ogsaa regne med, naar vi vil forsøge at tolke Stednavnene paa *-inge*. Det visse er, at de betegner en Del samvarende Personer.

Her i Amtet findes der *nu* ingen betydelige Bebyggelser, hvis Navn ender paa *-inge*, i Ringsted Herred. Der er heller ingen af dem i de egentlige Skovegne mellem Sorø og Slagelse eller i Egnen

omkring Tystrup Sø. Derimod ligger der en lille Gruppe i den nordlige Del af Alsted Herred: *Døjringe*, *Gyrstinge* og *Kyringe*, hvortil kommer det gamle *Hæghlinge*, som er det nuværende Pedersborg.

Ellers ligger Byerne paa *-inge* i en lang Rad gennem Slagelse Herred og Østre og Vestre Flakkebjærg Herreder: Kirke *Stillinge* og Østre *Stillinge*. *Hejninge*, det gamle *Pebringe* (nuv. Falkensten), *Skorpinge*, *Gimlinge*, *Ting-Jellinge* og *Sondre-Jellinge*, det gamle *Syllinge* (i Venslev Sogn), det gamle *Wimminge* (Fuirendal) og *Hyllinge*. Ved Amtets Sydkyst ligger den store Gaard *Snedinge*, der vel har optaget en Landsby af samme Navn i sig. — Den Rad af Landsbyer paa *-inge*, der strækker sig fra *Stillinge* til *Hyllinge* tværs igennem Sydvestsjællands skovløse, gammel dyrkede frugtbare Egne, er tydeligt nok nogle af Landets ældste faste Bebyggelser, hvis Navne er os overleveret. Herfra har Sydvestsjællændere og Midtsjællændere ryddet og pløjet sig frem til begge Sider, ud til Kysten og ind i Skoveggen ved Sorø og Tystrup Sø.

Lige saa vanskelige at tolke som Navnene paa *-inge* er de, der ender paa *-løse*, og derfor kan vi ogsaa regne dem med til vore allerældste Stednavne. Skal man dømme efter Beliggenheden af Byerne paa *-løse*, maa Endelsen betyde „græsklædt, jævn Strækning i Nærheden af Vand“. I Egnen fra Holbæk Syd paa mod Sorø vrimler det af Navne paa *-løse*: *Tølløse*, *Undløse*, *Uggerløse*, *Niløse* o. s. v. Som en Udløber af denne tætte Bebyggelse med Byer paa *-løse* kan man betragte de to Navne paa *-løse*, vi har i den nordligste Spids af Alsted Herred: *Vanløse* og *Stenmagle*, der opr. hed *Stenløsemagle* (*Stenlille*, egtl. *Stenløselille*, ligger i Holbæk Amt); —

i Sorø Amt ligger disse Byer ellers ret spredt i gammel-dyrket, aabent Land, aldrig inde i de forholdsvis nyopdyrkede Skovegne; for største Delen er det store, anselige Kirkebyer. I Alsted Herred ligger foruden de nævnte: *Slaglille* (egentlig *Slaulosehille*), hvortil i Middelalderen kom *Slauelsebo*, det er *Slaulosebo* (nu: Store Ladegaard). I Ringsted Herred: *Bentose*, *Farendlose*, *Aarlose* og *Skuderlose*. I Slagelse Herred selve Byen *Slagelse*, i Middelalderen: *Slaulose*; derimod er det tvivlsomt, om *Tyelse* hører herhen; thi det skrives i Sorø Klosters Gavebog: *Thyrelshov*. I Vestre-Flakkebjærg Herred kun *Vemmelose*. I Østre-Flakkebjærg Herred: *Arlose*, *Hollose* og *Vridsløse*. — Om Betydningen af disse Navnes første Led kan der ikke siges noget vist. Dog kan vi nok gaa ud fra, at det *ikke* er *Personnavne*, Stednavnene paa *-lose* begynder med; de vilde nemlig have robet sig ved Ejefaldsendelsen *s*. Af dem i Sorø Amt er der kun Vridsløse, hvor første Stavelse ender paa *s*, og det hedder endda i Kong Valdemars Jordebog: *Writlos*, altsaa uden *s* til første Led. — Naar disse Stednavne altsaa ikke indeholder Personnavne, er der den største Sandsynlighed for, at de er nævnt efter Naturforhold. Men hvad Betydningen i hvert enkelt Tilfælde kan være, er fuldstændig uvist.

Med Navnene paa *-lev* nærmer vi os til de Tider, hvorfra vi har enkelte historiske Efterretninger om vort Rige og Folk, og Navnene bliver derfor forholdsvis lette at tolke. Endelsen *-lev* er det samme som det oldnordiske *leir*, der betegner „*hvad der er overladt en*“, enten i Giverens levende Live eller efter hans Dod, altsaa omtrent: Gave eller Arv. Vi har det samme Ord i *Konunglev* og *Sigridlev*, der begge omtales i Kong Valdemars Jordebog og der betegner

„Samlinger af Jordegods“. — Første Del af disse Stednavne er tydeligt nok Mandsnavne: *Fjenneslev* er Fjalins Lev; *Ørsløv* er Øthers Lev; *Hallelev* er Halles Lev og *Skafteløv* er Manden Skaftes Lev, ligesom *Gunnerlev* er Gunnars Lev, *Frerslev* er Frethørs Lev og *Aarslev* er Manden Aars Lev; *Forlev* er nævnt efter Manden Forne og saa fremdeles.

De Mænd, som disse Byer har faaet Navn efter, har sikkert været Stormænd. Navnene paa -lev har Tilbøjelighed til at klumpe sig sammen og fuldstændig beherske en frodig, gammeldyrket Egn, til Ex. i Ringsted Herred fra *Vetterslev* mod Sydøst til *Frerslev*, hvor de næsten alle er Kirkebyer, — eller ude i den frugtbare vestsjællandske Egn ved Vaarby Aa: *Forlev*, *Vemmelev*, *Ormeslev*, *Gørlev*. Deres anselige Størrelse maa Byerne paa -lev allerede have haft ved Kristendommens Indførelse, da saa mange af dem har opnaaet at blive Kirkebyer, og forholdsvis mange af dem er blevet til Tvillingebyer: *Fjenneslev*, *Ørsløv*, *Eggeslev*, *Gunnerlev*.

De Mandsnavne, som forekommer i disse Bynavne, kunde tyde paa, at disse Bebyggelser har faaet deres nuværende Navne i Tiden mellem de store Folkevandringer og Vikingetogene, altsaa omkr. 500—800 efter Kristus.

Et Minde om en svunden By med Endelsen -lev har vi i *Gørlev* Mose og So i Alindemagle Sogn.

Naar vi vil udfinde det Mandsnavn, som danner første Led af disse Navne, er der en Ejendommelighed ved Udtalen, som vi maa tage med i Betragtning. I manges Udtale af et Navn som *Fjenneslev* er der en Tilbøjelighed til at indsnige et *r*, som oprindeligt ikke hører hjemme der, saa at Udtalen bliver *Fjennerslev*, og det er en Tilbøjelighed, som

findes hele Landet over og i saa høj en Grad, at dette r mange Steder har fæstnet sig i disse Stednavnes Stavemaade. Mange Gange, naar vi har med Navnene paa -lev at gøre, maa vi derfor fjærne dette r, naar vi vil finde det Mandsnavn, hvormed Stednavnet er sammensat.

Navne, der ender paa -sted, betegner Stormandsgaarde fra Tiden lige før Vikingetogene og fra Vikingetiden selv, altsaa fra omtrent 700 til 1000. Mange af de Gaarde, Nybyggerne paa Island rejste, er nævnt paa samme Maade. Naar Halkel bosatte sig paa Island, kunde han kalde sin Gaard Halkelsstadir (-stadir svarer til det danske -sted), ligesom Havard kaldte sin Bopæl Havardsstadir. I Eddadigtene fra Vikingetiden nævnes blandt virkelige og opdigtede Navne ogsaa *Hringstadir*, hvorved der maaske er tænkt paa Ringsted. — Af Stednavnene paa -sted maa vi i denne Forbindelse se bort fra *Kongsted*, *Bedsted* og *Vielsted*, der vist alle oprindelig ender paa Ordet *Tved*, som betyder „et Stykke højere liggende Jord, som er afskaaret ved Vand- eller Engdrag“. *Næstved* er sammensat med dette *Tved*, men det udtales af Egnens Folk *Næsted*; dette viser, at Udtalen kan lede paa Vildspor, og ved Ordene paa -sted maa vi derfor altid undersøge, om de oprindelig er sammensatte med *Sted* eller *Tved*. Sammensatte med Mandsnavne er vistnok *Rosted* og *Holsted*. Og *Harrested* er sikkert *Haralds Sted* og *Hyldested* sandsynligvis Manden *Hildirs* eller *Hildars Sted*.

De fleste af de sikre Navne paa -sted finder vi som en Gruppe, der fuldstændig behersker Ringstedegnen: Byen *Ringsted* selv, *Alsted*, *Sigersted*, *Haraldsted*, *Vigersted*, allesammen anselige Kirkebyer. Man maa snarest tænke sig, at disse Byer har faaet deres

Navne efter Stormands-Gaarde fra Vikingetiden, højt beliggende med vide Udsigter. Det er jo ikke udelukket, at der kan have været Bebyggelser paa disse Steder fra tidligere Tid. Men saa har mægtige Mænd, der bar Navnene Hring, Aleg, Sigar, Harald og Vikar, opført deres store Gaarde og givet dem Navn efter sig selv, og disse Navne er da gaaet over til at betegne hele Byen med dens Tilliggende. Ring er Navnet paa en Sagnkonge; men det er rimeligt, at virkelig en Konge af det Navn har levet og bygget sin Kongsgaard i Ringsted; Stedets Ry som Kongesæde har bredt sig vidt i Norden, og derfor kan det omtales som en navnkundig Kongsgaard i det gamle Eddadigt om Helge Hundingsbane. Det er sandsynligt, at Stormænd har bygget deres Gaarde i Egnen omkring Kongsgaarden. Vi synes ogsaa at skimte, at der i denne Konge- og Stormandskreds har trivedes en sær egen Skønhed. Det er denne Digtning, hvoraf der er bevaret store Dele i Saksens Danmarks-kronikes 7de Bog. Jeg behøver blot at minde om Digtningen om Hagbard og Signe, der er knyttet til Sigersted. Absalon, der stammede fra Nabobyen Fjenneslevlille, har vel tit, fra han var lille Dreng, hørt det gamle Kvad om Hagbard og Signes trofaste Kærlighed ind i Døden. En af hans Hjemmelmænd har talt med en Bonde, som havde pløjet en Stump af Hagbards Galge op af Jorden. Absalon har igen fortalt Sagnet til Sakse, og paa denne Maade er dette navnkundige Oldsagn blevet reddet fra Forglemmelse. Af Saksens Fremstilling baade af selve Sagnet og af Fortællingen om, hvorledes Hake øvede Hævn for Drabet paa Hagbard, kan det ses, at Sagnet har været dybt rodfæstet i denne Egn; det har ikke alene haft sin

Oprindelse dér, men det er ogsaa blevet fortalt og sunget paa samme Egn i Aarhundreder, inden Sakse nedskrev det. Det fremgaar af de mange Steder paa Egnen, som ligefrem nævnes, eller som der hentydes til hos Sakse. Nogle af disse Stednavne kan vi genfinde den Dag i Dag, andre er dunkle eller glemte.

Ringstedegnens Navne paa *-sted* har da en Klang i sig af Vikingetidens Digtning, som maa hænge sammen med, at denne Egn i sin Stormandskreds har fostret Sagn og Sange, som i Aarhundreder har lydt fra Slægt til Slægt i alle Nordens Egne. Disse Stormands, særlig Grundlæggernes, Ry har lydt længe efter, at de selv var blevet lagt i Mulde: deres egen og deres .Ets Skæbne og Daad har været som en Stenstøtte, som Digtningen har slynget sine Ranker og Roser omkring. Det er en Digtning, hvis bly Friskhed og kærlighedsblussende Livskraft danner ligesom et kvindeligt Sidestykke til den mandige Skjoldungedigtning fra Nabo-Egnen ved *Lejre* og *Roshilde*. Sigarsætten, *Siklingerne*, er en af de Sagnslægter, hvis Navne i sig selv havde en saa skær og fyldig Klang, at Skjaldene yndede at bruge dem, baade naar de sang de gamle Sagn om Ygen i en ny Form, og naar ny Skæbner ildnede dem til Sang i gamle Rytmer.

Langt den talrigste Gruppe af Bynavne er dem, der er dannet med Endelsen *-torp*, nu *-rup* eller *-trup* eller *-drup*: medens vi her i Amtet kun har 12—13 Navne paa *-inge*, 12—13 paa *-lose*, 24—25 paa *-ler* og 8—10 paa *-sted*, har vi 119 anseeligere Bebyggelser, der ender paa *-rup*, *-drup* eller *-trup*, foruden adskillige uanselige Bebyggelser af samme Art og flere Steder, der kun kaldes *Torp* eller *Torped*, eller for at skelne dem fra andre Steder med samme

Navn kaldes: Arløse Torp, Karebæks Torp, Lystager Torp o. lign.

Adskillige af disse Navne paa *Torp* naar vist langt tilbage i hedensk Tid; men som Helled er de knyttet til en Udvidelse af Landets Bebyggelse, som har fundet Sted i Slutningen af Oldtiden og i Begyndelsen af Middelalderen; naar vi til Ex. har en By, der hedder *Mortenstrup* eller en anden, der hedder *Kirkerup*, fremgaar det tydeligt af første Led i Sammensætningen: det kristne Mandsnavn *Morten* og Ordet *Kirke*, at disse Navne er blevet til i kristen Tid. Imidlertid maa vi dog lægge Mærke til, at langt de fleste Navne paa *-torp* maa have været til, inden de kristne Navne Niels, Peter, Jens o. s. v. blev almindelige; thi ganske vist forekommer disse og andre kristne Navne i Forbindelse med Endelsen *-torp*; men de kristne Navne med denne Endelse er dog forsvindende faa i Sammenligning med de mange oprindelig nordiske Navne med Endelsen *-torp*. De kristne Mandsnavne gør sig først gældende i større Udstrækning i Løbet af det 12te Aarh., og først ved 1200 bliver de rigtig almindelige; inden den Tid er da Flertallet, ja langt den overvejende Del af Navnene paa *-torp* blevet til; vi kan med nogen Sikkerhed sige, at i Begyndelsen af 13de Aarh., da Kong Valdemars Jordebog bliver til, er saa at sige hele det System af Landsby-Bebyggelser færdigt, som med forholdsvis smaa og faa Forandringer bestod lige til Udskiftningens og Udflytningens Tid i Slutningen af 18de og Begyndelsen af 19de Aarh. Den vigtigste Forandring, der foregik i saa Henseende i 600 Aar fra omkring 1200 til næsten 1800, er, at en Del Byer blev nedlagt for at give Plads for Herregaarde; disse optog dog ofte det gamle

Landsbynavn og førte det videre, saa det er bevaret til Nutiden. Mange af vore store Gaarde ender jo paa -rup, -drup, -trup. Og de maa være blevet til paa en af to Maader: enten er det en enkelt *Udflyttergaard*, et *Torp* i egentligste Forstand, der ved stadig Rydning og Opdyrkning har vokset sig saa stor, at den er blevet en Herregaard, eller ogsaa er Herregaarden opstaaet ved, at en hel Del mindre Gaarde, der udgjorde en Landsby, er gaaet op i en større; af Herregaarde, der ender paa -torp, har vi her i Amtet: *Mørup*, *Hellestrup*, *Kjørup*, *Lille Srenstrup*, *Kastrup*, Herregaarden *Ottestrup*, *Sorup*, Gaarden *Eskildstrup*, nuværende Sofiedal, ældre: *Stenkelstrup*, *Brørup* o. fl. — Men adskillige Torper er kun smaa Gaarde og har aldrig været andet; de er blevet ved at være en enkelt lille Gaard gennem Aarhundreder. Bortset fra disse Tilfælde betegner Stednavnene paa -rup, -drup, -trup i Reglen Landsbyer, der stundom kan være ret anselige, men for det meste er ret smaa. De ligger spredt over hele Amtet, dog saaledes, at de tydeligt nok er sparsomst paa Egne med ældgammel Bebyggelse og bliver tættere og talrigere, naar vi kommer til Egne med forholdsvis ung Bebyggelse. Betragter vi de næsten skovløse Egne, der strækker sig fra Tudeaaens Udløb langs Vaarby Aa, Lindesaa, Bjergeaa og Salto Aa samt Egnen Sydøst for Skelskor Nor, Egne, der forøvrigt udmærker sig ved deres mange Høje og andre Minder fra Oldtiden, saa er Navnene paa -torp forholdsvis faa og andre Navnetyper er de overvejende.

Heller ikke langs Tudeaa kan man sige, at Navnene paa -torp er stærkt fremherskende, selv om de der er mere jævnyrdige med de andre Navne end omkring Vaarby-, Bjerge-, Lindes- og Salto Aa;

langs det meste af Susaa er det samme Tilfældet. Over Storstedelen af *Ringsted Herred* ligger Byerne paa -torp *spredt* imellem Byer med andre Navne, saa snart vi fjærner os noget fra Susaa; i *Skovegnene* i den nordøstlige Del af Herredet ligger de tæt: *Aagerup, Snekkerup, Jystrup, Tostrup, Mortenstrup, Atterup Gd., Ny Jystrup*. Langs Amtets Sydkyst, fra Landevejen ud til Kysten, ligger: *Skræcerup, Karebæks Torp, Menstrup, Gumperup, Spjelderup, Skafterup, Bisserup, Nyrup, Olstrup, Sibberup* og *Stubberup*. Langs Kysten fra Korsør til Skelskør har vi igen i det store Boslunde Sogn en lang Række Navne paa -torp; i Vinklen mellem Lindesaa og Bjerge Aa er der ogsaa en Strækning, der maa være forholdsvis sent opdyrket, og som derfor har Navne paa -torp. Men kommer vi ind i de egentlige Skovegne paa begge Sider af Sorø, fra Assentorp til Alsted og fra Lille Ebberup til Kastrop Gd., er der en Trængsel af Navne paa -torp, hvortil kommer en Del Navne paa -rod, der gennemgaaende er endnu yngre end Navnene paa -torp.

Gaar vi saaledes Amtet igennem i store Træk, kan man saa nogenlunde komme til Klarhed over, hvor der for 1000 Aar siden var gammel og forholdsvis tæt Bebyggelse, og hvilke Egne der først paa den Tid og i de følgende Aarhundreder blev ryddet af Nybyggeres Økse og lagt under deres Plov, og hvor der derfor har været en forholdsvis spredt og faatallig Befolkning, da Kristendommen trængte ind i Landet. Naar disse Mænd nu, som gav Torperne Navn, ryddede Træer og Krat og satte Ploven i Skovsletternes stride Græs-vækst og rejste deres lørklinede Hytter i Skovbrynet, saa er det slet ikke vist, at de var de første

Mennesker, der nogensinde havde fæstet varigt Bo paa disse Steder: det har nok jævnlig hændt, at de har maattet drive Plovstudene til Side for en Stenalderdysse eller en Bronzealderhøj, som vidnede om, at der havde boet Mennesker i fjærne Tider. For den Strandskrænt eller Søbrød, der havde givet Samleren og Jægeren og Fiskeren et rigeligt Udkomme i *Stenalderen*, var meget daarligt egnet til Opholdssted for Bronzealdermanden, der hovedsagelig skulde leve af sine Kvæghjorde og sit begyndende Landbrug. Og hvor *Bronzetidens* Kvæg havde kunnet græsse paa aabne Sletter eller under en sparsom Trøbevoksning, der fandt Jernaldermanden maaske tæt uigennemtrængeligt Krat. Og Bøgens tætte Kroner, der skygger næsten alt Planteliv ihjæl under sig, havde maaske allerede begyndt at fortrænge Egens lyse Løvtag, der hvælver sig over frodig Græsvækst og en kraftig Underskov. Til Gengæld kunde *Jernalderens* Folk med stærkere og bedre Redskaber lægge frugtbarere Jord under Dyrkning og stærkt udvide det Areal, hver Mand dyrkede. Da var det, at Stormands-Gaarde, dem der ender paa -lev og -sted, bredte sig i Landets frugtbareste Egne: det var *Byerne* og *Gaardene* i de gode, gammeldyrkede Egne, dem, der ender paa -inge, -lose, -ler og -sted, ogsaa nogle af dem paa -by, som under krigerske Stormænd sendte de første Vikingeskarer ud til England og Frankrig og Irland. Disse gamle Omraader har dog ikke været i Stand til i Længden at nære den voksende Befolkning. De bestaaende Samfundsforhold med et krigersk Stormandsvælde førte til Krigstogene; men Befolknings-tilvæksten kunde ikke vedblivende faa Aflob i fremmede Lande, og maaske har selve Kendskabet

til disse vestlige Landes overlegne Kultur bidraget til, at Folket i Stedet for at søge ud af Landet paa Plyndringstog, tager sig for at opdyrke deres eget Land, og saa faar vi i Løbet af 2—300 Aar det mægtige Fremstød i Landets Opdyrkning, som her i Amtet særlig betegnes ved Stednavnene paa -rup (opr. -torp). — Medens Navnene paa -lev og -sted bærer et fornømt Præg af Stormandsvælde, synes Torpernes Opdyrkning at være den jævne Bondes Værk; det var vældige ubehøvlede Slidere, som tog fat og ryddede Skov og Krat og Sten til Side; med hvad Øjne Stormandsklassen saa paa disse Nybyggere, erfarer vi af den overlegne, haanende Klang, der ligger i Ordet *thorpari*; det betegner Beboeren af et Torp; men det har en saadan Bibetydning, at Ordet *Tolper* udvikler sig deraf. Men det er disse Torperes Slid, der forvandler Landets og Folkets Natur; de udvider Landets dyrkede Omraade til et Omfang, som i det store og hele er tilstrækkeligt for Befolkningen i de følgende 600—700 Aar; og under Arbejdet forvandles Folket fra et Krigersfolk til et fredeligt Bondefolk, for hvilket Landsbyen med dens Bøndergaarde bliver den sociale Grundvold lige ned til vor egen Tid.

Det er vist altsaa jævne slidsomme Bonders Navne, der møder os som første Sætningsled i Stednavnene paa Torp, og Tidspunktet, de er blevet til ligger vel mest mellem 900 og 1200; de fleste af disse Navne er lette at forklare: *Haverup* er Hakes Torp, *Stenstrup* er anlagt af en Mand, der hed Sten, *Nyrup* er det ny Torp, *Knudstrup*. *Ebberup* og *Eskildstrup* er anlagt af Knud, Ebbe og Eskild eller Esge, *Svenstrup* af Svend, *Tostrup* af Toste eller Torsten, *Ottestrup* er ikke anlagt af en Mand,

der hed Otte, men af en, der hed Ottar, *Troelstrup* af en, der hed Troels, der er det samme som Thorgils; Atte var et meget almindeligt Navn i Middelalderen; der var saaledes en Sorø-Abbed, der hed Atte; det kan derfor ikke undre os, at der i Amtet er hele tre Steder, der hedder *Atterup*; det er i det hele taget almindeligt, at der findes flere Steder med det samme Navn paa -torp. I Sorøs Omegn findes saaledes *Borød Flinterup*, *Alsted Flinterup* og *Kirke Flinterup*; der er *Store Ebberup* og *Lille Ebberup*; der er *Rude Eskildstrup*, *Lynge Eskildstrup* og desuden er der i Amtet en Gaard, der hedder *Eskildstrup*; der ligger en *Kastrup* Gd. i Haraldsted Sogn og en *Kastrup* Gd. i Fuglebjærg Sogn. Der er et *Nyrup* i Stenmagle Sogn, der har ogsaa i sin Tid været en Gaard eller en Landsby *Nyrup* i Lynge Sogn, hvor der endnu findes en Skov, der hedder *Nyrup Skov*.

Det er sikkert, at langt det største Tal af Navnene paa -rup har et Mandsnavn til første Led; men der er sikkert ogsaa en Del, som er sammensat paa anden Vis: *Nyrup*, *Kirkerup*; kan vi ikke strax se, hvad saadan et Navn paa -rup oprindelig betyder, gør vi altid sikrest i at antage første Led for et *Mandsnavn*, selv om man stundom vrider sig ved det, t. Ex. naar det drejer sig om Navne som disse tre fra Amtets Sydkyst: *Sibberup*, *Bisserup* og *Gumperup*; men vi maa jo huske paa, at vore Forfædres Smag ikke altid faldt sammen med vor, heller ikke med Hensyn til Personnavne, sml. *Tystrup*, er opr. Tyvstorp, men Tyv var et ret almindeligt Mandsnavn. Naar vi derimod ved *Lundby* har et *Lundstorp*, er det sikkert det første Bynavn, der har givet Anledning til det sidste; noget lignende

har fundet Sted, naar der ved Aaen *Suse* er blevet bygget et *Suserup*. *Smidstrup* er ikke anlagt af en Smed, men af en Mand, der hed Smed; ligesom *Bonderup* er anlagt af en Mand, der hed *Bonde*.

Kan man som ovenfor nævnt af Stednavnene i de store Træk slutte sig til, i hvilken Rækkefølge de forskellige Egne i Amtet har faaet deres faste Bebyggelse og er blevet opdyrket, saa er det indenfor hver enkelt Egn ogsaa tit tydeligt at se, hvorledes Bebyggelsen fra en gammel By har spredt sig ud til alle Sider. Man kan saaledes af Stednavnene tit se, hvilken By i et Sogn der er den ældste, og man kan da i de yngre Byer følge, hvorledes Hovedbyens (tit Kirkebyens) Folk efterhaanden er flyttet ud og har bosat sig i Torper eller andre yngre Bebyggelser i Sognets fjærnere Dele. I Alsted Sogn er *Alsted* den ældste By, medens *Flinterup*, *Hylstrup*, *Brunemark* og *Knudstrup* alle er yngre Bebyggelser, der maa være opstaaet, efterhaanden som det dyrkede Omraade i Sognet udvidedes, og man derfor fandt det tidssvarende at udflytte en Del af Hovedbyens Gaarde eller anlægge helt nye Gaarde paa de tidligere Udmarker. Det samme Forhold fremtræder med en lignende Tydelighed t. Ex. i *Boslunde* Sogn, hvor Kirkebyen er den ældste By; nær ved den ligger *Torpet* („Udflyttergaard“) og *Neble* („Nybolle“), hvis Navne viser dem som yngre Byer; yderst ligger ogsaa unge, tiidels meget unge, Bebyggelser: *Sonderup*, *Bogebjærg*, *Tranderup*, *Espe* o. s. v.

Ved Siden af den store Gruppe Stednavne paa -torp har vi her i Amtet en lille Gruppe paa -rød, gammeldansk ruth, der kommer af rythja = at rydde. Navne af den Slags er jo stærkt udbredte i Nordsjælland: *Hillerød*, *Birkerød* o. s. v. Her i Amtet er

der kun faa, der betegner Byer, og det hovedsagelig i Sorø Skovegn, hvor der er fire Bynavne paa *-rød*: *Borød*, *Dævisrød*, *Kjelderød* og *Næblerød*; fremdeles har vi *Knudsrød* i Stillinge Sogn og *Tollerød* i Terslev Sogn, hver i sit Hjørne af Amtet. Desuden er der mindre betydelige Bebyggelser paa *-rød*, der aldrig er naaet frem til at blive egentlige Byer: ved Karebæk ligger *Kjæderødgaard*, ligesom der i Bringstrup Sogn ligger en *Sollerødgaard*. I Terslev Sogn ligger *Onterød*. Ved Rude Eskildstrup *Langerødgaard*, og *Hyllderødgaard* ved Aarslev i Sønderup Sogn; *Skorrodsgaard* i Krøjerup; ved Holsteinborg ligger *Buskerød* Sk. Et *uægte* Navn paa *-rød* er *Skjellerød*, der i Sorø Klosters Gavebog hedder Skelwerhøve og Skyfferoghe (altsaa sams. med *Høj*). Ved Siden af de sammensatte Navne paa *-rød* har vi det usammensatte Rud to Steder: *Rude* Eskildstrup, tidl. Rudemarke, og *Rude* ved Holsteinborg; det er det gamle Hensynsfald af Ordet ruth og betyder „i eller paa den ryddede Grund“.

Disse Navne angiver, at der tidligere har været Skov paa Byens Plads, og de sammensatte Navne angiver ofte, hvem der har ryddet Marken: *Borød* er ryddet af *Bore*, *Tollerød* af *Tole*, *Knudsrød* af *Knud*; skulde *Dævisrød* mon være dannet af det gamle *Dunwith* (som omtales i Sorø Klosters Gavebog) med Endelsen *-rød*?

Medens Stednavnene paa *-lev*, *-sted*, *-torp* og *-rød* for største Delen er sammensatte med et Mandsnavn, har den temmelig store Gruppe Navne, der ender paa *-by* næsten altid Navne efter *Natur*forhold eller efter et større Værk, frembragt af Mennesker: *Broby* (2) er Byen ved Broen, *Bjærgby* er Byen paa Bjærget, den høje Bakke, *Valby* er Byen paa Vallen,

det er det jævne Græsland, *Næsby* (3) ligger paa et Næs ved Susaaen og ved Tudeaa; hvorledes det forholder sig med *Næsby* under Skoven, er vanskeligere at sige. *Vedby*-norre og *Vedby*-sondre er Skovbyer (Ved = Skov); *Sorby* er Byen ved Sumpen (saurr = Dynd, fugtig Jord); *Hesselby* og *Lyngby* har Navn efter deres Plantevækst; *Oreby* er en By, der er anlagt paa en Ore, d. e. et Overdrev, *Laundby* har i sin Tid ligget ved en Lund; *Magleby* har været en særlig stor By; *Borreby* har Navn efter en Borg, d. v. s. en mægtig Banke, der skyder sig frem mellem So og Sump. *Halseby* er vel Byen paa Halsen, d. e. det smalle Land mellem Korsør Nor og Storebælt. *Tjæreby* (3) har Navn efter sin Beliggenhed ved et *Kær*, der i gammel Tid maa have heddet „tjara“. Kærby hører særlig hjemme i Jylland, Tjæreby paa Sjælland. *Hulby* er ældre Hylby (KVJ) og betyder Byen ved en *Hol*, en Fordybning i Vandet; maaske har dette „Hol“ været et ældre Navn paa Korsør Nor; Udlobet mellem Korsør og Halskov er det gamle *Hylyuminni*, hvor Absalon havde en Kamp med en vendisk Flaade.

En stor Mængde Steder er nævnt efter Naturejendommeligheder: til disse hører *Soer*. Sorø, der vist betyder „sumpet Sted“; vi har samme Ord i Sammensætninger: Sorbæk, Sorvad; Sorild er en Bakke, der ligger oven for en Engstrækning, der gaar ind fra Kongeaadalen.

Grotte kan være gammelt Hensynsfald af *Groft*, en Udgravning.

Hore er sjællandsk Udtale af „Hoje“, maaske „at haugi“ = „ved Hojen“.

Rude er det ryddede Sted, gammeldansk *ruth*, Hensynsfald *ruthi*.

Bjerre er en By, der ligger ved høje Bjærg eller Bakker.

Ske af gammeldansk *Skethæ*, Jordryg, ophøjet Vej.

Kyse kommer af oldnordisk *kiuss*, Hulhed, en Sænkning i Landskabet. „At kiusæ“ = ved Kløften, Dalsænkningen.

Herhen hører maaske opsaa *Gudum*; det er (maaske ved Siden af *Hom*) det eneste Navn paa *-um*, vi har her i Amtet. *Holtum* kommer af *holt* og betyder: „i Smaaskovene“; *Risum* betyder: „i *Risene*“, *Bjerrum*: „i *Bjærgene*“ o. s. v.; hvis *Gudum* hører herhen, betyder det vist: „ved Vandløbene“ (sml. *Gudenaå*).

Oldnordisk *Aurr* betyder *Grus* eller *Smaasten*: deraf er afledet *eyrr* (f.), en af Grus bestaaende Odde, som stikker ud i Vandet. Disse Ord bliver i Dansk til ør og øre; paa et kommunalt Skilt paa Fyn staar der: *Vej til Kommunens Ørgrav*: dette *Ør* forekommer ogsaa jævnlig i Stednavne; en Bæk med gruset eller stenet Bund kommer til at hedde *Ørbæk* (baade ved Sorø og ved Borreby), og langs vore grusede og stenede Kyster moder vi mange Steder, der har denne Endelse; det sydligste Sted paa Omø hedder saaledes: *Ørespids*: den Spids paa Øen, der vender mod Langeland, kaldes *Langelands-øre*; herhen hører Navne som *Isøre*, *Helsingør*, *Øresund*. Og det samme Ord har vi som sidste Led i *Kørsør* og *Skelskør*; *Kørsør* er den grusede Strandbred, hvor der er opstillet et *Kørs*, vel sagtens som Sømærke, — og *Skelskør* er ældre: *Skelfiskør*, Øren, hvor der er mange Skelfisk, og *Skelfisk* er det samme som *Muslinger*.

Ved Omtalen af *Borreby* nævnte jeg, at en højt-
ragende Banke med temmelig brat Affald, helst ned

mod Sø og Mose, kaldes en *Borg*: dette Navn har vi ogsaa i det nuværende *Pedersborg*. Det hed oprindelig kun *Borg*, og var en „*Borg*“ i dobbelt Forstand, nemlig en naturlig Banke ud til Sø og Mose. men dernæst ogsaa en Slags Befæstning, som Mennesker havde omgivet med en stor Vold; et lignende Befæstningsværk har vi i *Trælleborg* ved Sammenløbet af Tudeaa og Vaarby Aa. Borgen mellem Tuelso og Sorø Sø blev i det 12te Aarhundrede Sæde for Peder Thorstenson. der var gift med Skjalm Hvides Datter Cæcilie; hun nævnes som „*Cæcilia fra Borgh*“: men ellers bliver Borgen, der nu fik Gaard og Kirke bygget paa sin Top, fra hans Tid kaldt *Pedersborg*. *Taarnborg* er oprindelig *Thornborg*. „Bakken med Tornene“. *Borg* betyder altsaa egentlig en højt-ragende anselig Bakke; det almindeligste Navn for en saadan var ellers i ældre Tid *Bjærg*: vi har da ogsaa en hel Del Stednavne, der ender paa *Bjærg*: *Lindebjærg*, *Hellebjærg* (der enten maa betyde Helges Bjærg, eller det hellige Bjærg), *Ravnebjærg*, *Fuglebjærg* (der forovrigt i Middelalderen hed *Withfuglebiærg*, altsaa *Skovfuglebjærg*), *Hesselbjærg*, (*H*)*Jærnebjærg*. *Vester- og Øster-Bøgebjærg*, *Flakkebjærg*, det er „det flade Bjærg“; *Appelsbjærg* o. s. v. — I *Hore* og *Bromme*, gammelt *Brumhove*, har vi gammel sjællandsk Udtale af „*Høje*“. *Bakker*. *Skellerød* hed i Middelalderen: *Skelverhore*: det betyder maaske „Højen med Afsatsen“. Ordets Begyndelse betyder nemlig maaske *Bænk* eller *Hylde*. Ellers er *Høj* det særlige Navn for en Forhøjning i Jordsmonnet, der er frembragt ved Menneskehaand, navnlig *Gravhøj*. Af den Slags Navne har vi *Topshøj*, *Togehøj* og *Hemmeshøj*; — alle tre Navne gemmer maaske Mindet om den Mands Navn, som er begravet i Højen; det er ret sandsyn-

ligt, at en Mand kan have baaret Navnet *Top*: og til *Togehøj* svarer *Taaagerup*, *Togeholt* og *Togeskov*: alle disse Navne er dannet med det gamle Mandsnavn *Toke*: — med samme Navn som *Hemmeskøj* er *Hemmerslev* og *Hemmestrup* dannet; det er det oldnordiske Navn *Heimir*. De fleste af Navnene paa Høj er naturligvis ikke blevet til Navne paa Bebyggelser; *Appenhøj* ved Gumperup har vel Navn efter en *Ape*. Ved *Tyrstoft* ligger *Tyrshøj*: maaske ligger Manden, der har bygget paa *Tyrstoft* begravet i *Tyrshøj*. *Bredshøj* i Tjæreby Sogn kan sammenlignes med *Bredstrup*. *Knudshøj* S. f. Spjellerup kan jævnfores med *Knudstrup*. Det er ikke usandsynligt, at vi i mange Tilfælde i Højens Navn har bevaret Navnet paa den Mand, som blev højlagt der.

En Del Byer kaldes efter en So, de ligger ved: *Valso*-magle og -lille; *Hjelmsø*-magle [og -lille], *Bilso*: i *Valso* har vi sagtens samme Ord som i *Valby*, *Valbjærg*, *Vallund*, *Vallo*, *Valore*, *Valnæs*, altsaa: Soen. Byen, Bjærget ved eller paa „Vallen“, det er Græsletten. *Alinde*-magle og -lille betyder *Landskabet ved Aaen*, hvormed sagtens menes Aaen mellem Gyrstinge So og Gjørlev So. Endelsen var i ældre Tid *lende*, et Ord, som er afledet af *land*, og betyder „Landskab af en vis Beskaffenhed“. Første Stavelse *a* er den samme som vi har i *Aa*: det er i Lighed med, at det hedder en *Aaborre* og ikke en Aaborre og i Lighed med et Ord som *Amindelse* eller et Stednavn som *Kalundborg* (en Allike hed i gammel Dansk *ka* og det er blevet til *Kaa*: men i Forbindelsen *Kalundborg* har a'et holdt sig, hvorimod det jo hedder *Kaalund*). *Alinde* betyder altsaa „Aalandskabet“.

Næs betegner et Stykke Land, som er omgivet paa to Sider af Vand, hvad enten dette Vand saa er So

eller Hav eller et Par sammenløbende Aaer. Foruden alle de Byer, der hedder *Næsby*, har vi ogsaa Ordet -næs som sidste Led i en Del Stednavne. *Skjoldenæs*(holm), *Basnæs*, *Oksnæs*, *Stisnæs*. *Skjold* betegner et Landskab, der hæver sig højt, som et hvælvet Skjold; tit ligger det ud til Vand, saaledes *Skjolden* ved Sorø, hvor vi bemærker, at Stednavnet har bevaret det oprindelige Kon, ligesom naar man taler om *en* Skjold paa et Stykke Toj. Et *Skjoldenæs* har vi paa *Lero*, den høje Spids, der rager ud i Nordvest. Det er det samme Navn *Skjoldenæs*, der altsaa betyder det højt ragende Næs, som vi har i *Skjoldenæsholm*. *Oksnæs* er *Oksnenæs*, Næs med *Oksne*.

Basnæs er *Basnæs*; den første Stavelse har vi ogsaa i *Bastholm* Huse ved Slagelse; disse Navne betegner Steder, hvor der i sin Tid er blevet taget Bast af en eller anden Slags Træ. —

Naar man i det hele i Amtets Stednavne bruger Ordet *Mose*, har man det i letforstaaelige Forbindelser som disse: *Dalmose*, *Fladmose*, *Brunemose*.

Det danske *Tred* er det oldnordiske *thveit*. Som Stednavn betyder *Tred* et Stykke Jord, som er afskaaret ved Vand fra omliggende Egne. Ved *Gunnerslev* ligger der et stærkt gennemskaaret Skovland, der hedder *Tredævange*. Ved *Bøstrup* i *Sørbymagle*: *Lojltred*, d. e. et „Tvød, hvor der vokser Log“. Men der er ogsaa i Amtet en Del Bebyggelser, der ender paa *-ved*: første Del af Ordet betegner gerne en Naturejendommelighed. Byen *Næstved* ligger paa et Næs, som dannes ved en lille Bæks Sammenløb med *Susaaen*: Lille *Næstved* kan have faaet sit Navn paa Grund af sin Beliggenhed i Nærheden af det store *Næstved*; men forøvrigt er Lille *Næstveds* Beliggenhed en saadan, at det godt paa egen Haand

kunde gøre Krav paa Navnet. *Egtred* maa i sin Tid have udmærket sig ved sine *Ege*, ligesom *Bregentred*, udt. Brejentved, ved sine Bregner. *Ortred* har vel en Gang været Vigersteds *Ore*; herhen hører ogsaa: *Hoed* (ved Kværkeby), ældre Hotvid. *Vedde* er opstaaet af Væthwetæ.

Holm betyder for det første „en lille Ø“; ved Agersø ligger saaledes *Egholm* og *Helholm*; Rejnstrup *Holme* er et *Næs* mellem Tystrup og Bavelse Sø; men dernæst bruges *Holm* ogsaa om Steder, der ligger inde i Landet, uden at de er omflydt med Vand; ved Slagelse ligger *Bastholms* Huse, og ved Sorø ligger Borød *Holme*, ved Haslev ligger *Lysholm*; det er altsammen Bebyggelser, der ligger paa Udjorder, afsides, borte fra Moderbyen. I Middelalderens Slutning blev det Mode at give Herregaarde Navne paa Holm: *Gunnersleholm*, *Skjoldenæsholm*, *Taarnholm*, — idet man tog et Stednavn, der var til i Forvejen, og tilføjede *-holm*. —

Karebæk har faaet Navn efter et Vandløb, maaske: „Kaares Bæk“.

Vadesteder over Aaer har givet Anledning til Navne paa Bebyggelser; saaledes *Halkevad* i Skørpinge Sogn. *Halke* betyder *Glathed*.

Langs Amtets Kyster ligger en Del Øer. Sjællands Forpost er *Sprogø*, glt.: Sprowæ, der betyder *Udkig*. Skilt fra Sjælland ved Agersø Sund ligger en lille Øgruppe, hvorm det hedder: „*Agersø* er et dejligt Land, *Ejholm* er en Krone: *Helholm* der er mindre godt. Paa Omme skal jeg aldrig komme“. Navnet *Egholm* forklarer sig selv; *Aggersø* kan ikke uden videre forklares som sammensat af Ager og Ø; thi saa vilde det jo hedde *Agerø*. I KVJ hedder den *Akærø*, og det er ikke nogen Fejlskrift, det nævnes der to

Gange: Akæros. Det nuværende Agersø er Akæros-ø. Den sidste Stavelse i Akæros er den, vi har i første Stavelse i *Rosnæs* (Revsnæs) og i *Nordre Rose*. en Grund, der ligger i Drogden; i Oldn. hedder Ordet hreysi eller hreysar og betyder hvad der paa Norsk kaldes Stenrøs eller Stendynge; her i Landet synes Ordet at betyde: stenfulde Strækninger i eller ved Havet, det samme som *Røn*. Ordet passer udmærket paa Agersø, hvor man ser store Sten rage op af Havet paa en Grund, der strækker sig fra Øen langt over mod Stisnæs. — *Helholm* hedder i KVJ Hælghæholm, der kan være et af to: den hellige Holm eller Helges Holm.

Hvad der paa Kortet kaldes *Omø*, hedder i Folke-maalet: *Omme*, og det samme har den heddet paa den Tid KVJ blev til: *Omæ*, maaske: Øen ved Strømbruset.

Glæno har maaske Navn af Glen = aaben Plads i en Skov, hvorpaa Solen kan skinne.

Enø hedder tidligere Ithænø; det er vel beslægtet med oldnordisk itha = tilbagegaaende Havstrømning, eller betyder: Gudinden Iduns Ø.

En Del Navne er givne efter Stedets Urte- og Trævækst i ældre Tid: *Lyng* og *Lyngje* betegner Steder, der har været bevokset med Lyng. *Espe* er afledet af Asp og betyder Aspeskoven. *Lund* behøver ingen Forklaring. *Ved* er Skov, og *Holt* er en lille Skov. Paa oldnordisk er der et Ord, som hedder *Snaga*, og det betyder en Økse med fremstaaende Hjørner; det samme kan kaldes *snaghyrnd øx*, en snaghjørnet Økse. *Snage* betyder altsaa: *rage frem*. *Lange Snage* og *Hasler Snage* har vel været langt fremragende Skovhjørner.

En Mængde Stednavne angiver Bevoksning med

større og mindre Skove, idet de ender paa *Skov*, *Lund* (eller *Lunde*) og *Ved* eller *Holt* og *Holte*: *Andvorskov* (den begyndende Skov), *Lindeskov*, *Hagnskov*: *Duelund*, *Madslunde* (maaske Skoven ved Maden, det er *Engen*), *Lundförlund*, *Baustund*, *Boslunde* (der i gammel Tid hedder *Boroslunde*), *Frolunde*, *Bogelunde* — og fra en sen Tid: *Frederikslund*: *Sandred*, *Vallensved* (der i ældre Tid hed *Vallingsved*); muligvis er det Ordet *Ved* vi har i *Sevedo*, maaske „Søskovø“; Endelsen *-ved* eller Hensynsfald *-vede* er ofte blevet til *-ede*. Det er denne Endelse *-vede* og *-ede*, vi har i *Klippede*, *Skivede* (glt. Navn paa Giesegaard), *Bjerrede*, *Kværede*, *Lille Egede*, *Sterrede* (ældre Starwithæ, Skov med Stargræs), *Marcede* (Marvede kunde være „Skoven med Mareris“, det er Skoven, hvor der er „Heksekoste“ paa Trægrenene, det er tæt siddende Skud som Koste). I *Bjernede* har vi enten den samme Endelse eller en Afsvækkelse af *hoffthe*: i nogle Middellalderskilder skrives *Byærnofthe*. Ved nogle af disse Ord er det ikke saa nemt at afgøre, hvad første Stavelse betyder; naar vi derimod har Navne som *Egede* og *Bogede*, er det tydeligt nok, at det er *Egeskov* og *Bogeskov* der menes. *Holt* og *Holte* har vi ogsaa i Sætningsformer som *Stokholt*, *Esholte*.

Old er et Navn, der særlig forekommer i Amtets nordøstligste Hjørne; vi har *Hopold*, *Svineold*, *Nyoldsyd*, *Oldhuse*, *Alindelille Old*, *Skee Old*, *Stedstrup Old*, *Smidstrup Old*. I disse Skovegne træder *Old* i Stedet for *Ore*. Det er af de Navne, der optræder i en enkelt Egn med en overordentlig Hyppighed for at betegne et Forhold, der paa andre Steder udtrykkes ved andre Ord; saadan et Ord er altsaa Vidnesbyrd om en gammel Dialektejendommelighed. Og som det sædvanligt gaar: fra at betegne

en Ejendommelighed i Landskabet gaar det over til at betegne en *Bebyggelse* paa et Sted, der udmærker sig ved denne Ejendommelighed. — Paa samme Maade forholder det sig med Ordet *Lung* = Mose, der navnlig forekommer i det sydvestlige Sjælland. *Malung* er „Engmosen“ (*Mal* er et Ord for Eng, der har været udbredt i alle Landets Folkemaal og først i vor Tid er ved at forsvinde, men som har efterladt sig en Mængde Minder i Stednavne. Ved *Bregentved* ligger *Eilemade* og *Bregnemade*; vi har *Viemade* og *Gydemade*). Andre Navne med *Lung* er: *Lungshave* paa Enø og *Lunghave*, hvor *Have* vel at mærke ikke betyder det samme som vort „Have“, altsaa „Urtegaard“, men betegner en indhegnet Udmærk. I Hemmeshøj *Gammellung*; i Kastrup Storskov *Lungen*; Flakkebjærg *Lung* o. s. v.

Som Navne paa Urte og Trævækst ofte forekommer alene eller som Slutningsord i et Stednavn, saaledes forekommer de ogsaa ofte som første Led; Eksempler derpaa er: *Holtegaard* (Gaard ved Skov), *Oldenbjærg*. Bakken med Oldentræer, *Alms-tofte* (muligvis er første Stavelse et Mandsnavn), *Tærum* (et Sted opfyldt af Græstuer), *Bromme*, ældre *Brunhove*, Højen med *Brum*, det er Græs- og Urtefro, *Tjæreby* (hvor Tjære betyder *Kær*), *Vedby*, *Hesselby*, *Lyngby*, *Lindebjærg*, *Hesselbjærg*, *Skorso* (maaske det gamle Skovhusaas), *Tornemark* og *Taarnborg* (der i Middelalderen hed Thornborg og altsaa betyder Tornebakken), *Egtved* og *Egholm*, *Egede*, *Bregentved*, *Bastholm* og *Basnæs*, *Bøgebjærg* og *Bøgede*, *Brombjærg* (sml. Bromme) o. s. v. Ordet *Vidskølle*, der er Navn paa to sjællandske Byer, foruden paa det gamle Kloster i Jylland og Vidskøfla i Sverige, maa betyde *Skocrydning*.

I Sorø Amt ligesom hele Landet over findes der de Hundreder af Stednavne paa *mark*. En Del af disse betegner ogsaa Bebyggelser; enkelte af dem kan være ældgamle og er nu store og anselige Byer, saaledes her i Amtet: *Tornemark* og *Kvistemark*, og i Tybjerg H. *Fensmark*: men ellers afgiver de Bebyggelsesnavne, der ender paa *Mark*, et godt Eksempel paa, at Navnet kan være meget ældre end Bebyggelsen; — i gamle Dage laa jo alle Gaardene samlede inde i Byen, og i en stor Kreds om Byen laa de forskellige Marker, hver med sit Navn. Ved Udflytningen i Slutningen af 18de Aarhundrede og Begyndelsen af 19de Aarhundrede blev mange af disse Marker bebyggede, og Bebyggelsen beholdt i Reglen Stedets gamle Navn. Noget lignende kan ogsaa være foregaaet i forløbne Aarhundreder. Navnene er i Reglen lette at forstaa: *Ødemark*, *Skormark*, *Rarnemark*, *Brunemark*, *Kildemark*, *Søndermark*, *Haremark* (indhegnet Udmark); andre Navne paa *Mark* kan være tvivlsomme: *Brandsmark* indeholder vel snarest Mandsnavnet *Brand* (sml. Brandsby, Brandsbøl, Brandsgaard, Brandsager, Brandsmose, Brandstrup), *Kongsmark* skal være det samme som ældre: *Konungsora* = Kongens Oredrev.

I *Kvistemark* har vi bevaret et gammelt Ord, der ellers forlængst er forsvundet af Sproget. Paa Oldnordisk hedder Ordet *Krisl* (f.) og betyder *Gren*, *Forgrening* eller *Flodarm*. I Vendsyssel ved Frederikshavn og Sæby ligger et Par Steder, der hedder *Kvissel*, og lidt længere Syd paa en Gaard, der hedder *Kvisselholt*; alle disse Steder ligger ligesom *Kvistemark* ved *Forgreninger* af en Aa. Brugt paa en helt anden Maade har vi et andet Sted i Landet samme Ord, ogsaa med Betydningen „*Forgrening*“:

Odense Fjord deler sig i flere Bugter og Vige, som kaldes: Dræby Kvissel, Seden Kvissel og Lumby Kvissel.

Foruden *Mark* har vi andre Navne paa det opdyrkede Jordsmon: *Toft* er den lille *Mark nærmest Gaarden*; i ældre Tid og saaledes i en Del Stednavne betyder det vel blot „bebygget Plads“. Disse Navne synes at kunne have Førsteled af forskellig Slags. I *Tyrstofte* og *Flenstofte* har vi vist Mandsnavne. Til *Flenstofte* svarer *Flensborg*, *Flensted*; der er ogsaa et *Flenstofte* paa Fyn; til *Tyrstofte* svarer *Tystrup*. *Børstofte* i Kværkeby Sogn er tvivlsomt. *Hørsetofte* indeholder maaske det gammeldanske Hors = Hest; *Almstofte*: Mandsnavn Almær? *Levetofte* maaske Mandsnavn, en svag Form til Lev (oldislandsk Leifr). — Det vanskeligste Navn paa *-tofte* er *Kindertofte*.

Haldagerlille og *Haldagermagle* samt *Lystager* (ældre *Ormager*) er de eneste større Bebyggelser paa *Ager*. mens Ordet ellers tit forekommer i Stedbetegnelser. *Hald* forklares i Almindelighed som Skraaning, og det kan ogsaa godt være, at det er rigtigt. Det passer i det givne Tilfælde, idet Byen *Haldagerlille* ligger paa en Bakke, der dog ikke træder synderlig stærkt frem i Landskabet. Der er ogsaa et *Haldager* ved Halskov Oredrev. *Haldager* Gd. i Hejninge Sogn ligger paa en jævnt skraanende Bakke. Ordene paa *Ager* er ellers overvejende jyske.

Have betyder egentlig en *indhegnet Mark*: det er maaske det Ord vi har i *Harbyrd*: det kunde være Havens, det er *Indhegningens Begyndelse*. idet *byrd* kunde være afledet af det gammeldanske byrjæ = begynde, Svensk: borja.

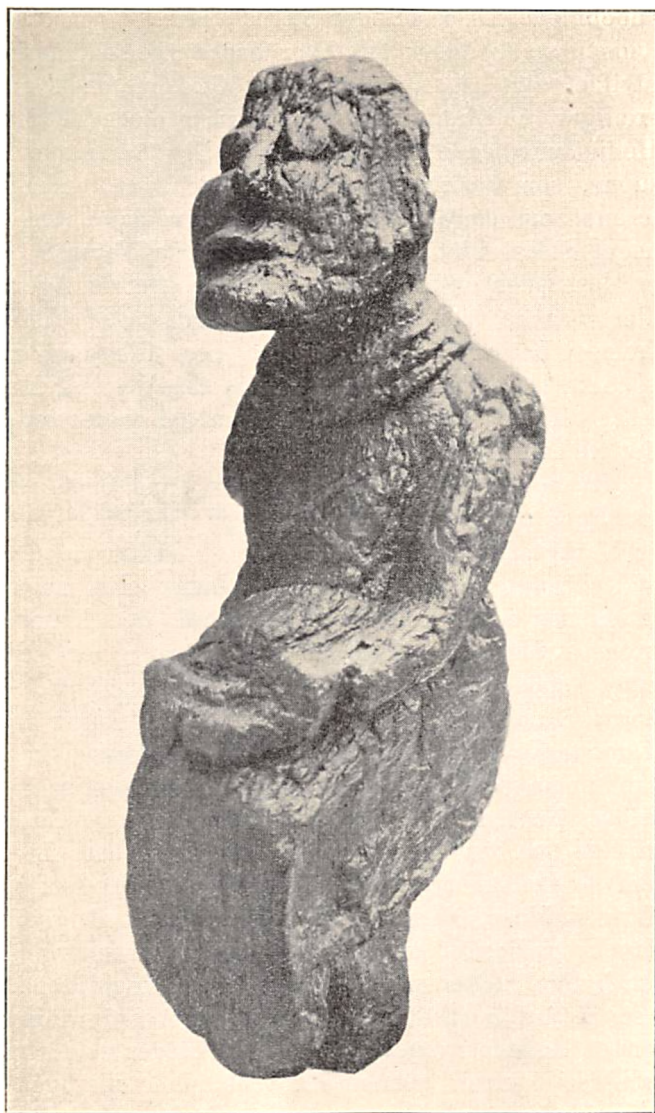
En enkelt Endelse kan gore sig saa svagt gældende i et Amt, at den nemt helt overses: saaledes

er det her i Amtet med Endelsen *-bolle*, der t. Eks. paa Langeland gør sig saa stærkt gældende, at man der med Stolthed nævner, at man har 18 Møller og 18 Bøller og 18 Kirkesogne. Her i Amtet findes, saa vidt jeg ved, kun to *Bolle*: Syd for Kjeldstrup By i Stillinge Sogn ligger *Scejbolle* Gd. og Mose; og saa er der et *-bolle* til; men det har forklædt sig ganske godt i Tidens Løb; det er *Nebbe* i Boslunde Sogn, der opr. er *Nybolle*. Betydningen af Ordet, som er beslægtet med *at bo*, er noget lignende som „Bolig“, „Bopæl“.

En mindre Gruppe Stednavne bærer Vidnesbyrd om vore Forfædres Gudetro i hedensk Tid.

Navne som: *Fiosmose*, *Frøhunde*, *Onsbjærg* (skrevet Ovnshjærg) i Gunnerslev Sogn, *Thorsager*-Gd., maaske ogsaa *Tornæs* vidner om, at de gamle Sjællændere for 1000 Aar siden dyrkede Guder som Fro (Freyr), Frøja, Odin og Thor, og de viser, hvor disse Guder havde deres Helligdomme. Helholm betyder maaske den hellige Holm. Og *Eno* kan være den Ø, der er viet Gudinden Idun, Vogteren af Ungdomsæblerne.

Vedde, i Middelalderen Wæthwetæ, er vist det „Tved, som horte til en Helligdom“. Det nærliggende *Saltofte* har et Navn, der kunde tyde paa, at der paa dets *Tofter* var opført en *Gudesal* (sml. Uppsala i Sverig og Sallov, det er Salhojene, her paa Sjælland). Ejendommeligt nok er der i Lillevang Mose, som ligger nær ved baade Vedde og Saltofte, fundet en Træfigur, der sikkert er en gammel hedensk Gud. Alle disse Vidnesbyrd i Fællesskab tyder hen paa, at der paa den Egn har været et religiøst Midtpunkt, hvis Betydning som Helligdom vel nok er forsvunden med Kristendommen, men hvis Minde lever i de to Stednavne og i det gamle

Træfigur, funden 1889 i Lillevang Mose v. Rude Eskildstrup.

Gudebillede. Disse Minder bærer Vidne om en forholdsviis sen hedensk Tid, hvor Gudsyrkelsen havde udviklet sig til at foregaa i et Gudshus med en Træfigur til Midtpunkt mens Guden ejede Jorder (Helligdomstveden) i Nærheden. — De førstnævnte Navne, som indeholder gamle Gudenavne, vidner derimod om en Gudsyrkelse, der *kan* have været meget ældre, idet den fandt Sted ude i Naturen, i en Mose eller en Lund, paa et Bjærg eller en Ager, eller maaske paa et Næs. Naar man tager disse Navne i Betragtning, kunde man være tilbøjelig til at tolke Helholm (gammelt: *Helgheholm*) som „den hellige Holm“, altsaa en Holm, som har været indviet til hellige Magter.

Hvem der færdes gennem vort Land og horer dets Egne og Byer, dets Bakker og Dale, dets Skove og Marker, Moser og Vige, Aaer og Sunde nævnte med alle deres mange forskellige Navne, eller hvem der breder et Kort ud for sig med alle dets Krimskrams af Streger og Prikker og Paaskrifter, er med noget Kendskab til den videnskabelige Navnegranskning i Stand til at drage en Mængde Slutninger ud af denne Navnevrimmel, der ved første Øjekast kan forekomme saa planløs og uigennemtrængelig tilfældig. Navnene bliver til Fortidsminder, der forer en lige saa tydelig Tale om vore Forfædres Liv, som de Redskaber, der findes i Hoje og Dysser, i Mark og Mose. Naar vi lytter opmærksomt til, giver Navnene os Besked om mange Ting. De fortæller om, paa hvilke Steder vore Forfædre først slog sig ned i større Tal med blivende Bopæl og Agerdyrkning som en Hovednæringsvej. Vi ser, hvorledes de derfra arbejder sig frem gennem Skovtykninger eller gennem side, sumpede Strækninger med Økse, med Plov

og med Spade. Vi forstaar, at de ved deres Slid i trange Kaar har skabt værdiløst og vildt Jordsmon om til det trygge, frodige Grundlag for vort Folks Velvære. Vi kan efter Stednavnene følge fra hvilke Udgangspunkter og i hvilke Retninger denne Forvandling har fundet Sted. Inden for det enkelte Sogn kan man af Byernes, Agrenes, Vejenes, Broernes og Gaardenes Navne læse dets Historie og Kulturfremgang i store Drag. — Vi kan af Stednavnene lære Navnene at kende paa mange af de gamle Slidere og „Stridsmænd“ paa Kulturens Mark. De fortæller os, hvad Slags Skovvækst og hvilke Urter der fyldte de udyrkede Strækninger i gamle Dage. De minder os om et Dyreliv, der nu er ukendt her i Landet, en Tid, da Ulve luskede om i Skove og Kær, da Ravne byggede i de højeste Skovtræer, og Traner mødtes paa bestemte Steder for at opføre deres fantastiske Danse. Og Stednavnene minder os om den gamle danske Tunge, der taltes her i Landet i Oldtid og Middelalder, da Sproget rummede mange Ord, der nu er forsvundet, til at betegne forskellige Forhold i Naturen, baade i Jordsmonnets Synken og Stigen, i dets Bevoksning med Træer og Urter og i dets Vigen og Fremspring langs de havskyllede Strande. Og tager vi hele Landets Kort for os, er der intet, der tydeligere end Stednavnene med alt deres Fællesskab i den evindelige Vekslen fra Landsdel til Landsdel kan vidne om, at det er eet Folk, der har beboet Danmarks Rige og Lande, saa langt vi kan naa tilbage i Tiden, og om at Landsdele, som nu er skilt fra os og delvis taler et fremmed Sprog, i fjærne Tider har været bebygget og dyrket af vort Folk. Der er intet, der giver et sikrere Vidnesbyrd om, hvad der horer sammen gennem Tiderne og i

Landomraade end vore gamle danske Stednavne. Læste paa den Maade bliver vore Stednavne en af vore ældste, sikreste og fyldigste historiske Kilder.

De vigtigste Kilder og videnskabelige Granskninger, som er nyttet til foranstaaende Afhandling er: „Kong Valdemars Jordebog“; Soro Klosters Gavebog og andre Middelaldersværker i Langebeks „Scriptores“; *O. Nielsen*: „Olddanske Personnavne“; *O. Nielsen*: „Bidrag til Fortolkning af danske Stednavne“ (i Universitetsjubilæets Danske Samfunds „Blandinger“); *Sigurd Nyggård*: Danske Personnavne og Stednavne i Hist. Tidsskrift VII₁; En Række Afhandlinger af *Johannes Steenstrup* i Historisk Tidsskrift og Videnskabernes Selskabs Skrifter samt samme Forfatters letlæselige lille Bog: „De danske Stednavne“.

Postgaard og Posthuse i Slagelse gennem Tiderne.

Af *P. Arnskov.*

Postvæsenet i Danmark er meget gammelt. Allerede under Christian den 2den blev der gjort Forsøg med Løbere, og der blev beskikket 2 eller 3 saadanne til at løbe imellem Købstæderne; de fik 2 Skilling for hver Mil, de løb med et Brev.

1563 den 20de Maj ses at være udsendt et Kongebrev til forskellige Steder, deriblandt Antvorskov, om at de skulde holde „Postklippere“ (Heste), som skulde fremføre kgl. Majestæts Postbud og Breve, og i Antvorskovs Lehnsregnskaber i det 16de og 17de Aarhundrede findes stadig nævnt Postvognen, Postvognshestene, Postvognsdrengen og Stalden til Posthestene. Dette Postvæsen havde dog ikke noget med Slagelse at bestille, idet det kun besørgede Kongens og Statens Post. 1567 24. Februar faar Prioren paa Antvorskov ligeledes Brev om at skulle holde „Postklippere“.

Men selv om man nu ikke havde nogen Rettighed til at faa sine Breve sendt med Posten fra

Antvorskov, saa har man jo altid haft megen Forbindelse med Klostret og det senere Slot, idet Slagelse Bys Indvaanere solgte Varer til og Haandværkerne arbejdede for Antvorskov, og derfor har man vel nok i al Hemmelighed faaet sendt sine Breve med, og iøvrigt skrev man jo i de Tider ikke saa meget som nu; man sendte ogsaa sine Breve med Bogforhandlere og lignende omrejsende Handlende. Herremændene og store Handlende holdt deres egne Bude. Forøvrigt fremsendtes der stadig Kongebreve om at holde „Postklippere“ og „Enspændere“ til at fremføre Kongens Post, og de skulde ride Dag og Nat uden Ophold.

Imidlertid har dette jo ikke kunnet tilfredsstille Befolkningen, at Kongen kunde faa sine Breve forsendte, om man end ved Lejlighed kunde slippe til at faa sine egne Breve smuglet med.

Men den 24. December 1624 udkom en Forordning om et virkelig ordnet Postvæsen over det meste af Landet, specielt en Rute København—Hamborg. Denne Post passerede Slagelse. Købstæderne og Bønderne skulde befordre Budene, disse skulde ride Dag og Nat. Postmestrene skulde tilligemed Værterne føre Bog over Brevene og i Skriveløn have 1 Skilling for Arket. I Budeløn for et halvt Ark gaves 4 Skilling, for 1 Ark 6 Skilling og for 2 Ark 8 Skilling.

Postmestrene skulde hænge en Tavle ud med Fortegnelse over de ankomne Breve, saa enhver kunde se, om der fandtes noget Brev til ham.

Vognmændene fik senere Akkord paa at besørge Budene.

1626 fik Købstæderne Ordre til at hjælpe til at underholde Budene, hvad de imidlertid ikke var meget villige til. Slagelse skulde i dette Aar betale

12 Kurantdaler. I Slagelse fandtes paa dette Tidspunkt ingen Postmester, men Borgmesteren og Raadet udpegede en Mand, som skulde modtage Bud og Breve; de nød derfor en Trediedel af Porto'en og var fritaget for borgerlig Skat og Tyngde, saafremt de ikke drev anden borgerlig Næring; denne Mand kaldtes saa *Postforvalter*; hvem denne Mand her i Slagelse har været, vides ikke.

Mellem København og Hamborg rejste et Bud i hver Retning en Gang ugentlig, og Turen maatte vare i 8 Dage. Slagelse har altsaa kunnet afsende Breve en Gang om Ugen i hver af disse Retninger.

Saaledes gik Tingene indtil Aaret 1653, da *Poul Klingenberg* af Kongen faar Lov til at oprette et rigtigt Postvæsen, og 16. Juli samme Aar blev han udnævnt til Generalpostmester for 30 Aar, og skulde han afgaa ved Døden forinden, kunde hans Arvinger overtage Bestillingen.

Klingenberg skulde være pligtig til at holde gode Heste ved alle Posthuse, hvormed Rejsende kunde blive befordrede. For Benyttelsen af en Hest betaltes en lybsk Skilling pr. Mil og lige saa meget for en Hest til Postillonen, som altid skulde medfølge. Man ser heraf, at de fleste Rejser foretoges til Hest.

Den Person, der fremførte den ridende Post, kaldtes Postillon, og Postbude kaldtes de, som betjente den agende Brevpost og „Messengererne“ (Postvognene). Hovedruten København—Hamborg var for Brevpostens Vedkommende altid ridende.

Paa denne Tid har der endnu næppe været nogen Postmester i Slagelse, men der har været antaget en Vært som Postholder, hvor Breve kunde modtages og udleveres, og hvor Bude og Postilloner

samt de Rejsende kunde tage ind og nyde Forplejning. Af rigtige Værtshuse har der, saavidt jeg har kunnet faa oplyst, næppe været ret mange og af Bekvemmeligheder endnu færre. Derimod var der nu ridende Bud to Gange ugentlig, og Rejsen maatte vare 3 Dage; fra København hver Onsdag og Søndag Formiddag Kl. 10³/₄ og Ankomst til Hamborg Onsdag og Lørdag. Budene skulde have friske Heste for hver 2 Mil.

Fra Slagelse til Kallundborg gik et Bibud en Gang ugentlig.

For et Brev mellem København og Hamborg betaltes 8 Skilling, og ingen maatte sende Breve med Vognmænd eller fremmede Bude; dog var det tilladt at sende Expresbreve med egne Bude.

Kom Posten, „Messengereren“ eller Postbudene noget til, var alle uden Undtagelse pligtige at hjælpe med Raad og Daad, Heste og Vogne, saa Posten hurtigst muligt kunde fremføres.

Ved Siden af det egentlige Postvæsen var den mellem København og Hamborg indrettede Person- og Pakkepost, som tillige skulde føre Penge og Gods med sig, „som Messengerer andre Steder gjøre“. Afrejsen skulde ske hver Lørdag fra begge Steder; disse Messengerer har sandsynligvis haft dette Befordringsvæsen i Forpagtning af Klingenberg, og har saaledes ikke haft noget direkte med de ansatte Postmestre at gøre.

En Rejsende mellem København og Hamborg betalte 13 Rdl. om Sommeren og 15 Rdl. om Vinteren og maatte medføre et Skrin eller en Kuffert af 30 Punds Vægt, og skulde Messengererne „den Reisende tilbørligen opvarde med gode Vogne, Mad og Drikke paa „Messengereren“s Bekostning, som her i Landet

brugelig er“; for en Tjener eller Dreng betaltes om Sommeren 10 og om Vinteren 12 Rdl. og „medtage 15 Pund Gods, og han som en Tjener spises“.

For Gods eller Pakker betaltes fra 10—80 Pund 12 Sk. pr. Pund og paa større Vægt gaves der Rabat. For rede Penge betaltes 30 Ort af hver 100 Rdl.; til Mellemstationerne efter Forhold.

Ved Forordningen af 7de Maj 1661 blev det fastsat, at der i alle danske Købstæder skulde oprettes Vognmandsdrag, som skulde staa under sin egen Oldemand, og være pligtig strax efter Tilsigelse at befordre Rejsende fra den ene Købstad til den anden.

Postvæsenet ses nu at være en Del forbedret, men en meget væsentlig Forhindring for Posternes Fremføring var Vejene, som var i en meget slet Forfatning, og hvad Broerne angik, var disse i de fleste Tilfælde meget brøstfældige, hvor de ikke manglede helt; dette var selvfølgelig Aarsag til de hyppige Forsinkelser, og særlig om Vinteren var det rent galt.

At Postens Ankomst saavel i Slagelse som andre Steder har været velset af alle og været af stor Vigtighed, særlig i en Tid, hvor Efterretningsvæsenet har været meget lidt udviklet, er naturligt. Man mødte selvfølgelig ved Postens Ankomst, dels for at se om der muligvis kunde være Brev til én, eller for af Postillonen at høre Nyt, og for igennem Aviserne at faa Besked om, hvad paa andre Steder kunde være sket, og man læste dem gerne hos Postholderen, som fik Aviserne tilsendt portofrit; denne afskrev dem i Almindelighed og solgte saa disse afskrevne Aviser, hvilket gav ham en efter Forholdene ikke ringe Indtægt.

Da Postholderen i Reglen havde Værtshus, har dette ogsaa givet et Plus til hans Indkomster.

Den 14de Marts 1685 afstod Klingenberg Postvæsenet til Kongens ældste Søn med Sophia Amalie Moth, Greve *Christian Gyldenløve*, der da kun var 11 Aar gammel, mod at han gav Klingenberg 12,000 Rdl., „enten i en Sum eller Afdrag“; dette var et Beløb, som Kongen skyldte Klingenberg.

Klingenberg, som tillige var Købmand, ejede flere Godser, men døde i Fattigdom og blev begravet 11te Oktober 1690.

Gyldenløve bortforpagtede Postvæsenet den 10de Oktober 1695 til *Mathias Moth*, eller rettere antog ham som Bestyrer med en fast aarlig Løn. Moth havde Lov til at antage og afskedige saavel de ridende som de agende Poster og havde Ret til at afskedige Postmestre og det øvrige Personale og ellers nyde de samme Privilegier som Gyldenløve; men han skulde holde dygtige Postryttere med gode Postsække (disse var af Læder) samt Kapper, Støvler, gode og stærke Heste, som hveranden Mil skulde omskiftes.

Efter Gyldenløves Død 1703 gik Postvæsenet over til hans mandlige Efterkommere; to Dage efter Sønnens Død overtog imidlertid hans Enke, Dorothea Krag, det, men forpligtede sig til 8 Aar derefter at afstaa det til Kongen.

Den 25de December 1694 udkom en Forordning, hvorved Postruten København—Hamborg blev forandret derhen, at Posten afgik fra København Tirsdag og Lørdag Aften, om Sommeren Kl. 9, om Vinteren Kl. 8, og fra Hamborg Tirsdag og Fredag Kl. 11 Aften, og til Befordringen maatte bruges $\frac{3}{4}$ Time pr. Mil.

De rejsende Poster eller „Messager“ skulde fremdeles rejse en Gang ugentlig, nemlig hver Lørdag Aften, om Sommeren Kl. 8 og om Vinteren Kl. 9, saavel fra København som fra Hamborg og skulde ankomme til nævnte Steder den paafølgende Torsdag og om Vinteren senest om Fredagen.

Med den ridende Post maatte ikke forsendes Breve eller Pakker, som vejede mere end 50 Lod eller indeholdt Penge eller Klenodier; alle saadanne Sager skulde forsendes med „Messagererne“. „Messageren“ skulde som hidtil medføre Rejsende og Rejsegods, Breve, som skulde sendes med Bipost eller fra By til By. Med den ridende Post skulde betales for 4 Mil 4 Skilling, fra 5—10 Mil 6 Skilling, ellers efter Forhold for hvert Brev.

Fra 1624 gik Hovedposten København—Hamborg altid over Slagelse; men hvor Postholderen eller hvor Posthuset har været, kan ikke oplyses, da det Sted, det nærmest skulde oplyses af, nemlig Slagelse Skøde- og Panteprotokoller, ikke begynder før Aaret 1695. Før 1624 gik den over Antvorskov, passerende Alfarvejen til Postriderkroen paa Devitsrød Mark, igennem Skovene til Antvorskov, derfra forbi den senere Idagaard over Landsgrav Mark nord om og tæt forbi Helligandershøj, og stødende til Alfarvejen nede ved Vaarby Aa, hvor en Bro førte over Aaen ved den saakaldte Hulke, nord for den nuværende Landevejsbro. Ved Hulken kunde man endnu i min Barndom (for ca. 50 Aar siden) se Resierne af den gamle Bro, idet nogle Egetræspæle ragede op fra Bunden. Denne Vej, som fra Alfarvejen førte igennem Antvorskov og som endnu gaar under Navn af „Kongevejen“, nævnes af Christian den Fjerde som anlagt af hans Fader; den findes paa et Kort

over Antvorskov Rytterdistrikt fra 1720 og ligeledes paa et fra 1772 (Videnskabernes Selskabs Kort, tegnet af Wessel), dog at den paa dette Kort støder til Alfarvejen i Vedbysønder; den største Del af Vejen bestaar dog endnu, om end Retningen enkelte Steder afviger noget fra den oprindelige Vej.

Den første Postmester, som kendes (1711), var Byfoged *Hans Daniel Veinholdt*. Jeg har første Gang set ham nævnet i et Skøde, dateret 21. September 1698, hvor han køber en Haveplads, saavidt det kan ses, i Vinpibestræde (Skriften var meget ulæselig i Skødet); her nævnes han som Postmester. Han var gift med Anne Marie Mogens-Datter. Veinholdt har saaledes været Postmester før 1711, da Staten overtog Postvæsenet, og ved dette Tidspunkt fik Slagelse Hovedpostkontor; Veinholdts Instrux er fra 1705, hans Løn var 80 Rdl. aarlig; dertil kom hans Indtægt med at sælge hamborgske Aviser eller afskrive dem til Salg; en Part af Portoen havde han jo ogsaa, og ifølge Kontrakt med Fru Krag besørgede han Postridtet mellem Ringsted og Korsør, hvorfor han fik 400 Rdl. aarlig. Om han nu selv tillige har været Vognmand eller igen har forpagtet det ud, kan man ikke faa oplyst. I Følge en Kontrakt med Postmester Veinholdt af 1708 om ovennævnte Postridt skal han holde Postillonerne med røde Klædes Kjortler (paa højre Ærme skulde Kongens Navnetræk i Gult være anbragt), Kapper og Kabudser, som med Gult skal være underforet — altsaa omtrent som den Dag i Dag.

Hvor Postmesteren boede, var ogsaa Postkontoret. Veinholdt ejede og boede i Matr. Nr. 215*)

*) De anførte Matr.-Nr. er alle efter den nuværende Matrikul.

(den nuværende saakaldte Strudsbergs Ejendom), den betegnes som „liggende paa Hjørnet af Smedegade og Vinpibestrædet og bestod i 16 Fag til Gaden, Egebindingsværk med Murtavl, Tegltag og Straatag, 3 Udlænger, deraf en udtil Vinpibestrædet, med Port, Bryggers, Stalde m. m.“ Det maa erindres, at Nytorv den Gang ikke existerede, men Husrækken fortsattes mod Syd langs det nuværende Nytorvs vestlige Side til Gammeltorv*).

Det er rimeligt, at Veinholdt tillige var Værtshusholder; hans Privilegium har jeg ikke kunnet finde, men han skulde jo huse og forpleje Postrytterne, saa har han vel samtidig ogsaa kunnet modtage de faa Rejsende; thi af Værtshuse fandtes paa den Tid næsten ingen, og de faa, der har været, har været meget slette. Det var jo i Reglen de mere Velhavende, som havde stort Husrum, hvor Rejsende af Stand tog ind og overnattede.

Ved Reskript af 27. Marts 1683 til Magistraten i alle store Købstæder, deriblandt Slagelse, forordnedes, at to af de Vogne, som stod for Tur til Rejse, altid — Dag og Nat — skulde med Heste holdes i Beredskab i Byens Værtshus. Og ved Forordningen af 5. Marts 1695 søgte man at ordne Herbergervæsenet i Danmarks største Købstæder, særlig hvor Hovedposten og de agende Poster passerede; der skulde man sørge for, at der fandtes Værtshuse, og i hvert Værtshus skulde der være „mindst 4 Værelser eller Kamre med gode, rene Senge, fornødne Ildsteder, tætte og velforvarede Vinduer og Døre samt Stald til 6 Heste og Skur til 3 Vogne, at de Rejsende der kunde saa vel lo-

*) Nytorv er først anlagt efter den store Ildebrand 1804.

gere som hos en af de bedste Indvaanere i Byen“. Magistraten skulde to Gange aarlig fastsætte Taxten. Værterne havde saa til Gengæld visse Privilegier. Ingen maatte saaledes mere for Betaling huse Rejsende. De maatte ligeledes selv bage deres Rugbrød, brygge deres Øl og brænde deres Brændevin, de var fri for alle Byens Bestillinger og Indkvartering. Et saadant Privilegium har Hans Veinholdt sikkert haft. Ved Salg 1739 kaldes hans Ejendom for „den med bestandig allernaadigst privilegerede Gæstgiveri forsynede Gaard“, og 1758 for „den gamle Værtshusgaard kaldet“, og jeg erindrer, at det blev fortalt, da jeg var Barn, at denne Gaard var kongelig, og at Dronning Margrethe skulde have taget ind her; dette er naturligvis kun et Sagn, men det tyder paa, at den kgl. med Privilegium og med Postskilt forsynede Gaard har imponeret vore Fædre og Forfædre. Det første Postskilt var en hvid løbende Hest (senere kom der en Rytter paa Hesten) malet paa en Plade og udhængt ved Posthusets Dør.

Naar Postrytteren kom til Byen, blæste han i sit Horn og saa strømmede alle til Posthuset, dels de, som ventede Breve, dels Nysgerrige for at spørge Nyt, og man kan let tænke sig, at særlig i Krigstider var der dobbelt Trang til at høre det sidste Nyt, selv om det nye var mange Dage gammelt.

Hvor Postrytterne eller Pakkeposten kom frem, skulde alle uden Personsanseelse vige til Side ligesom Porte og Bomme straks skulde aabnes; paa Posthuset skulde altid, naar Posten ankom, saavel om Natten som om Dagen, alting være tilrede, Brevene være indførte i Protokollen og en lige lydende Liste medgives Postillonen eller, naar det

var Pakkeposten, Postføreren; det skulde indføres med Navn, Numer og Taxt. Brevene blev nedlagte i en Vadsæk, eller som den kaldtes „Felleisen“; denne var af Læder; kgl. Breve havde en særlig Vadsæk. Naar Afrejsen fandt Sted, udfærdigedes en Timeseddel, som nedlagdes i Vadsækken, og som hver Postmester maatte paategne med Ankomst- og Afgangstiden.

Nogen særlig bestemt Kontortid fandtes ikke, og da en Tavle blev udhængt med en Fortegnelse over de ankomne Breve, kunde jo Folk altid se, om der fandtes Breve til dem, og behøvede kun at ulejlige Postmesteren, naar saadanne fandtes, og med Undtagelse af, at Posthuset skulde være lukket Søn- og Festdage fra 8—11, var der ingen faste Kontortider.

Ved et Cirkulære fra Generalpostamtet af 4de April 1716 bestemtes det, at der udenfor alle Posthuse skulde anbringes et Postskilt med Kongens Navnetræk og et Posthorn.

Naar Postmester Hans Veinholdt er afgaaet ved Døden, er ikke oplyst; men efter 1710 har jeg ikke fundet hans Navn i Skøde- og Panteprotokollen, saa det ser ud til, at hans Enke Anne Marie har bestyret Postkontoret; men fra den 4de December 1713 er Raadmand, By- og Herredsskriver Thomas Brun*) bleven Postmester; hans første Hustru var Dorthea Sophie v. Mylius, men denne har paa dette Tidspunkt været død, thi han ægtede Veinholdts

*) Thomas Brun var Fader til Johan Jacob Brun, Kabinets-skildrer (Maler), der fødtes i 1715; han har tegnet en Del Billeder af Herregaarde og Byer, disse Billeder blev stukket i Kobber og udkom under Navnet „Novum Atlas Daniac“; Antvorskov og Slagelse findes derimellem.

Enke Anne Marie, og han har rimeligvis derigennem erholdt Postmesterembedet tilligemed Ejendommen, Den Maade at komme til Embede paa var jo meget almindelig i de Tider og langt senere ned i Tiden.

Brun fik Bevilling paa Værtshushold 21de Februar 1718; den foregaaende Tid maa det vel have gaaet i Veinholdts Enkes Navn eller hun er muligvis afgaaet ved Døden. Brun havde en Kasse-mangel paa 360 Rdl. og 61 Sk., men man brugte det milde Udtryk, at han skyldte Postkassen Beløbet.

I 1728 blev der givet Befaling til, at Kuskene ved de agende Poster skulde have Posthorn og Livré ligesom Postillonerne ved de ridende Poster. Disse agende Poster gik en Gang ugentlig mellem København og Hamborg og rejste fra begge Steder hver Lørdag og fulgte samme Vej som de ridende Poster, om Vinteren brugte de 7 Dage til Turen og om Sommeren 6 Dage. De ialt 4 Personer, som besørgede disse Poster, betalte i Begyndelsen ingen Afgift til Staten; men fra 1719 maatte de betale aarlig 200 Rdl.

Hver agende Post skulde gøre 13 Rejser aarlig, de agende Poster maatte selv holde Postskriver, som blev lønnet med 4 Skilling af hver Person og Pakke. 1735 var Taxten for en Person, som rejste mellem København og Altona, 13 Rdl. om Sommeren og 15 Rdl. om Vinteren, med Ret til at medføre 60 Pund Rejsegods, og der skulde daglig gives ham et Maaltid Mad, hvorimod han selv maatte betale Natteløgis. En Tjener eller Dreng (Karl) betalte for samme Rejse 10 Rdl. om Sommeren og 12 Rdl. om Vinteren, med Ret til at medføre 30 Pund Rejsegods; mellem samme Steder kostede 1 Pakke 10 Skilling pr. Pund, for Sølvbarrer 6 Sk.

pr. Pd., for Juveler efter Værdi 2 Mark pr. 100 Rdl., en Ridderorden med Ordensbog 2 Rdl., 1 dito uden Bog 1 Rdl. 2 Mark, 1 Gulduhr 1 Rdl., 1 Sølvuhr 4 Mark, Paradisæbler med Gren eller Kvist pr. Stk. 2 Mark, et Par Sko eller Tøfler 1 Mark 8 Sk., 1 Bimpel med 10—12 flamske Sild 4 Mark o. s. v.

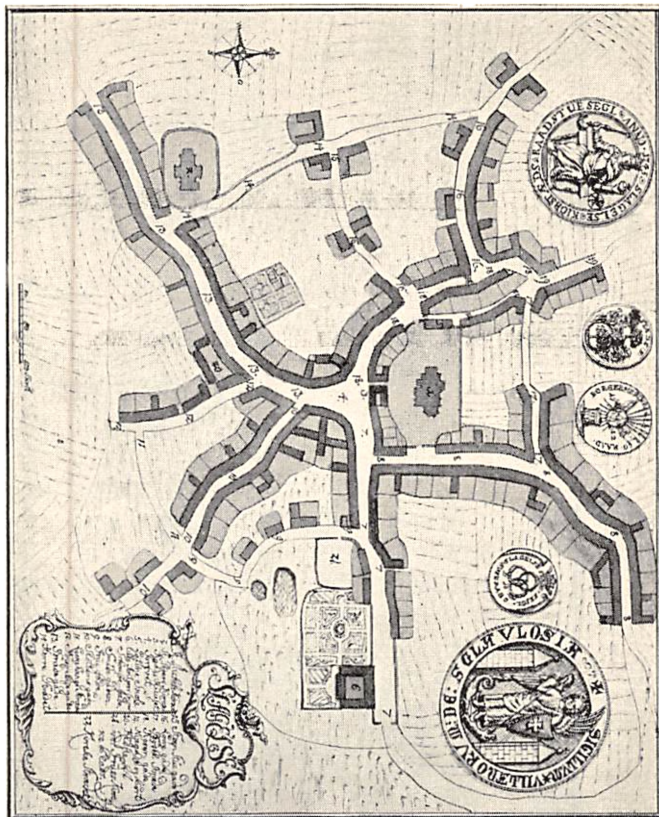
Vognene, som brugtes til de agende Poster, var Vogne uden Fjedre med høje Sidefjæle og en endnu højere Bagsmæk og saa smalle, at 2 Personer med Nød kunde faa Plads ved Siden af hinanden; de mindre Pakker blev nedlagt i en Lade, og større Pakker maatte saa anbringes løst omkring i Vognen.

Den 11. December 1739 blev der holdt Auktion over Postmester Thomas Bruns Gaard paa Hjørnet af Smedegade og Vinpibestrædet (altsaa Posthuset) „med det bestandige allernaadigst privilegerede Gjæstgiveri“ med et tilhørende Vænge i samme Stræde, og blev Eiendommen for 540 Rdl. tilslaaet Madame Elisabet Sperling, afdøde Vagtmester Sperlings Enke, og hendes Svigersøn, Johan Christoffer Ostermeyer (O. var Kirurg og tysk af Fødsel).

1747 udstedes Kongebrev om, at *Andreas Müller* skal adjungere Thomas Brun i Embedet, idet Brun er gammel og skrøbelig og har svage Øjne, og han har ikke selv, paa Grund af Hustru og mange Børn, Raad til at holde Medhjælper.

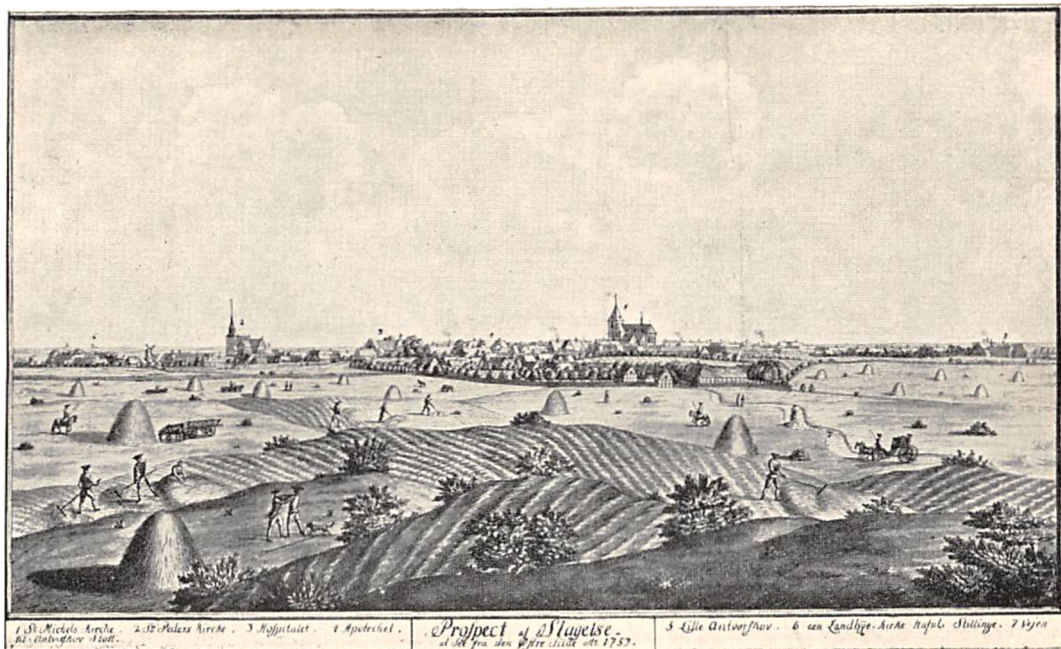
Thomas Brun var født 5. Januar 1686 og døde i Sorø 1767. Fra 1759 var *Andreas Müller* Postmester antagelig sammesteds; jeg har ikke kunnet finde ham som Ejer af nogen Ejendom, skønt saa godt som alle nogenlunde velstillede Folk den Gang var Husejere. I Brandtaxationsprotokollerne, som Hr. Birkefuldmægtig og Branddirektør Deichmann

velvilligt har ladet mig gennemse, finder man i den første Protokol, som begynder 1761, Lejerne indført, og disse er næsten alle enten Daglejere, Enker, Ryttere eller Officerer, som maaske ikke, paa Grund

af Forflyttelse, har villet købe Ejendom; dog er adskillige Officerer Husejere.

Postforsinkelser, som var temmelig hyppige, kunde have mange Grunde, dels Vejret, Vejenes Slet-

hed og at „Sejrværkerne“, som der siges, var meget upaalidelige; og hvor lidt der skulde til for at sinke eller næsten standse hele Postfarten, fik man et Bevis for i Aaret 1752, idet en Soldat var druknet i Korsør Havn, og Fæstningssslaverne havde nedgravet Liget ved Vejen, som førte til Revet. I denne Anledning opsagde de to Mænd, som skulde passe Fyret, Dagen efter deres Tjeneste af Frygt for at passere Stedet om Natten. Skibsfolkene paa Postjagten, der ligeledes skulde passere Vejen, truede med det samme; Kommandanten i Korsør maatte derfor lade Liget opgrave og jorde paa et mere bekvemt Sted, „at ikke Kgl. Majestæts Tjeneste skulde lide derunder, da gemen Mand ikke lettelig er at bringe fra saadan Overtro“.

Efter Forordningen af 9. September 1763 angaaende Befordringen af de Rejsende fra København til Haderslev, bestemtes det, at der i de privilegerede Værtshuse, hvor den agende Post passerede, eller i de Gæstgivergaarde, der herefter indrettedes, fra Paaske til Mortensdag bestandig af Vognmandslauget skulde holdes 3 Par Forspandsheste og 3 Postvogne med Heste og Postkarle, og naar nogen af disse afgik med Rejsende, skulde straks andre indsættes i Stedet. Værtshusmanden, der skulde være Vognmester, skulde tilsige Vognmændene, hvad der tidligere tilfaldt Oldermændene for Vognmandslauget; kunde disse ikke bestride Kørselen, skulde Borgerne, som holdt Heste og Vogne, være pligtige til paa Vognmesterens Tilsigelse at stille Befordring til Raadighed. Øvrigheden skulde give Vognmesteren en Fortegnelse over de Kørepligtige; $\frac{3}{4}$ Time efter at en Vogn var bestilt, skulde den være parat for den Rejsende.

Vognmesteren havde i Tilsigelsespenge 4 Sk. af hver Vogn og 4 Sk. af hvert Par Heste, og han skulde sørge for, at Befordringen var i god Stand, Postkarlene skulde bære Postmundering og Posthorn og ikke være under 18 Aar; om Sommeren skulde Milen køres i en Time og om Vinteren i $1\frac{1}{4}$ Time og Timeseddel medfølge; denne skulde hver Uge afleveres til Byfogden, som igen sendte den til Magistraten.

I Gæstgivergaarden skulde altid være en Karl oppe om Natten og en Lygte brænde i Forstuen; der skulde i det mindste være en varm Stue, og om det forlangtes, skulde der leveres den Rejsende Mad og Drikke.

Taxten var pr. Mil paa Sjælland med en Postvogn med 2 Heste om Sommeren 3 Mark og om Vinteren 3 Mark 8 Sk. Et Par Forspandsheste, enten der tillige kunde faas „Chaiser“ eller „Faetons“, 3 Mark 12 Sk. om Sommeren og 4 Mark 6 Sk. om Vinteren.

De Milepæle, som var af Marmor, var taget fra Frederikskirken i København og var bestemt for Hertugdømmerne, men blev sat ved den nye Vej igennem Sjælland.

Postmester Andreas Müller var tillige Raadmand og gik af som Postmester 1766.

Den 7de November 1766 blev Raadmand *Christian Dreyer* ansat som Postmester; han ejede og boede i Gaarden paa det vestlige Hjørne af Slots-gade og Bredegade Nr. 71 a. b. c. d. (den gamle Raadhusgaard). I hans Tid skete ingen nævneværdige Forandringer med Postvæsenet. Dreyer gik af som Postmester 1771.

Vi skal nu omtale Oprindelsen til den nuværende Postgaard. Posthuset fandtes den Gang paa Hjørnet af Slotsgade og Bredegade (Ejendommen ejes nu af Kreaturhandler Chr. Hansen); vi maa da gaa tilbage til Aaret 1711.

„Aar 1711 den 11te Juni skøder Madam Karen salig Borgmester Mons Jacobsen til Stadsmusikant *Samuel Jahn* sin iboende Gaard, beliggende paa Skousøgaden imellem Hans Jokum Møllers (Nr. 124 „Niensensminde“) og Madam Cathrine salig Jens Ebbesens (de 16 østlige Fag af den nuværende Postgaard Nr. 120) til den anden Side.“ Den Ejendom, Jahn her købte, omfatter nu følgende Numre: 121, 122 a b., 123, hvis nuværende Ejere er Købmand Claudius Nielsen, Gæstgiver Jørgensen og Blikkenslager Camillus Dann.

Samuel Jahn havde kort før faaet en Beskikkelse af Magistraten i Slagelse paa alene at holde Værtshus samme Steds; denne fik han efter Ansøgning til det kgl. Canselie Bevilling paa og kgl. konfirmeret den 30te Juli 1711.

Under 31te August 1726 laaner Raadmand Samuel Jahn af sin Svoger, Regimentskvartermester Niels Andersen Stub, 1800 Rdl. i hans „velindrettede Gjæstherbergergaard“ med deri værende Bohave. Det maa have været en efter den Tid velindrettet Gæstgivergaard, da Summen 1800 Rdl. er usædvanlig høj efter den Tids Ejendomspriser. Jahn beholder imidlertid Ejendommen til 1733; den 9de Juli samme Aar udsteder Raadmand Samuel Jahn Skøde, med sin Hustru Maren, født Bondesen's, Villie, til „Monsjø“ Johan Christoffer Ostermeyer, Operator, paa den ham tilhørende og iboende Værtshusgaard paa Skousøgade, beliggende imellem Niels

Stubsgaard paa vestre Side (nuværende Postgaard) og Jens Loumands Gaard paa østre Side („Nielsensminde“), bestaaende af 14 Fag Stuehus, 2 Loftter høj til Gaden, med Kælder, en Længe ind til Stubs Hauge til Logementer, Bryggers, Stalde m. m. samt Værtshusprivilegium.

Den 12te Juli 1733 faar Jahn kgl. Privilegium paa fremdeles at være Gæstgiver i Slagelse.

Da nu Ostermeyer var bleven Ejer af Jahns Gaard, fik han under 6te November kgl. Konfirmation paa at være Værtshusholder i Slagelse. Naar Ostermeyer døde, vides ikke, men 1739 har han ialtfald levet; da købte han den gamle Værtshusgaard paa Smedegade, og han har saaledes en Tid været Ejer af 2 Værtshusgaarde og ifølge Oplysninger fra Rigsarkivet Indehaver af 2 Værtshusprivilegier.

Medens Ostermeyer ejede Værtshusgaarden paa Skousøgade, indtraf den store Ildebrand 1740, som lagde hele Midterpartiet af Byen i Aske, efter Pontoppidan flere Snese Gaarde og Huse; den sydlige Side af Skousøgade, Gl. Torv, den øverste Ende af Slotsgade og Bredegade forbi Apoteket nedbrændte.

Under 18de December 1758 faar privilegeret Værtshusholder Niels Søren Stub Tilslag som højstbydende ved Auktionen over „den salig Madam Ostermeyer iboende Gaard paa Skousøgade, dertil et Hus paa Skousøgade (Nr. 124, „Nielsensminde“) samt et Vænge ud til Fruegade, hvori kan saas 2 Tdr. Byg, samt et lidet Hus paa 3 Fag (nuv. Nr. 25, tilh. P. Barchager)“. Selve Gaarden beskrives nu saaledes: „14 Fag til Gaden til Stuehus og ligeledes 26 Fag til Gaden til Logementer med 2 Kviste og Port, desforuden 10 Fag og 30 Fag til Stalde og

Vognmandsstue, Bryggers, Haugerum med Brønd“. Som man af denne Beskrivelse vil se, har der været meget betydelige Husrum, og man forstaar, at det maa have været en ret betydelig og velindrettet Gæstgivergaard, hvor de agende Poster og Vognmændene har taget ind. Niels Sørensen Stub havde Privilegium fra 12. Januar 1748. Dette blev fornyet den 17. Januar 1759 og kgl. kønfirmeret den 14de Oktober 1768.

Ved Branden 1740 ejede Stub et Hus paa gl. Torv, som han opbyggede med Statstilskud efter kgl. Anordning af 28de Januar 1682.

Denne Niels Sørensen Stub var efter alt at dømme en velhavende Mand; han var tillige Konsumptionsforpagter, og i den Ejendom, som han ejede paa Gl. Torv (fra nuv. Werners Ejendom, denne indbefattet, ialt 31 Fag), havde han Krambod; der var Karnap paa Huset. Efter at han havde købt Ostermeyers Gaard, ejede han ialt følgende Ejendomme: 126, 125, 120 a, 124, 123, 122 a b, 121, 120 b samt 278 a b, som nu tilhører Garver Hachenberger, 111, 112, „Børsen“ kaldet, Slotsgade, samt et lidet Vejerhus paa Rosengade. Dette er, hvad jeg har truffet paa; desforuden har han selvfølgelig ejet en Del Jorder.

Aar 1773 den 25de Marts skøder salig *Karen Niels Sorensen Stub* til Regimentskvartermester og Postmester *Vilhelm Heinrich Kikkebusch* sin Værts-husgaard, „Ostermeyers Gaard kaldet*)“, med kgl. Privilegium af 17. Januar 1759 og konfirmeret 14. Oktober 1768, samt et lille Hus med 2 Lejeboliger (124, „Nielsensminde“). Kikkebusch var bleven Post-

*) Denne Ejendom havde en Udbygning med Karnap.

mester 8. November 1771, men hvor han har 'boet, før han købte Stubs Ejendom, kan ikke oplyses.

Nu var Gaarden altsaa blevet Posthus, hvor de ridende Poster tog ind, og de agende har efter alt at dømme i Forvejen haft deres Tilhold der; nu var det saaledes en rigtig Postgaard, som Postillonere, Postryttere, Postførere samt de Rejsende maatte for kortere eller længere Tid betragte som deres foreløbige Hjem, og hvor de Rejsendes Strøm har mødtes, hvor et Liv har rørt sig, som man ikke kender nu til Dags. Mange har sikkert foretrukket, naar Overfartsforholdene ved Bæltet ved Vintertid har været usikre, at vente i Slagelse som den større By med den gode Postgaard fremfor i Korsør, som altid var overfyldt, og hvis Værtshuse næppe har kunnet rumme saa mange Rejsende eller næppe har været paa Højde med Slagelse Postgaard.

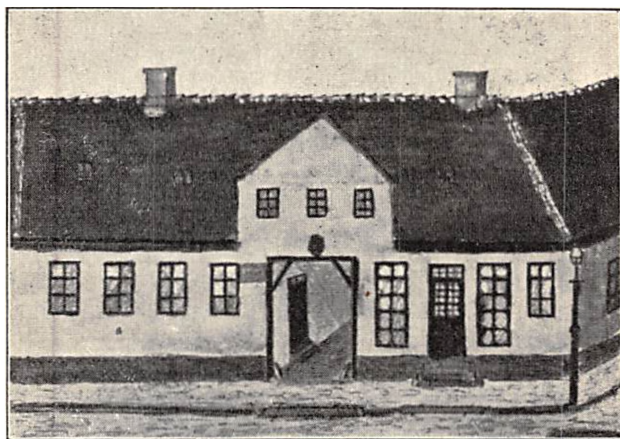
Kikkebusch var ikke Postmester i ret lang Tid, idet han den 30te Marts 1774 blev suspenderet. I 1773 ansøgte Kikkebusch om, at Postmestertjenesten samt det privilegerede Gæstgiveri maatte blive henlagt arveligen til en Gaard, han havde købt her i Byen. Generalpostamtet fraraadede imidlertid dette, da Postmestrene intet havde med Befordringsvæsenet at gøre, det bestredes af Vognmændene; derimod maatte han pantsætte sin Gaard, han havde nemlig Underballance i sit Regnskab. Desforuden var der ankommet et Brev fra Helsingør med 134 Rdl., som var forsvunden. Dette havde han dog næppe nogen Del i, men det var sket ved hans Folks Uagtsomhed; han blev imidlertid dømt til at erstatte Beløbet.

Dette, at Postmestrene havde Kasseangel, var ganske almindeligt, og i Reglen skete der intet, særlig naar den kunde dækkes, enten helt eller en

Del deraf; den kunde ogsaa betaales afdragsvis; men saa blev den som Regel ikke betalt, eller kun en lille Del deraf. Der var ogsaa en anden Udvej, —

Den gamle Postgaard set fra Rosengade. Fra 1774—1875.

Den gamle Postgaard set fra Smedegade. Fra 1774—1875.

og den blev benyttet i dette Tilfælde, — idet en Mand ved Navn *Ole Femmer* tilbød at betale 600 Rdl. til Afbetaling af Kikkebusch's Gæld, imod at han

kunde indtræde i Postmestertjenesten; dette vilde man dog ikke straks gaa ind paa, idet man først ønskede at erfare Gældens Størrelse.

Den 22de Juni 1774 bestemmes det, at Regimentskvartermester Kikkebusch for sin skødesløse og strafværdige Opførsel skal afsættes fra sit Embede som Postmester og derefter paa lovlig Maade tiltales*), og blev derefter Ole Femmer beskikket til Postmester den 26de Juni 1774 imod at han efter sit Tilbud skal betale 600 Rdl. paa Kikkebusch's Gæld. Ganske vist blev nu Femmer Postmester, men de 600 Rdl. maa have generet ham en Del, idet han nemlig flere Gange maatte optage Laan og pantsætte sine Ejendomme med Jorder.

Da Kikkebusch blev afsat, kunde Posthuset jo ikke blive, hvor det havde været, medens han var Postmester, af to Grunde; Femmer havde sin egen Ejendom paa Bredegade, hvor han selv boede, og hvor han indrettede Posthuset, og samtidig med at Kikkebusch blev afsat som Postmester, overtog Hospitalet hele hans Ejendom paa Skovsøgade. Denne Ejendom blev derefter indrettet til Skole, „den danske Skole“ (Borgerskole) og hermed forsvinder denne Post- og Værtshusgaard.

Om Stub, som solgte Ejendommen til Kikkebusch, led noget Tab ved Sammenbrudet, vides ikke, men i alt Fald har han ikke ligget paa den lade Side. Som det vil erindres, ejede Stub den vestlige Ende af den nuværende Postgaard, 31 Fag (Werners Ejendom indbefattet), hvori han havde Krambod; derimod ejede han ikke de østlige 16 Fag af den

*) 5te Juni 1776 resolveres, at den Kikkebusch ved Lands-tinget overgaede Dom skulde staa ved Magt.

nuværende Postgaard; dem havde Stub solgt, og de ejedes paa dette Tidspunkt af en Frk. Valt. I disse ovennævnte 31 Fag indrettede Stub saa en Post- og Værtshusgaard, og Vognmændene og de Rejsende har rimeligvis fulgt med deres gamle Vært og Værtinde; her var jo stor Plads og Forandringen var ikke saa stor, idet det jo omtrent var Naboejendommen.

Stub var dog ikke længe Gæstgiver i den nyindrettede Postgaard, thi allerede den 11te December 1780 skøder salig Karen Niels Sørensen Stub sin Post- og Værtshusgaard „ialt 31 Fag, 1 Etage høit, 2 Kviste, en paa 3 Fag og 1 paa 4 Fag, Carnap, Egebindingsværk, Murtavl, teglhængt overalt, Kjælder 21 Fag, Port, Butik og Kamre, 5 Længer til Stald, Pakhus m. m., assureret for 3530 Rdl.“ til Gæstgiver *Andreas Bang*, tidligere Købmand i Nr. 264 Fisketorvet (senere kaldet Stampes Gaard). Kort Tid efter købte Bang Naboejendommen mod Øst af Frk. Valt: „16 Fag, 1 Etage høi, 2 Længer, 1 Kvist, Egebindingsværk, Murtavl, teglhængt og indrettet til Leieboliger for 2 Familier, assureret for 850 Rdl.“. Disse to Ejendomme er saaledes den saakaldte *gamle Postgaard*, som den har været kendt af den ældre Slægt, og som den forblev uforandret i det væsentlige indtil den i 1870erne blev nedbrudt og den nuværende Postgaard opført.

Vi maa nu vende tilbage til det egentlige Postvæsen. Femmer var altsaa bleven Postmester og boede i sin Gaard paa Bredegade (nuværende Lysestøber Grandts Ejendom, Matr.-Nr. 41), hvor ogsaa Posthuset var.

Ifølge en Kabinetsordre af 17de Januar 1777 kom fra den 28de Juli de agende Poster til at gaa

for Postkassens Regning; man maatte affinde sig med de 4 agende Postmestre, saa de fik hver en Pension paa 600 Rdl. Da nu de agende Poster var inde under Postkassen, blev disse henvist til Postkontoret og Postmesteren fik mere Løn; dette udelukker jo ikke, at de agende Poster efter at være expederede af Postmesteren har kørt til Postgaarden for at bede eller overnatte.

De agende Poster fik herefter en Postfører (der blev ialt ansat 6), og for at han kunde indgyde tilbørlig Respekt, skulde han bære Uniform, der leveredes af Postvæsenet: en Kjole af fint rødt Klæde med gule Opslag og Galloner, gule Underklæder med Sølv paa, og en rund Hat med Sølvgallon, og tillige skulde de bære Postskilt paa Brystet, saaledes som de agende Postmestre hidtil havde gjort.

De ridende Poster gik endnu kun en Gang ugentlig, og de kørende Poster 2 Gange ugentlig paa Hovedruten gennem Slagelse. Biposterne til Skelskør og Kallundborg 2 Gange ugentlig.

De ridende Poster eller rettere sagt Brevposten var flere Gange bleven besørget paa Vogn, fra 1783 og faa Aar efter blev det hyppigere benyttet paa Hovedruten, idet Brevmængden var tiltaget, ligesom det var Tilfældet med Aviserne, saa det var umuligt at fremføre Posten paa Heste. Man benyttede da fra omkring 1790'erne Postkarioler paa 2 Hjul med Aabninger i Bunden, saa Regnvandet kunde løbe ud. En saadan Kariol skulde være rød og forsynet med en anselig Bagklap, hvorpaa det kgl. Vaaben med Krone over og Posthorn nedenunder, skulde være tydeligt anbragt. Den maatte ikke være større, end at der kunde være Plads til Postillonen og

Postsækken, for at Kusken ikke skulde føle sig fristet til ulovligt at tage Rejsende med, hvad flere gjorde alligevel. Denne Postillon eller Kusk skulde bære rød Klædes Kjole med gult Underfoer og gule Klædes-Opslag, en rød Klædes Kabuds med gult Underfoer og Klap; paa Brystet og Kabudsen skulde være anbragt Postskilt.

I Aaret 1777—1778 blev der anskaffet 4 holstenske Vogne til 48 Rdl. Stykket; disse var imidlertid større end dem, Vognmændene hidtil havde benyttet, hvorfor Vognmændene vægrede sig ved at køre for samme Betaling som hidtil. Man saa sig derfor nødsaget til at akkordere med Folk uden for Lauget. Den agende Post fremførtes altid med aabne Vogne; den var Pakkepost og samtidig Personpost. Den Rejsemaade, den bød paa, var hverken hurtig eller behagelig; men man kunde benytte Extrapost med lukket Vogn, om man da havde Raad til at betale Vogn for egen Regning, hvis ikke man kunde være saa heldig at træffe Rejse-selskab.

I Juli Maaned 1799 blev en Deligence, som havde kostet 620 Rdl. og kunde rumme 9 Personer sat i Gang mellem København og Korsør; den gik en Gang ugentlig, og Passagertaxten var 24 Sk. pr. Mil, hvilket var 4 Sk. mere end med den agende Post; de, som skulde rejse længst, havde første Ret; fra København afgik Deligencen Lørdag Morgen, med Ankomst til Korsør om Sommeren samme Dags Eftermiddag, hvorimod man om Vinteren maatte overnatte i Kребsehuset ved Sorø, hvorfra man afgik Søndag Morgen Kl. 5. Fra Korsør returnerede den Søndag Eftermiddag eller Mandag Morgen. For at befordre Deligencen fik Kontrahenterne

11 Rdl. pr. Tur; var den fuldt besat, tjente Postkassen 24 Rdl. pr. Tur.

1805 skøder *Andreas Bang* Postgaarden til fhv. Slotsforvalter paa Antvorskov Slot *Johan Claus Goes*. Straks efter at Goes var bleven Ejer overgik der Postgaarden en temmelig betydelig Ildsvaade Natten mellem den 24de og 25de November, dog ikke mere, end at den kunde repareres. Den 15de Januar 1808 blev der tilstaaet Goes 2000 Rdl. for at renoncere paa det Postgaarden tillagte Privilegium, at Postmestertjenesten skulde være vedvarende knyttet til Gaarden. Privilegiet var tillagt Gaarden i Bangs Tid (1792). Det saa jo heller ikke ud til, at det kunde være bleven Goes til nogen Fordel; Femmer havde jo været Postmester siden 1774, og det saa ikke ud til, at han foreløbig vilde takke af; han havde nylig giftet sig med Henriette Cathrine Kikkebusch, den 5te Marts 1811. (Hun var en Datter af forhenværende Møller i gamle Bredegades Mølle, nu Gæstgiver Bendix Kikkebusch i den saakaldte Dørges, i 1867 nedbrudte Gaard paa Rosengade). Det er hans Enke, *Harhoff* omtaler i sine Breve, hvor de kom til Bal, naar han besøgte Slagelse. Henriette blev senere gift med Kæmner *Johan Emanuel Orelius* 9de Marts 1824 efter at have været Enke siden 1817.

Den 9de Januar 1815 udstedes Skøde fra Johan Claus Goes til forhenværende Degn i Egense paa Fyn, *Christian v. Stochen* ved Proprietær *A. P. Bachmanns* Kaution. Kort efter at *Stochen* havde tiltraadt Postgaarden fik han det ærefulde Hverv at huse Hans Majestæt Kong Frederik den 6te.

I „Sorø Amtstidende“ læses herom blandt andet følgende:

Den skønneste blandt vore Dage.

Borgerfesten i Slagelse 1ste Juny 1815.

Kl. 7 Formiddag indtraf vor elskede Konge her i Slagelse.

Ved Bredegades Port, hvor der var opreist en Æresbue af Skovgrønt, blev Allerhøist-samme modtaget af en talrig Forsamling af Embedsmænd og Borgere. En Velkomstsang, som ved en af Byens Dannekvinder overraktes Hans Majestæt, blev med almindelig Deltagelse afsunget.

Det jublende Folk spændte Hestene fra Hans Majestæts Vogn og trak den under Fryde-raab til *Postgaarden*. hvor Hans Majestæt modtog Cour af samtlige Embedsmænd. [Borgerne maatte nøjes med at trække Hans Majestæt.]

I Aftrædelses-Værelset læstes i en Krans følgende Linier:

Frederik. Marie.
Hulde Konge Par,
vor Konge-Æt vi Fyrstedaadens
Borgertak frembære.

Fra Postgaarden kørte Hans Majestæt til Byens Torv, hvor en Ærestøtte var oprejst . . .

Man vil forstaa, at det for v. Støchen maa have været en stor Dag, som han længe har mindedes. v. Støchen døde 18de September 1829, 56 Aar gammel. Han var gift med Magia Lund, og var sine sidste Leveaar Kommissionær og Fæstemand.

1803 købte Postmester *Femmer* nuværende Nr. 12 i Bredegade efter Birkedomme^r og Sekretær *Rasmus Langeland Bayger*: Ejendommen bestod af 19 Fag

Bindingsværk, 1 Etage, og 10 Fag Bindingsværk-skullerum til Gaden mod Vest; paa denne Plads opførte han senere 8 Fag Hus, hvor hans Svigermoder Madam Kikkebusch indrettede et Gæstgiveri.

Til denne Ejendoms 19 Fag blev saa Posthuset henflyttet og forblev her i en lang Aarrække.

Den 23de Januar 1817 døde Postmester Ole Femmer efter at have været Postmester i 42 Aar, han fik en hæderlig Omtale, og det bemærkes, at han var Byens ældste Embedsmand.

Af „Berlingske Tidende“ forsendtes der i Aaret 1806 til Slagelse 67 Exemplarer; dette kunde synes at være usædvanlig mange; men nogle gik jo til Oplandet. Postkontoret var paa denne Tid kun aabent Ekspeditionsdagene, det vil sige for Slagelse 4 Dage om Ugen. Pengebreve skulde modtages ogsaa til andre Tider, naar Afsenderen enten var udenbys eller stod i Begreb med at rejse. Som hidtil blev efter Postens Ankomst en Liste over ankomne Breve udhængt i 6 Timers Dagslys; dog kunde man faa den udbragt mod en Afgift af 2 Skilling pr. Brev.

Postmesterens Løn eller Indtægter var: Brevposten 100 Rdl., Pakkeposten 50 Rdl., Skrive- og Vejerpenge 59 Rdl., Avispenge 102 Rdl., ialt 311 Rdl.

Den 27de Januar 1804 udkom en Forordning, hvorefter Vognmandslaubene skulde vedblive, og hvor disse ikke kunde overkomme at besørge Samfærdselen, eller der intet Laug var, skulde Borgerne, som holdt Heste og Vogne til deres Næring, være pligtige at befordre Posten til næste Poststation eller besørge Ture uden for Byen. Til Anskaffelse af holstenske Vogne kunde Vognmændene faa Forskud; ligeledes skulde de paa Hovedruten anskaffe Kalescher eller Agestole med Overfaldslæder for

Fødderne; for en saadan Kalesche betaltes 8 Sk. pr. Mil. Opsynsmændene skulde føre Tilsyn med, at alle Befordringer holdtes i god Stand, og hos ham skulde alle Befordringer, saavel Pakkepost som Ekstrapost og Estafetter, bestilles og betales.

Paa Hovedruten skulde alle Post- og Gæstgivergaarde saavel Dag som Nat være forberedt paa at modtage Rejsende; Spise- og Drikkevarer skulde leveres til den af Øvrigheden fastsatte Takst.

De Gæstgivere, der tillige var Opsynsmænd ved Befordringsvæsenet, skulde, naar Pakkeposten tog ind hos dem og de nøje overholdt deres Pligter, være befriet for alle borgerlige Bestillinger samt personlige Tynger, ligesaa deres Gaarde, naar de bruges til Postens og de Rejsendes Modtagelse; saavel i Krigs- som Fredstider skulde de være fri for Indkvartering, ejheller svare Næringssskat eller andre Tynger af deres Gæstgiveri. Man faar det Indtryk, at det den Gang har været et stort Gode at faa oprettet Gæstgiverier, hvad det jo ogsaa var for de Rejsendes Bekvemmeligheds Skyld, naar man betænker, at der kunde gaa en Uge til en Rejse fra København til Hamborg, hvor i alt Fald en Del af Tiden er gaaet med til Ophold i de ved Poststationerne liggende Gæstgiverier.

Priserne for Maaltiderne paa de kgl. Postgaarde var følgende:

1807:

Frokost 2 Mark.
 Middagsspise 2 Mark 8 Sk.
 Aftensmad 2 Mark.
 Thevand 1 Mark.
 En Sopken 2 a 4 Sk.
 En Flaske Øl 2 a 4 Sk.
 Smorrebrød 8 Sk.

1811:

(Paa Grund af Pengekrisen.)

Frokost 1 Rdl.
 Middagsspise 1 Rdl. 2 Mark
 a 2 Rdl.
 Aftensmad 1 Rdl.
 Thevand 3 a 4 Mark.
 En Sopken 8 a 12 Sk.
 En Flaske Øl 1 Mark.
 Smorrebrød 1 Mark 8 Sk.

Under Krigen med England ved det 19de Aarhundredes Begyndelse blev der i Slagelse i Lighed med det øvrige Land oprettet en Feltpost. Til at bestride denne antog man Opsynsmand og [nu] Feltpostekspeditør *Morten Henriksen*, boende i sin Ejendom paa Slotsgade Nr. 72. Estafetterne ved Feltposten maatte ikke være under 16 Aar; de blev forsynede med et Skilt, hvorpaa stod „Feltpost-Estafette“, og som bares paa Hatten. Estafetten skulde blive paa Stationen i 5 Døgn og have 5 Døgn fri. Under Opholdet paa Stationen erholdt han frit Kvarter, Furage til Hesten og 24 Sk. daglig i Tærepenge. Disse Estafetter maatte ride meget hurtigt; var Brevene forsynede med 3 Segl, skulde Milen rides i en halv Time; man skulde kunne have Svar tilbage fra Hamborg til København paa 4 Dage. Man forstaa, hvilken Opsigt det har fremkaldt, naar den kgl. Estafet med Hesten i Skum er redet ind af Postgaardens Port, hvorefter man straks har kunnet se en anden Estafet med en frisk Hest jage ud af Porten. I Krigens Tid skete jo meget, som kunde sætte Sindene i Bevægelse. Efterretningsvæsenet var jo meget slet, Regeringen meddelte ikke mere, end den selv fandt for godt. Derimod maatte Estafetten, som rejste med saa vigtige Efterretninger som Brev med 3 Segl, absolut vide mere end andre Dødelige; at han er bleven tilbørlig pumpet, kan man være temmelig sikker paa. Har Estafetten været et forslagent Hoved, kan man let slutte sig til Resten; de 2 Segls Breve blev nok befordret hurtigt, men ikke saa ekspres som de 3 Segls. Imidlertid blev mange Heste af disse Estafetter redne fordærvede. *Morten Henriksen* blev senere Traktør i Slagelse Lystskov. Man mener, at der til

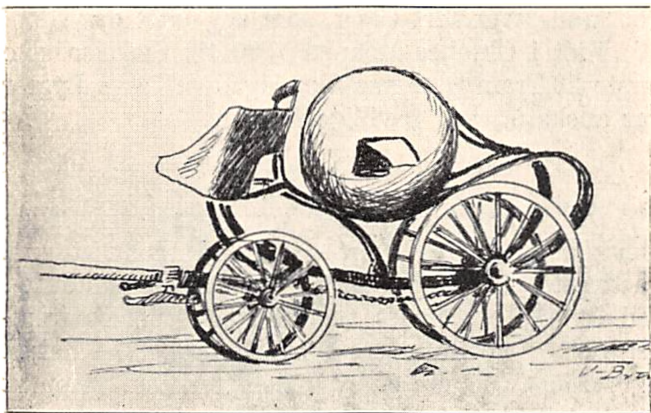
Feltpostens Vedligeholdelse havde medgaaet „flere Tønder Guld“, ligesom den var særdeles trykkende for Bondestanden.

Under 6te November 1810 udstedtes en Forordning, hvorefter der i enhver Købstad, som havde Fællesjorder, skulde til et frivilligt Vognmandsmaal lægges saa mange Tønder Land, som behøvedes for, at enhver Rulle derpaa kunde holde 2 Heste; disse Jorder skulde udbydes ved offentlig Avktion; dette er Oprindelsen til de saakaldte „Vognmandslodder“. Vognmandsmaalet ejede sit eget Hus, som havde været Rytterbarak og Byens Smedie, men brændte ved Branden 1804 og købtes af Farver Stolpe (som da ejede nuværende Nr. 270, nu tilh. Fabrikant V. Lange, hvor nu er anlagt Have; det laa paa den saakaldte Ridebane).

Ved kgl. Reskript af 25de Marts 1808 bestemtes det, at Postmesteren og Opsynsmændene ved Befordringsvæsenet kunde anlægge Uniform, bestaaende af karmoisinrød Kjole med Opslag, for Postmesterens Vedkommende med gul Klædes Krave og Opslag, med en takket Guldgallon paa begge Dele, men for Opsynsmandens Vedkommende kun med gul Krave og paa denne en glat Guldgallon. Benklæderne skulde for begges Vedkommende være „paillegule“.

Aar 1815 frembragte noget aldeles nyt, idet Vognfabrikant *Fife* og Smed *Dreyer* i København havde konstrueret en Vogn for Brevposten i Stedet for Kariolen, som var mere praktisk end denne. Den kostede 750 Rdl. N. V. og der var anskaffet to af den Slags. Foreløbig gik den ene paa Hovedruten og den anden i Jylland, den kaldtes *Kugleposten*; den var 4-hjulet og Faddingen var omtrent kuglerund og

havde kun Plads for Postillonen, for at han ikke skulde kunne tage Rejsende op, hvilket imidlertid hyppigt skete. Postkontrahenten i Slagelse blev allerede det første Aar mulkteret, fordi Postillonen havde medtaget Rejsende. At Forbudet stedse blev overtraadt, ses af, at flere maatte betale Bøde, og det skal være sket, at Postillonen har medført en ung Pige paa sit Skød, hvilket maaske kan siges at være en Forening af det nyttige med det behagelige.

Kugleposten.

At det ikke har været behageligt at komme til en By om Aftenen eller Natten med Posten, hverken for de Rejsende eller for dem, der førte Pakkeposten og bar Ansvar for samme, er indlysende, og *Tyrierier fra Postvojnene* foregik ofte, uagtet Straffen for Posttyveri var meget haard, nemlig Kagstrygning og Arbejde i Fæstningen eller Tugthus paa Livstid; derfor var man nødsaget til at leje Mandskab eller, hvor der var Garnison, maatte

disse afgive Vagtmandskab. Pakkeposten kunde nemlig bestaa af flere Vogne. Det, som gav Anledning til, at man endelig saa sig nødsaget til at sætte Vagt ved Vognene var, at i Marts 1820 forsvandt en Pengesending (en Fustage) med 2200 Rdl. mellem Korsør og København; man havde en Mand her i Slagelse mistænkt for Tyveriet; senere fandtes Fustagen hensat paa Vejen mellem Ringsted og Roskilde; man mente, at Tyven ikke havde turdet beholde den, da der blev sat en meget stræng Politiumdersøgelse i Gang, som dog intet oplyste.

Midt i Oktober Maaned 1820 fik Slagelse sine første 20 Tranlygter paa Hovedgaden. Disse Lygter var anskaffet ved frivillige Bidrag.

Da Postmester Femmer var afgaaet ved Døden blev Postfører *Jens Christian Lundager* ansat som Postmester fra 1ste Juli 1817, og 1818 købte han ved Avktion Femmers Gaard, som saaledes fremdeles bliver Posthus, og samme Aar anbefaler Enken efter salig Kikkebusch sit Gæstgiveri ved Siden af Posthuset. Hendes Gaard og Posthuset havde imidlertid i Folkemunde faaet Navnet „den lille Postgaard“, og det efterfølgende vil vise, at den ogsaa kunde være det og var svært paa Vej til at tage Luven fra den gamle Postgaard.

Til Befordringsvæsenet brugte man endnu holstenske Vogne med Træfaddinger i Fyldinger; de var saa smalle og umagelige, at de knapt kunde give Plads til 2 Personer, men var tilbøjelige til at vælte.

I 1830 blev der udsat en Præmie af 6 Rdl. for Kurvefaddinger, som Vognmændene anskaffede;

disse kunde saa anbringes paa deres „stemplede“ Vogne, og inden et Aar var samtlige Vogne paa denne Rute forsynede med Kurvefaddinger; Agestole med Fjedre havde man allerede forsøgt med.

Den 7de Februar 1834 bekendtgøres, at man nu kan køre med Postvogne paa Fjedre, naar disse er eller bliver anskaffede.

Christian v. Støchen var ikke Ejer af Postgaarden ret lang Tid; thi den 9de Januar 1818 faar Proprietær *Bachmann* Auktionsskøde paa den, men sælger den allerede den 27de Marts 1818 til Gæstgiver *Philip Schulgelsberg*, gift med Bartoline Christiane Tostrup; han blev her imidlertid kun kort, idet han døde den 29de Juli s. A.

Løjtnant *Niels Frederik v. Schiøtt* giftede sig den 17de Maj 1819 med Enken efter Schulgelsberg; han blev senere Krigsraad og Ridder; under ham gik Postgaarden meget frem, idet han var en meget virksom Mand, som har levet i Erindringen i mange Aar. Han var Medstifter af „Slagelse bestandige Fugleskydeselskab“. Dette Selskab, som jo bestaar den Dag i Dag, er, om man saa maa sige, baade undfanget og født paa Postgaarden, og Selskabet havde i mange Aar sit Tilhold her. Krigsraad Schiøtt døde den 21de September 1840, 53 Aar gammel. Forinden havde han imidlertid forpagtet Gaarden ud til Konditor og Gæstgiver *Frits Christian Thomsen*, som den 6te Maj 1838 bekendtgør, at han „har overtaget Hr. Krigsraad og Ridder Schiøtts Gæstgiveri paa gl. Torv“. Thomsen kunde imidlertid ikke blive Ejer af Postgaarden, da han ikke kunde forliges med Enken; hun vilde nemlig ikke foretage kontraktmæssige Reparationer, hvorfor Thomsen deponerede sin Husleje hos Notarius. Schiøtts Enke

solgte senere Postgaarden til *Rasmus Bang Knudsen* med det udtrykkelige Forbehold, at han skal betale en Mulkt af 1000 Rdl., hvis han sælger til Thomsen.

Den 24de Januar udstedes Skøde fra R. B. Knudsen til Teglværksejer *H. Jensen*, som den 15de Februar 1875 sælger til et Konsortium, bestaaende af C. F. Tietgen, Grosserer Ludvigsen, Brødrene Schultz, S. Seidelin, S. C. Werner, Godsejer Jacobsen, Falkenstein, Th. Lauritsen, Jærnstøber H. Rasmussen og Firmaet Grønvold & Schou for 69,658 Kr. 50 Øre. Dette Konsortium ombyggede i Halvfjerdserne Postgaarden efter i Forvejen at have frasolgt en Parcel til Købmand *Werner*. Derefter kaldtes Gaarden for „Hotel Postgaarden“.

Postmester Lundager døde 18. Oktober 1830; han ser ud til at have efterladt sig en Formue, han ejede den saakaldte Brænderigaard ved Slotsporten, hvor hans Svigersøn, *C. P. Holm*, boede. Holm arvede Lundagers Ejendom, hvor Posthuset var.

Den 1. April 1831 blev *Henrik Johannes Krebs* udnævnt til Postmester, og under 4. April 1831 bekendtgør han, at Postkontoret er henflyttet i afdøde Postmester Lundagers Gaard paa Bredegade. Hvor Posthuset har været i det halve Aar efter Lundagers Død, vides ikke, men det maa jo være midlertidigt bestyret af en Mand, som har benyttet sin private Bopæl til Postkontor.

For Vinteren 1831 og 1832 indrettedes der 3 Gange egentlig Brevpost paa Hovedruten; senere kom endnu en 4de Brevpost. Paa samme Tid indførte Vognmændene paa Sjælland, Fyn og Jylland aabne Dagvogne, som afgik paa bestemte Dage.

Den 5te April 1834 bestemtes det, at Brev- og Personposten skulde føres sammen, og den 11te

Juli førtes den for første Gang igennem Sjælland og saaledes, at der afgaves Bivogn til den sexsædede Deligence, og fra 6. April 1835 gik der 4 ugentlige Brevposter. Pakkeposten gik 2 Gange ugentlig.

Postmester Krebs tog sin Afsked 31te Marts 1841, og forhenværende Birkedommer *Niels Krabbe Kragh* blev ansat som Postmester 1. Oktober 1841, og benyttede han saa sin Formands Kontor paa Bredegade, indtil han i Oktober 1842 bekendtgør, at nu er Kontoret flyttet til Hjørnet af Smedegade og Skovsøgade. Gæstgiver F. C. Thomsen havde nemlig tilbudt at indrette en Postgaard der; Posthuset var dog ikke paa Hjørnet — der havde Postmesteren Privatbolig —, men et Stykke nede paa Skovsøgade.

Man maa nu ikke tro, at det var for Publikums Skyld, at Thomsen indrettede Posthus overfor sit Gæstgiveri; det var for at gavne sin Forretning; thi det er jo klart, at naar de Rejsende altid, baade ved Ankomsten og Afrejsen, skulde søge Posthuset, havde de jo nærmest til hans Gæstgiveri. En anden Grund var den, som følgende Bekendtgørelse oplyser:

„*Kgl. Priviligeret Gjæstgivergaard Stadt Hamborg.*
At jeg paa Byens Bredegade har opbygget den forhen til Postgaard afbenyttede Gaard og indrettet den til Gjæstgivergaard og anbefaler samme.

I Oktober 1842.

A. Petersen.“

Thomsen havde trods denne Konkurrence trukket det længste Straa; han havde faaet Posthuset op ved sit Gæstgiveri og i sin egen Gaard. Det var en slem Konkurrent slaet af Marken.

Men endnu i 1844 havde han et godt Øje til „Stadt Hamburg“, hvilket følgende viser:

En Danselærer skriver nemlig, at han har set sig nødsaget til at forandre sit Logis fra Gæstgiver Thomsen til „Stadt Hamburg“.

Thomsen bemærker hertil, at „Hr. Danselærer Selmer gjorde for store Fordringer til for smaa Penge“, men bemærker, at „Selmer har i Dag indløst sit hos mig efterladte Tøj, saa at jeg ikke mere har noget Krav paa ham“ og tilføjer spydigt: „og l'gesom jeg selv har bifaldt, at han tog til „Stadt Hamburg“, saaledes skal det ogsaa altid være mig en sand *Fornoielse at anbefale dette Etablissement* ved s!ig forekommende Lejlighed.

Slagelse, den 9de Februar 1844.

F. C. Thomsen.“

Hvornaar Kammerjunker og Postmester Kragh er entlediget, ved jeg ikke; men den 18de December 1852 blev Kammerherre *Benzon* Postmester, han havde været Officer (Major), og i den Aarrække, han var Postmester, vedblev Postkontoret at være paa Hjørnet af Smedegade og Skovsøgade. Det blev senere flyttet til Løvegade Matr. Nr. 339 a (Billensteins Ejendom), hvorfra det senere flyttedes til sin nuværende Plads paa Bredegade.

Efter Kammerherre *Benzon* kom den bekendte Postmand og Venstrepolitiker *Joseph Michaelsen*, som dog kun havde Embedet i nogle faa Aar; derefter kom Løjtnant *Müller*, som var Postmester i 27 Aar. Nu indehaves Embedet af Postmester *Rasmussen*.

Det er jo saa bekendt for Enhver, hvilken uhyre Forandring først Dampskibenes og derefter Jærnbanernes Fremkomst bevirkede, at dette ikke be-

høver at nævnes. Skulde dette beskrives, maatte det være af en Postmand.

Som Kilder har jeg bl. a. benyttet: Slagelse Brandtaxations-Protokoller, Slagelse Skøde- og Panteprotokoller, Fr. Olsen: Danmarks Postvæsen, „Sorø Amtstidende“s ældre Aargange, som velvilligst har været stillet til min Raadighed af Hr. Redaktør H. Jensen, endvidere: F. C. Hundrup: Lærerstandens ved Slagelse lærde Skole, og sammes: Disciplene fra Slagelse lærde Skole.

En Bonde fra Kamptiden.

Af *J. V. Christensen.*

Peder Jensen, Estrup, minder om en af de Bønder, der i Middelalderen stod frem paa Ringsted Ting og talte mod de mægtige Hovdinger.

(C. C. Alberti.)

Den 20de Maj 1815 var der i velagtede *Jens Pedersens* Gaard i Brændholdt i Uggerløse Sogn i Holbæk Amt al den Uro, som en ny Verdensborgers Komme giver Anledning til. Der fødtes Ægteparret en lille Søn, og nævnte lille Søn blev den 2. Juli holdt over Daaben og fik, som Sæd var med den Førstefødte i de gamle Bondeslægter, de samme

Navne som Faderen, blot i omvendt Orden. Den lille Dreng fik Navnet *Peder Jensen*. Og dette Navn blev siden i den politiske Kamptid i 70'erne og 80'erne et af dem, der blev landskendt; længe i Forvejen havde det været egnskendt.

Da den lille Peder naaede den skolepligtige Alder, begyndte han Vandrigen paa Folkeoplysningens Sti. Men der var mange Forhindringer paa den Sti. Skolelæreren var gammel og næsten blind, og dertil kom, at han egentlig kun nærrede dybere Interesse for Regnekunsten. Den udformedes efter „gamle Cramers“ Regnebog, men i 1826 — altsaa da lille Peder var 11 Aar — blev baade Regningen og al anden Videnskab lagt paa Hylden, saasom Skolen brændte. Indtil en ny Skole kunde komme under Tag, blev Eleverne ikke som nu sendt andet Steds hen i Skole. De fik Ferie — og denne Ferie varede til hen paa Aaret 1827. Saa gik det atter løs med Regningen. Paa dette Omraade var den gamle Skolelærer en hel Mester. Peder Jensen fortæller selv, at han fik lært baade Rentes-, Vexel- og Kubik-Regning. Det kan jo godt være, at den Evne til logisk Tænkning og til klar Gennemskuen af en Sag i nogen Maade søger sin Forklaring i Barndomsaarenes Opovelse i at tumle med Talbegreber.

De, der senere i Livet lærte Peder Jensen at kende, ved at fortælle, at der over hele hans Færd var et Drag af Alvor, støt Mandighed, til Tider næsten tilknapet Barskhed. Disse Karakter-Egenskaber har til et vist Mon deres Forklaring i den Alvor, der tidligt kom over Drengens Liv. Da Peder Jensen var mellem 13 og 14 Aar, mistede han pludselig sin Fader. Tyverne var svære Aar for det danske Landbrug. Der maatte kæmpes en haard Kamp for

at bringe alt paa ret Køl efter den alvorlige Krise i forrige Tiaar. Paa Gaarden i Brændholdt, hvor Forsørgeren savnedes, var Kaarene endnu sværere end mange andre Steder. Gaarden (en Fæstegaard under Baroniet Løvenborg) styredes af Enken med Støtte af hendes tre Sønner, af hvilke Peder var den ældste. Det siger sig selv, at under disse Omstændigheder blev det kun saa som saa med Skolegangen. Aaret efter Faderens Død blev han udskrevet af Skolen og konfirmeret. I Konfirmationsattesten skriver Pastor *Teilmann*, Tostrup, at P. J. er udskrevet af Uggerløse Skole „med meget god Kristendoms Kundskab og sædelig Opførsel“. Om den boglige Lærdom staar der intet; men vi véd fra Peder Jensen selv, at da han gik ud af Skolen, kunde han knapt nok læse og kun til Nød skrive sit eget Navn.

En ung Bondekarls Liv i de Aar har vel indeholdt lidet af Interesse for Efterverdenen. Sandsynligt er det dog, at den Fritid, som han kunde tage sig fra Arbejdet med Gaardstyret, er blevet nyttet til Udvidelse af det mangelfulde Kundskabsforraad. Det har været en Egenskab hos P. J., at han stedse skulde dygtiggøre sig. Derom vidner hele hans Liv.

Da hænder der en Dag i Høststens Tid i 1835 en sørgelig Tildragelse paa Estrup Enge i Allindemagle Sogn i Sorø Amt. En ung Fæstegaardmand, Søren Nielsen, styrter under Arbejdet baglænds ned fra Hølæsset og brækker sin Hals. Paa Gaarden sidder en ung Enke med sin faderløse Søn. Da Aaret er gaaet, har hun stiftet Bekendtskab med den unge, alvorlige Bondesøn fra Brændholdt. De to faar Sind til hinanden, og Bryllup staar for Døren. Der findes fra den Tid et lille skriftligt Vidnesbyrd om Peder Jensen fra hans Moder.

Det er øjensynligt skrevet af hende selv og affattet med al den Korthed, som en ikke særlig skriftklog Bondekone fra den Tid maatte sætte Pris paa at anvende. Det er skrevet paa Konfirmations-Attesten og lyder:

„Ovennævnte Søn Peder Jensen har været hjemme hos mig hans hidtil Levetid og bestyret Gaarden tillige med*) mig efter min Mands Død.

Brenholåt den 28 Februarii 1836

Jens Pederssens Enke.“

Samtidig giver Sognepræsten Peder Jensen den Attest, at han efter sin Faders Død „i flere Aar har med udmærket Duelighed og Orden bestyret Modrens Gaard“, og det glæder Præsten, at han „med Sandhed kan anbefale ham [P. J.] som et af dette Pastorats sædeligste og fortrinligste unge Mennesker“, der — som det hedder i en anden Erklæring — „altid har udmærket sig ved sin sædelige og kristelige Vandel i Menigheden“.

Med dette smukke Vidnesbyrd fra sin gamle Kendingskreds gaar Peder Jensen ind i de nye Omgivelser. Forud for Brylluppet blev der mellem Peder Jensen og Skjoldnæsholms Ejer (som Ejer af Gaarden i Estrup) truffet en nærmere udformet skriftlig Aftale, hvorefter Fæstebrev vilde blive udstedt, naar Peder Jensen ægtede Søren Nielsens Enke. Gaarden havde 8 Tdr. 2 Fdk. 2 Alb. Ager og Engs Hartkorn og 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyld. Den ny Fæster skulde betale alle Skatter, svare 8 Tdr. Byg og 4 Tdr. Havre i Landgilde, 30 Rbdl. rede

*) Sjællandsk Udtryksmaade: „tillige med“, o: „sammen med“.

Sølv i Hoveripenge, køre efter Tilsigelse 2 Rejser a 4 Mil, betale Præmien af Assurancesummen paa Gaardens Bygninger, 1800 Rdlr. Indfæstningen udgjorde 700 Rdl., og Fæstet gjaldt paa Livstid.

21 Aar gl. sad Peder Jensen da som Mand paa den Gaard, der skulde blive hans Hjem i næsten 60 Aar. Men allerede Aaret efter var Døden atter Gæst i Hjemmet. Hans unge Hustru døde i Barselseng. Og Peder Jensen stod ene med en lille Stedson og sit eget moderløse første Barn.

I Højsommeren 1838 finder han i Nabobyen Kyringe den Kvinde, der skulde blive hans trofaste Ledsagerinde for hele Livet. Hun hed *Karen Nielsdatter*, og i hendes Skudsmaalsbog har Sognepræst *Bendtsen* i Stenmagle ved hendes Bortrejse fra Hjemmet skrevet de Ord:

„Om hende vides alene det, som er godt, roesværdigt og anbefalende.“

Med hende ved sin Side gik Peder Jensen ud til den Dagsgerning, der giver ham en fremmelig Plads mellem Sjællands fremmeligste Bondepolitikere.

Peder Jensen havde oprettet, hvad der var bleven forsømt i Skoleaarene. Han sad paa Skolebænk i sin egen Gaard i Estrup, naar Skolelæreren i Allindemagle et Par Gange om Ugen i Vintertiden kom derned. Det var vel baade Kundskabstrang og Følelse af, at nye Tider var i Opmarsch, der fik ham til at øge sin Viden.

Der skete saa en skønne Dag i Aaret 1838 det, at den unge Bonde i Estrup tegnede Bestilling paa *Roskilde Stændertidende*. Vor Tid, der svælger i offentlige Ordskifter og Meningsudvexlinger om Kommunernes, Statens og Borgernes Vel, har ondt ved

at opstille en Maalestok for, hvad den gamle, tilsyneladende saa knastorre Stændertidende har haft at bringe. Men søger vi bag om det gammeldags Udstyr og de kancellistiske Vendinger, føler vi et vaagnende Folks Pulsslag banke mellem de gulnede Blade. For første Gang staar vi her Ansigt til Ansigt med *et offentligt Livs* Ytringer i dette Land. Der var paa den Tid intet stedligt Blad i Midtsjælland. Peder Jensen havde — vel for at følge med i Hændelserne ude i den store Verden — holdt „Berlingske Tidende“. Men den var der ikke videre Politik i. I Stændertidenden sprang derimod nogle af de Kilder, der rislede befrugtende ud over den jævne Mands Tankegang. Her aabnede der sig vidt Udsyn langt ud over de gamle By- og Sogneskel, ud over hele Staten, ud over hele Samfundet. Her stod der om alt det, der laa for hver Bondes Dør, Spørgsmaalene om Hoveriet, Husmændenes Pligtarbejde, Fæstegodsets Overgang til Selveje, Indfæstningspengenes Fastsættelse osv.

En egen Baggrund af stedfæstet Aktualitet havde P. J. for sin Opfattelse af Landbospørgsmaalene. Han var kommet til at bo paa et Gods, Skjoldnæs-holm, hvor en human Jorddrot, Enkegrevinde Anna Joachimina Danneskjold, i 1780 under Indtrykket af den Stemning, der paa den Tid begyndte at gøre sig gældende hos fremskuende Mænd, havde fastsat bondevenlige Regler for Fæstegodset. Men dette Forhold havde ændret sig. Godset var nu i Major v. Neergaards Eje. Han søgte at udvide Hovedgaardssomraadet. Gaard efter Gaard i Landsbyerne Allindemagle og Valsølille blev nedlagt. I 1837 blev en af Allindemagle Bønder med Magt sat ud af den Bøndegaard, som han havde faaet i Fæste efter sin

Fader, og Gaardens Jord lagdes ud til Hovedgaards-Jord.

Den tænksomme Maade, hvorpaa Peder Jensen gik frem i al sin Færd, gjorde, at hans Sognefolk hurtig fik Blikket op for, at han var en Mand, de kunde lide paa. Allerede som 24-aarig blev han Medlem af Sognets Skolekommission. Ved det første Sogneforstandervalg efter Forordningen af 1841 blev Peder Jensen valgt, og i 1842 blev han tillige udnævnt til Sognefoged og Lægdsmand. Skont han kun var 27 Aar gl., var der saaledes allerede blevet lagt ret stærkt Beslag paa ham. Han begyndte i disse Aar at læse „Fædrelandet“, for hvilket Carl Ploug i Maj 1841 var blevet Redaktør, og fra 1842 begyndte „Almuevennen“, udgivet af J. A. Hansen og Rasmus Sørensen, Venslev, at finde Vej ud i Bondehjemmene. Dette Blad med de knudrede Typer og det jordslaaede Ydre var sindbilledligt for det Ny, der skulde komme.

Peder Jensen var i disse Aar en agtpaagivende Mand, en Mand, der tænkte meget over Tingene. Han, der i Modsætning til de allerfleste af Datidens (og Nutidens) Bønder har efterladt sig skriftlige Optegnelser om sig selv, skriver: „Min politiske Interesse blev allerede vakt i Begyndelsen af 1840. Jeg stræbte alvorligt efter at komme til Klarhed over, hvilket af de politiske Partier, der havde Ret i deres Paastande.“ Han beundrer den Dygtighed, der giver sig til Kende fra begge Sider. Men „jeg syntes, de fra begge Sider gik for vidt.“ „Det var mig om at gøre at finde Sandheden og Retten: men det evnede jeg den Gang ikke.“ Men danske Magthavere har altid haft Held til at hjælpe sig af med den Stotte, de kunde have Udsigt til. Det berømmelige Bonde-

circulære af 1845 (mod Bondernes Ret til at forsamle sig til Drøftelse af deres Anliggender uden forud indhentet Samtykke hos Politimesteren) gav P. J. det Stød, der blev bestemmende for hele hans Fremtidsudvikling. En Instrux fra Politimesteren i Ringsted om, hvorledes P. J. som Sognefoged havde at forholde sig overfor Folkene i Allindegmæle, gjorde, at han — som han selv skriver — fik Øje for det Undtagelses-Despoti, hvorunder Landbostanden levede. „Jeg har fra den Tid af efter ringe Evne og Lejlighed deltaget i det politiske Liv“.

Brydningerne voxer ude i Landet, og de tiltager i hans nærmeste Omgivelser. Paa Skjoldnæsholms Gods beslutter Bonderne at gøre et Forsøg paa at faa haandhævet de i 1780 af Grevinde Danneskjold trufne milde „Dispositioner“ ang. Fæsternes Forhold. Der foreligger fra denne Tid et af Peder Jensen selv paa Skjoldnæsholm-Fæsternes Vegne udarbejdet og skrevet Andragende til Kong Christian den Ottende om disse Forhold. Det viser os, hvad det Ydre angaar, at den nu 32-aarige Bonde, der gik ud af Skolen uden at kunne skrive, fører en fast Pen og udtrykker sig med den fyndige Kraft, som siden gjorde hans Navn bekendt. „Det vilde være uforsvarligt længere at være tavse Tilskuere ved vore Rettigheders Krænkelser“, staar der ét Sted. Og med Hensyn til Bemærkningerne, i hvilke der protesteres mod de ved kgl. Bevillinger tilladte Nedlæggelser af Bøndergaarde, hedder det: „Vi kunne og tør ikke tro, at Retfærdighedens strænge Haandhævder, Hs. Maj. Kong Frederik den Sjette, vilde have sat sin Haand under hiin Bevilling, naar det havde været ham *tilfulde klart og tilstrækkelig bekjendt*, at han derved fraskrev flere af sine Undersaatter

Ejendoms-Rettigheder, hvis Besiddelse baade han selv og hans kgl. Fader havde tilsikret dem . . .“ Ordene falder helt igennem med Djærvhed og Myn-dighed. Og ejendommeligt er det at træffe Ven-dinger, som næsten ordret svarer til dem, P. J brugte i en helt anden Situation mange Aar senere. Det er Ord, der giver Udtryk for den gamle Bonde-stands Tro paa, at naar bare Kongen fik ret Besked, saa skulde han nok skelne ret.

Kong Christian den Ottende fik aldrig de Skjold-næsholm Bonders Andragende for Øje, fik i hvert Fald ikke svaret paa det. Andragendet er dagtegnet 21de December 1847; men først paa Aaret 1848 døde Kongen, og under 15de Februar 1848 svarede Kan-celliet Bønderne med en Henvisning til at søge deres formentlige Ret ved Domstolene.

I selve „det mærkværdige Aar“ 1848 ses P. J. ikke at have været saa stærkt i Forgrunden. Hans Sognefogedbestilling har formentlig lagt stærkt Be-slag paa hans Arbejdskraft (under Indkaldelserne til Hæren). Iværksættelsen af det store midtsjæl-landske Bondevogntog til Befordring af Soldaterne forestodes af andre*). Men at han politisk var i For-grunden, véd man deraf, at han var Medindbyder til det store Folkestævne paa den landskabeligt og sagnhistorisk set mest ejendommelige Plet i Midt-sjælland, Hagbards Høj i Sigersted Sogn*). Vi véd ogsaa, at han var paa Tale som Kandidat i Ringsted-kredsen ved Valget til den grundlovgivende Rigs-forsamling*), men ikke vilde opstilles. Da der ved det første ordinære Folketingsvalg i Kredsen blev

*) Se herom Aarboeg for Hist. Samf. f. Sorø Amt I. (Artik-len om L. B. Hækkerup.)

Tale om at erstatte Hækkerup med en anden Bondeven, rejste Søren Andersen, Nordrup, og Peder Jensen, Estrup, til København og forhandlede med Balthasar Christensen, der anbefalede Etatsraad *Spandet*; denne blev Bondevennernes Kandidat, og Hækkerup stillede sig selv i det smukkeste Forhold til sin Efterfølger ved at anbefale ham. Peder Jensen kom i det venskabeligste Forhold til *Spandet*. „Jeg kom siden efter ofte i *Spandets* Hjem, det var mig en stor Glæde at komme der; thi det var et ægte sandt christeligt og demokratisk Hjem.“

Politisk set var Peder Jensen gennem de kommende Tider en trofast Støtte for Ringstedkredsens Folketingsmænd. Han stod Valg efter Valg som den ordførende Stiller, og hans Ord faldt altid med en vis tilknapnet Kraft. De Nationalliberale, som han til at begynde med havde beundret, retter han i sine efterladte Optegnelser en hvas Kritik imod. De nationalliberale Førere havde Opmærksomheden fæstet paa den dygtige og selvstændigt tænkende Mand. P. J. fortæller selv i sine Optegnelser om et Brev, han en Gang har faaet fra *Carl Ploug* om at støtte de Nationalliberale; „men jeg kunde ikke“. Brevet er desværre ikke bleven opbevaret.

Fæstesagen optager Peder Jensen stærkt. Det var jo et Spørgsmaal, der stadig stod i Forgrunden paa Bondevennernes Program. I Midtsjælland laa der Herregaard ved Herregaard med store Fæstegodser. Paa 5 af disse Herregaarde var der i 1860 5889 Td. Htk. Fæstegods mod 1913 næppe 500 Td. Htk.*) Fæstesagen syntes flere Gange i Løbet af

*) I Løbet af det sidste Aar er dette Tal yderligere forringet ved Salget af Ringsted Klosters og Svenstrups Fæstegods.

50'erne at nærme sig sin Løsning. Den 2den Januar 1859 var P. Jensen med i en stor Bondedeputation for hele Landet, der ved Udsendinge havde Foretræde hos Kongen paa Frederiksborg og med P. J. som Ordfører forhandlede med dav. Indenrigsminister Unsgaard. P. J. skriver i sine Optegnelser, at Ministeren „under Audiensen udviklede sig i saadanne Selvmodsigelser, at jeg fik Anledning til i meget haarde Udtryk at bebrejde ham Inkonsekvensen af hans Udtalelser. Men der viste sig ingen Frugt deraf“.

Den politiske Kamp i den Folketingskreds, hvor P. J. boede, antog mod 50'ernes Slutning en ualmindelig tilspidset Karakter. Gennem en Række Aar (fra 1853) havde Ringstedkredsens Folketingsmand været Major *Müllen*, en trofast Bondeven, men ingen særlig fremragende Mand. Efterhaanden som det mere og mere rev ud mellem Nationalliberale og Bondevenner, søgte de Nationalliberale direkte eller indirekte at fortrædige Bondevennerne og omvendt. Ringstedkredsen var en sikker Kreds for Bondevennerne, men man søgte saa i det stille at midtsamle den altid tilstedeværende, om end svage Opposition, og ved Valget den 14. Juni 1858 gennemførtes ved en dristig Overrumpling Valget af en Modstander af Major *Müllen*, Landmaaler Philip Nielsen. Af dette Valg gik der i den kommende Tid vidt Ry. Bl. a. havde man praktiseret den Fremgangsmaade at lade Vælgere, der ikke kunde møde personligt, afgive deres Stemmer ved en Seddel, hvorpaa der stod, hvem man vilde stemme paa Folk blev hentet til Stemmebordene, de mest aabenbare Misbrug gik i Svang, og Bondevennernes Ledere stod værgeløse overfor dette uventede Angreb.

Der var dog én Mand, som holdt Hovedet klart.

I selve Valglokalet overfor sin juridisk Foresatte nedlagde Peder Jensen en skarp Protest mod den anvendte Fremgangsmaade. Han fik i sin Besiddelse 17 „Stemmesedler“ og fik disse Stemmer erklæret ugyldige. Alligevel sejrede Modstanderne med 273 St. mod Major Müllens 268. Men Gengældelsen var over dem. Ved Rigsdagens Sammentræden laa der en Klage paa dens Bord fra 145 Vælgere i Ringstedkredsen. Og den Klage var i alle Hensender saa vel begrundet, at Valget forkastedes med 67 Stemmer mod 10.

Peder Jensen havde været stærkt i Forgrunden under hele den bevægede Kamp. Omvalget blev imodeset med Spænding. Udfaldet var ikke tvivlsomt, men der gik Rygter om allerede paa Forhaand, at der vilde vanke Prygl til Sejrherreerne. De tidligere Valghandlinger var bleven ledede af Ringsted Borgmester, *Harhoff*; men ved dette Valg blev Pastor *Cristgaard*, Haraldsted, Valgbestyrelsens Formand. Og i den Omstændighed, at det blev Præsten fra Peder Jensens Kommune, der kom til at indtage denne Plads, ser man sikkert et Udslag af hans Indflydelse. Da Müllen var valgt med 833 St. mod Modkandidatens 419, kom alle onde Lidenskaber op. Bonderne var hoverende, Borgerne rasende. I mange Beværtninger eller Købmandsgaarde kom det til ligefremme Slagsmaal. Adskillige fik en Sten i Bagsmækken til Afskedshilsen. Og paa Ringsted Banegaard fik Major Müllen et Knivstik i det ene Laar, og flere af hans Ledsagere fik baade Knubs og Stød. Kun med Besvær slap de ud i Toget, ind i hvilket de ophidsede Modstandere sendte en Sten til Afsked. Den Mand, som vel nok i det ophidsede Øjeblik var den mest forhadte næstefter Rigsdagsmanden, nemlig

Peder Jensen, hører man intet til i Beretningerne, skønt der ellers gik Ry viden om Land af „Ringstedslaget“ baade paa Vers*) og Prosa. Peder Jensen var kort fra Ringsted strax efter Valghandlingens Slutning. Hans kloge Hustru, der anede, hvad der var i Gære; havde sendt Vogn efter sin Mand. Valgkampene i Ringsted i 1858 fik bitre Eftervirkninger langt ned i Tiden. Endnu den Dag i Dag lever i Folkemunde Beretninger om de voldsomme Sammenstød, der fortsattes i det stedlige Blad. Men et Vidnesbyrd om Peder Jensens gode Navn er det, at da Valget i 1861 stod for Døren, modtog P. J. fra en stor Kreds af Ringsteds Borgere med Kommunalbestyrelsen i Spidsen en Opfordring til at stille sig. I Opfordringen udtaler Underskriverne bl. a., at Peder Jensens Egenskaber og hans Virksomhed i større og mindre kommunale Institutioner giver grundet Haab om, at han vil „kunne indtage en værdig og hæderlig Plads som Repræsentant for vor Valgkreds i Landets lovgivende Forsamling“. P. J. svarede Nej.

*) Der blev skrevet to Dognviser om Begivenheden, den ene forfattet af *Adolph Recke*: „Slaget ved Ringsted“, indledet med følgende Strofer:

Jeg spændte for mine røde Fuxer
og aad min Davre ved Morgengry,
saa trak jeg paa mig de nye Buxer
og korte derpaa til Ringsted By.

Den anden Vise fremkom under det senere i Dognviseliteraturen saa kendte Mærke V. R. (ø: V. Rantzau) og var betitlet „Ringstedslaget“ og med følgende Optakt:

Udi Ringsted hviler Dronning Dagmar
og af Fyrster en Velstand især;
men den 30te November en Dag var
der kunde bragt mange dyrebare fleer.

Hans Hovedmotiv har vel været, at han ikke vilde fortrænge Kredens hidtidige Repræsentant, samt hans Selvkritik, der ogsaa senere gav sig saa klare Udtryk. Men dertil kom, at han i det Hele var en meget optaget Mand. I Sorø Amtsraad havde han siddet siden 1848 (de første 8 Aar som Suppleant), i Amtsskoledirektionen fra 1856, som Landvæsenkommissær siden 1857. I hans egen Kommune blev der stadig paa forskellig Maade lagt Beslag paa ham. Lige fra den første Højskoles Rejsning (i Rødning 1844) havde han været grebet af Højskoletanken. Og i 50'erne stillede han baade sin Pung og sin Indflydelse til Raadighed for den sjællandske Højskoles Banebryder, Anders Stephansen paa Holsteinsminde; P. J. var en af de 6 Mænd fra Sorø Amt, der sammen med 6 Mænd fra Præstø Amt efter skriftlig og mundtlig Forhandling med Stephansen var med at købe Hindholm og indrette den til Folkehøjskole; han tegnede i sin Kreds 100 Aktier a 25 Kr. I 1859 forestod han som Formand for en Komité i Haraldsted-Allindemagle og Jydstrup-Valsøllille Indsamlingen til Genrejsningen af det nedbrændte Frederiksborg Slot. Bidragslisten er ført med hele den pyntelige Nøjagtighed, der præger alle Peder Jensens „skriftlige Arbejder“, og der er gode Vidnesbyrd om den Omhu, hvormed P. J. har sørget for behørig Kontrol med Pengene og Adgang for Bidragyderne til at gøre sig bekendt med Listernes Indhold.

I det nordlige Midtsjælland havde der fra før forrige Hundredaars Midte været adskillig aandelig Brydning. Baptisterne havde vistnok allerede i 40'erne faaet Fodfæste herude, forøvrigt under Sammenstød baade med Myndigheder og Befolkning. Den Dag i Dag er der en livskraftig Baptistmenighed (Kapel i

Vanløse) i denne Del af Sorø Amt og de tilgrænsende Egne af Holbæk Amt. I Landsbyen Ordrup (i Allindemagles Nabosogn, Tostrup) var „Foreningen for den indre Mission“ bleven stiftet den 17. September 1853, og den nystiftede Forenings første Formand, *P. Pedersen*, boede i Nyrup (i Uggerløse Sogn). Men mere Betydning for de aandelige Forhold i Peder Jensens Hjem end disse Omstændigheder fik den 26-aarige Kapellan *Johannes Clausen*, der fra Marts 1858 til Marts 1863 var Kapellan hos Sognepræsten Dr. phil. *Francke* i Stenmagle. Peder Jensen og hans varmtfølede Hustru er vistnok kommet i Forbindelse med Johs. Clausen strax efter dennes Ankomst til Stenmagle. Paa den Tid, da Johs Clausen er med til det grundlæggende Arbejde, paa hvilket Indre Mission den Dag i Dag hviler (det grundlæggende Møde i Stenlille Skole den 13. September 1861) ved vi i hvert Fald, at de to Mænd har staaet i en fortrolig Brevvexling om de kirkelige Forhold i Haraldsted-Allindemagle Pastorat, hvor *Ludvig Emil Quistgaard* (1840—1868) var Sognepræst. Det var Peder Jensens højeste Ønske at faa den senere landskendte unge Præst til Kapellan i Haraldsted, hvor der blandt de Vakte var liden Tilfredshed med den gamle Sognepræst. Ønsket blev dog ikke nærmere droftet, thi faa Aar efter brød Clausen op fra Stenmagle for at blive Feltpræst ved Hæren i Sønderjylland. Brevvexlingen mellem den unge Feltpræst og Peder Jensen fortsattes. Der er bevaret en hel Del Breve fra Clausen fra andre Tidsrum, men desværre ikke fra dette. Derimod foreligger der Genpart af et Brev, som P. J. har skrevet til ham under Indtrykket af Ulykken den 18. April. Efter nogle hjærtelige Ord, der udtrykker Ønske og

Haab om, at Clausen efter Krigen maa faa en Virkekreds nær Peder Jensens Hjem, skriver P. J.:

„Endnu er der ingen Udsigt til Fred. Den ene Efterretning er mere nedslaaende end den anden; for menneskelige Øjne ser det næsten ud, som vi skulle bukke aldeles under i Kampen; men hvor trøsteligt er det dog at vide, at den almægtige Gud han vaager over Danmarks Rige; han har holdt Vagt over det i mange Hundrede Aar og kan umuligt nu have opgivet det. Jeg har ofte i denne Tid tænkt paa Josephs Ord: I tænkte ondt imod mig, men Gud tænkte det til det Gode, at det skulde skee, som sees, at mange Folk skal holdes i Live. Og der er Gud være lovet ikke faa, som i disse Trængslens Tider har begyndt at lytte til Herrens Røst og søge Styrke i ham. Der skulde vel komme en stor Revselse over os; Gud vilde hjemsøge sit Folk, ikke med de gode Dage, som han længe har givet, men med de onde, og hvem der kender sin egen Synd, og hele Folket er delagtig i den samme, maa ogsaa villig indrømme, at vi har fortjent en saadan Revselse.“ Han udbryder et andet Sted i samme Brev: „Lad os taalmodig vente paa Vorherres Time. Da kommer han, for vi det see, og vil os meget godt beté“. I det hele gennemstrømmes Brevet af en varm Gudhengivenhed og Fortrøstning til, at Herren vil Folket det bedste med sin Tugtelse.

I Krigsaaret er Peder Jensen virksom paa forskellig Maade, bl. a. ved Indsamling af frivillige Bidrag til de indkaldte Soldater. De Lister, han forte over Bidragene, er opbevarede og vidner om den Offervillighed, der har været i Folket. Alle fra den fattigste Tjenestepige til Sognets rigeste Mand gav deres Skærv.

I det politiske Liv tager han vel stadig Del; baade 5. Marts og 7. Juni stod han paa Valgtribunen i Ringsted som Major Müllens Stiller. Men fra dette Tidsrum er det alligevel mest hans Breve om aandelige Spørgsmaal, der fanger Ens Opmærksomhed. „Den blinde Jens Dyrholm*) har været her og logeret hos os i 6 Dage“, skriver han til Pastor Clausen, der i et senere Brev bl. a. svarer: „Grundtvigianerne kalde det skrevne Ord et dødt Ord, og dog kan et Brev sætte meget Liv, mange Tanker i Bevægelse; saa maa det dog ikke være rigtigt, at det skrevne Ord er dødt.“ De gensidige Breve udvexledes under Overskriften „Min kære Ven og Broder“. P. J. skildrer den Glæde, det er for dem at tage over til Gyrstinge for at høre Pastor *Angers**)* Prædikener. Palmesøndag 1865 holdes der hos P. Jensen, Estrup, en stor Forsamling, ved hvilken Kapellan Kall, Haraldsted, Lærer Povelsen, Stenlille, og Lægprædikanten Joh. Hansen, Skuerup, taler. „Der var mange mødte fra Stenmagle, Stenlille og Flinterup Sogne og enkelte fra Gyrstinge, Eskildstrup, Tostrup og Uggerløse Sogne foruden en meget stor Mængde fra Haraldsted og Allindemagle Sogne“ (Brev til Johs. Clausen). En Meddelelse som denne vidner højt om den aandelige Betydning, Hjemmet i Estrup havde for en ret vid Omegn.

*) Den mærkelige Lægprædikant, der som Barn havde mistet Synet ved, at en lille Søster til hans Underholdning havde svinget brændende Pinde foran hans Øjne, havde en Tid virket som Gendøber, men derefter sluttet sig til Indre Mission.

***) Præst i Gyrstinge-Flinterup fra 8. December 1855 til 22. Juli 1868.

Stadig findes der i P. J.s Breve Udtryk for Haab om, at Pastor Clausen kan komme til Midtsjælland, helst til Haraldsted, i hvert Fald som Kapellan. Men C. nærer Betænkeligheder ved det personlige Kapellani. Imidlertid bliver Villh. Birkedal afskediget i Ryslinge 1865*), og Clausen faar Kaldet der. „Det var“ — skriver P. J. paa egne og flere Venners Vegne — „med en underlig Følelse af Glæde og Frygt, vi modtog Efterretningen om, at De var beskikket til Sognepræst i Ryslinge; vi kunde ikke andet end glæde os over, at Regeringen havde truffet det efter vor Overbevisning allerheldigste Valg, og synes i Aanden at skue den store Velsignelse, dette vil bringe; thi vi kan ikke opgive den Tanke, at De, kjære Ven, vil være den, der ved Guds naadige Bistand kan bringe noget ud af Forholdene dør og forebygge en utidig Udtræden af Folkekirken for mange Sjæle“. Endnu da Pastor Quistgaard døde 9de Februar 1868, optoges P. J. af Tanken om at faa Johs. Clausen eller Villh. Beck til Haraldsted-Allindemagle. Der var en underlig aandelig Splittethed i Pastoratet. Der var mange Baptister og Tilhængere af to Frimenigheder (Grunnets og P. Pedersens). P. J. blev Medlem af et Udvalg, der skulde indvirke ved Præstekaldelsen. Man forhandlede med Kultusminister og Biskop, og 27de Maj 1868 udnævntes Pastor H. P. Frandsen til Sognepræst. F. horte nærmest til Grundtvigianerne, og til at begynde med stødtes de alvorlige Mænd og Kvinder af den gamle Missionskreds noget af hans Maade at være og forkynde paa. P. J. skriver derom til Pastor Clausen, der troster ham, og lidt

*) For Udtalelser, der kunde tydes som Majestætsfornærmelse.

efter lidt opstaar der et smukt og hjerteligt Forhold mellem Pastor Frandsen og hans Menighed. Frandsen fik, -- derom vidner mange nulevende -- en betydelig Indflydelse i aandelig Henseende, og P. J. blev ham en god og trofast Støtte gennem de 14 Aar, han virkede i Haraldsted.

I det hele taget skilles Clausens og P. Jensens Veje. Brevvexlingen synes ophørt med 1872. P. J. skriver selv i sine efterladte Optegnelser: „Jeg kom snart efter til at gøre Bekendtskab med Grundtvig og en Del af hans Skrifter og med en Del af de saakaldte grundtvigske Præster, særlig Birkedal, Viborg, Brandt, Boisen paa Møn o. m. fl., og særlig vaktes min Opmærksomhed af Kampen mellem Birkedal og nogle københavnske Præster om Trosbenedelsen, hvor jeg fandt Birkedals Standpunkt rigtigt. Forøvrigt har jeg aldrig saadan kunnet slutte mig til Personerne, kun saa længe de har virket og arbejdet for den Sag, jeg fandt rigtig“. Hans aandelige Interesse gav sig ogsaa Udslag derigennem, at han i 50'erne fik stiftet en kirkelig Læreforening i Haraldsted; den bestod til hans Dod. Til sine sidste Dage var han en alvorlig Kristen, der hver Aften gik ind i sin Storstue og dér i Enrum bøjede Knæ for sin Gud.

Men fra 70'ernes Begyndelse, da den politiske Kamp pludselig som Følge af Forfatningsforandringen i 1866 -- blusser stærkt op, hører vi kun om P. Jensen som Manden fra de politiske Linier. Han er i Forgrunden ved Arbejdet for Oprettelsen af et demokratisk Blad i Midtsjælland, hvor det national-liberale „Sjællandsposten“ havde været eneste Blad siden dets Stiftelse i 1853. „Folketidenden for Midtsjælland“ stiftedes med Folketingsmand, cand. theol. P.

Chr. Zahle som Udgiver og Redaktor, men mod Garanti af en Kreds af Befolkningen. I en Tale fastslog P. Jensen den folkelige Presses Opgave som værende den at forsvare Friheden og Folkets Rettigheder og med Besindighed oplyse Folket i sund og god Retning. Aaret efter (1872) trak Major Müllen sig tilbage efter at have repræsenteret Ringstedskredsen i 19 Aar. Under Forhandlingerne om at finde hans Eftermand nævntes P. J.s Navn. Borgmester *Buchwald* i Ringsted udtalte saaledes, at P. J. var den Mand, som By og Land kunde enes om. I sit Svar ved denne Lejlighed fremsatte P. J. nogle Udtalelser, der er særtegnende for hans ægte Beskedenhed og stærke Selvfølelse. Han hverken *vilde*, *kunde* eller *turde* inllade sig paa Lovgivning; den er ofte mangelfuld nok, hvad Folk i Kommunerne daglig maa føle. Han vilde blive i det kommunale Arbejde, som havde optaget ham i tredive Aar. Havde han attraaet det politiske, var der jo stillet ham Opfordringer nok, og han skulde da selv have tilbudt sig. P. Chr. Zahle kaaredes til Kandidat.

Det kommunale Arbejde havde P. J. i sin foranstaaende Udtalelse peget paa, og de mange Tillidsposter, som han sad inde med, talte deres tydelige Sprog. I 26 Aar var han Medlem af Sorø Amtsraad; han sagde selv Farvel for at give Plads for yngre Mænd. I Amtsskoledirektionen sad han i 39 Aar, lige til sin Død. Landvæsenskommissær var han i 38 Aar, Formand for Haraldsted-Allindemagle Sogneraad gentagne Gange; han blev valgt til Formand sidste Gang, da han var 62 Aar gl. I 1870 var han Formand for den af Finansministeriet nedsatte Indkomstskattekommission for Sorø Amts 1. Skattekreds. Ved hans Udtræden af Amtsraadet holdtes der paa Raadhuset i

Ringsted en Fest for ham, ved hvilken der lød Tak til ham fra mange Sider i Amtet. P. Jensen talte selv den Aften, og mange af hans Ord har et Fynd, der taler til Nutiden. Han betonedede, at han under sin Gerning vel havde mødt Modstand, men heller ikke savnet den Imødekommen, han trængte til. „Varsomt maa vi vandre, om vi skal Maalet naa“. „Lad os bruge Sandhed, Aabenhed og Ærlighed i vor Kamp, da skal nok det gode sejre.“ „Vis Besindighed og Forsonlighed overfor Modstanderne, der ofte ud fra et andet Syn arbejder mod det samme Maal.“ Den samme Festaften var det, at gamle C. Alberti udtalte de Ord om Peder Jensen, der næsten lyder som en Mindesten-Indskrift, at „P. Jensen staar som en af de Bønder, der i Middelalderen stod frem paa Ringsted Ting og talte med de mægtige Høvdinge“.

Næsten profetisk klinger denne Udtalelse med Henblik paa Peder Jensens Stilling. Han — den mere end 60 Aar gamle Mand — blev nemlig under Kampene mellem Ministeriet Estrup og Venstre et Enhedsmærke for det sjællandske, til Tider endog for hele Landets Venstre. Han var i 1877 Indleder paa det første Møde, ved hvilket Venstremænd fra hele Landet samledes i Middelfart for at stifte den landsomspændende Organisation „Grundlovsværneforeningen af 1877“. Der blev gisnet meget om Karakteren af dette Møde, af hvilket der ikke fremkom noget egentligt Referat. Modstanderne ventede det værste af det. Ejendommeligt er det da at stifte Bekendtskab med den Tale, som P. J. indledede med. Den er skarpt vendt mod Ministeriet Estrup; men den understregede samtidig stærkt, at den store og overvejende Del af det danske Folk er besindigt

konservativt og loyalt kongeligsindet; den advarer mod Skabelsen af en Kluft mellem Konge og Folk. Næsten ordlydende ens med Forestillingen til Kongen om de Skjoldenæsholm Bønder i 1847, udtaler han, at naar Kongen blot faar en sand og klar Fremstilling kan man haabe, at han i sin Visdom vil vide at imødekomme sit Folk. P. J. slutter sin Tale med et Kong Christian den 9de og Grundloven leve! Og fra Mødet sendtes der Telegram til Sønderjydernes djærve Talsmand, *Hans Krüger*.

P. Jensens Deltagelse i de store politiske Møder i 80'erne er ofte omtalt og huskes endnu af den ældre Slægt. De første Forberedelser til det store Møde, der afholdtes i Herthadalen ved Lejre i Sommeren 1883, blev foretaget under Peder Jensens Ledelse, og det var ogsaa ham der den 20de Maj fra „Stenalteret“ paa den historiske Plet sammenfattede Forsamlingens Anskuelser i den Resolution, som det var Meningen gennem en personlig Henvendelse ved en Deputation at overrække Kongen.

Det, der her skete, var noget usædvanligt. Og P. Jensen følte stærkt sit Ansvar i denne historiske Situation*). Han fulgtes til København med (nu afdøde) Landstingsmand, Amsraadsmedlem P. Rasmussen, Krojerup, med hvem han boede sammen paa Hotellet. P. J. var meget ordknap og tankefuld. Men da han først kom op paa Slottet, optraadte han med urokkelig Sindsro. Da han stod overfor Kongen, trak han først sit Brillefutteral op af Lommen, satte

*) En Skildring af det ejendommelige Møde mellem Konge og Bonde foreligger trykt i *Johs. Vedel: Fra mine Minders Verden II*, S. 68 og flg. Denne Skildring er en Gengivelse af P. J.s egne Optegnelser og skal derfor ikke gentages her.

Brillerne paa Næsen, foldede Adressen ud og læste den højt med det barske Tonefald, der var særtegnende for ham; Deltagere i Deputationen har meddelt mig, at efter at det politiske Ordskifte var sluttet, forsøgte Kongen, der var meget bevæget, at veksle nogle Ord om andre Forhold, men det blev ikke til noget. Historisk er Ordskiftet, i hvilket *Kongen* siger: „Nu maatte vi ønske, at vi kunde faa en god Regn, saa der kunde komme Grøde i alting“.

P. Jensen: -- Ja, vi trænger til Regn, men vi trænger lige saa haardt til politisk Grøde.

Ved Audiensen paa Amalienborg bar *P. Jensen* for første og eneste Gang sit Dannebrogskors. Dette var bleven ham tilbudt allerede sidst i 60'erne, men *P. J.* havde den Gang afslaaet det. Af hans Optegnelser synes det nærmest at fremgaa, at det mere var religiøse end politiske Grunde, der havde dikteret dette Afslag. I 1872, da Korset atter blev ham tilbudt, fandt han, at det vilde være grov Uhøflighed ikke at tage imod det. Og da han nu, 11 Aar efter, stedtes Aasyn til Aasyn med sin Konge, fandt han, at det var hans Pligt at bære dette Hæderstegn.

Kongen var opmærksom derpaa og vekslede et Par Ord med *P. Jensen* derom. *P. J.* udtalte, at det var bleven ham tildelt for hans lange offentlige Virksomhed, hvorefter han atter drejede Samtalen ind paa det Politiske, hvor Kongen dog afbrød ham.

En Deltager i Deputationen skriver til Forfatteren, at *P. J.* talte skarpt og bestemt, hvad der maatte fremkalde Forestillingen om, at han talte i Vrede, hvilket dog ingenlunde var Tilfældet. En anden Deltager skriver: „*P. J.* optraadte som altid med den jævne Mands naturlige Værdighed; den forlod ham intet Øjeblik“.

Ogsaa i andre Møder — særlig det store Hillerød-møde senere paa Sommeren 1883 -- var P. Jensen aktiv Deltager, og da under den stadig tilspidsede politiske Kamp Samarbejdet mellem Studenter og Bønder besegledes ved en Udfludt til og Fest i Kærehave ved Ringsted i 1885, var P. J. ogsaa her en af Forgrundsfigurerne. Ved denne Lejlighed holdt senere Konsejlspræsident, daværende cand. polit N. Neergaard en begejstret Hyldesttale for P. Jensen. Og den 19. Oktober s. A. nedlagde P. Jensen den Sognefogedstilling, som han havde beklædt i 43³/₄ Aar, som Protest mod Provisoriet.

Ogsaa ved forskellige andre politiske Lejligheder i 80'ernes bevægede Dage var P. Jensen i Forgrunden (Bergs Løsladelse, Stavnsbaandsfesterne); men det vilde føre for vidt og falde uden for Rammen af Aarbogens Artikler at komme ind derpaa. Andet Steds vil jeg fortælle derom.

Politiken havde ikke kvalt det ægte menneskelige, der er et saa smukt og fremtrædende Træk i P. Jensens Livshistorie. Paa sin Guldbryllupsdag (1. Juni 1888) sammenfattede han sit Livssyn i en lille Tale, der giver et Udsyn over hans Virke: „Jeg lagde i Ungdommen et Program for Livet, som jeg vilde følge: 1) at tragte efter Guds Rige og hans Rettfærdighed, 2) med Energi og Kraft at arbejde i min økonomiske Stilling, hvori Gud har sat mig, at jeg kunde have tilovers at meddele dem, der havde behov, og 3) at deltage i det offentlige og kommunale Liv med alt, hvad der kunde fremme Folkets og Fædrelandets Vel. Dette Program har jeg stadig holdt mig for Øje. Men jeg maa tilstaa, at jeg saa ofte daarligt har fulgt Programmet, at jeg har maattet sige til mig selv, hvilken jammerlig Stakkel jeg er,

naar Fristelser og Farer har omringet mig, og Verdens vilde Røster har været om mig, og Bonnen er bleven mat. Men vi har det Haab og den Tro, at Gud, der har begyndt den gode Gerning i os, vil fuldføre den indtil Vorherres Jesu Christi Dag.“

Det er Tonerne fra Ungdommens og den første Manddoms Dage, vi her hører klinge igen, Toner, der aldrig forstummede, selv om de under Deltagelsen i de store Opgør om folkelige Spørgsmaal syntes at lyde fjernt. En aldrig svigtende Støtte under Livets Kaar har han haft i sin Hustru. Ved den foran skildrede Fest i 1875 udtalte en Taler (dav. Lærer Christensen, Tolstrup ved Ringsted): „Hans store Gaver har altid været ledsaget af hendes Kærlighed og Trofasthed.“ Og selv udtalte P. J. paa Guldbryllupsdagen: „Vi har under adskillige Prøvelser levet et kærligt Samliv i de 50 Aar.“ Af 8 Børn havde Døden taget de 5 i tidligere Aar; kun 3 lever endnu*).

Gæstfriheden havde altid været til Huse paa Gaarden i Estrup. Selv om der var lavt til Loftet, var Synsranden altid videre der end i mange andre Hjem. Der var Harmoni mellem Menneskene. Men det var et alvorligt Hjem, præget af den strænge retlignede Livsopfattelse, der var Peder Jensens, men en Livsopfattelse, der ikke var præget af den Vredsladenhed, som Fremmede undertiden fandt udtalt i P. Jensens Færd.

*) Jens Pedersen, Malthes Kro ved Holbæk, f. 1842, Maren Kristine Pedersen, Enke efter H. Hansen, tidl. Skaaningsgaarden i Valsomagle, nu Ringsted, og Forretningsbestyrer P. Pedersen, f. 1859, Ringsted. Ligeledes lever en Datter af første Ægteskab.

P. Jensen døde den 20. April 1895, og Mindeordene lød om ham med Ærefrygt og Tak.

Hans Valgsprog havde været: „*Vær af Sandhed.*“ Og han efterlevede det. Han kæmpede kun for det, der var uomstødelig Sandhed for ham. Og naar han fandt, at gamle Venner kom i Konflikt med det, som han ansaa for Sandheden, veg han ikke for at tage Følgerne af et Brud. Hans Minde staar uden Plet og Lyde. Intet skæmmer det, selv om man trænger ind til de fjerneste Kroge i det Stof, han har efterladt sig af Breve og skriftlige Optegnelser. Han var uogennyttig i al sin Færd og benyttede aldrig sin Magt til egen Fordel. Ubrudt er den Linie, han vandrede frem efter. De Tanker, man moder hos ham i hans Ungdom, træffer vi igen i hans Alderdom, men kraftigere udformede, klarere udtrykte.

Mellem Sjællands Bønder skal han nævnes med højeste Ære. Han var *en Bonde*. Han ønskede at blive iblandt dem og vie hele sin Gerning til dem, hvorfra han var kommen. Han var en Sandhedens, en Lovens og Rettens Mand.

Og i Hundredaaret for hans Fødsel skal derfor hans Minde æres i Aarbogen for det Amt, indenfor hvis Grænser den væsentligste Del af hans Gerning faldt, og i hvilket han levede hele sit modne Liv.

Kirkeklokkerne i Hemmeshøj.

Af Provst *J. Nissen*, Vemmelev.

I min Afhandling om Alterkalken i Hemmeshøj Kirke i Sorø Amts historiske Samfunds Aarvog for 1914 har jeg i Forbigaaende omtalt Kirkens Klokker og nævnt, at der paa den ældste af dem fandtes følgende Indskrift paa Latin:

Anno. dni. MCDLXXII. fecit. me. johannes. petri.
civis. slaulosiensis. juxta. festum. pet. et. pauli.

(Paa Dansk: „I Herrens Aar 1472 har Johannes Peterson, Borger i Slagelse, støbt mig henimod Peters og Pouls Fest“, d. e. den 29. Juni.) Jeg knyttede dertil den Bemærkning, at vi ellers ikke ved noget om, at en Slagelse Borger i det 15. Aarhundrede har givet sig af med at støbe Klokker, uden fra denne Indskrift.

I den Anledning har Hr. Partikulier P. Arnskov paa Villa Flora i Slagelse velvillig oplyst mig om, at dette sidste ikke er rigtigt. I Antvorskovs Klosters Registrant findes følgende Bemærkning fra 1415: „Olluff Klockestøber bekjender sig udi leie att haffue aff closteret itt ode jordtzmon uden for Smedie

Gaade liggendisz“. Desuden havde Slagelse 1465 en Grydestøber Henning og 1532 en Lasse Grydestøber, som maaske ogsaa kan have støbt Klokker.

Bemærkningen om, at vi ellers ikke ved noget om, at en Slagelse Borger i det 15. Aarhundrede har givet sig af med at støbe Klokker, var gengivet efter Sognepræst Lic. J. F. Fengers Meddelelser om „Klokke-Indskrifter“ i Andet Bind af Kirkehistoriske Samlinger (S. 89) fra 1853, hvorfra ogsaa Indskriften var hentet, uden at jeg selv nærmere havde undersøgt Sagen, eller hvad der senere i Litteraturen maatte være fremkommet herom. Foranlediget ved Hr. Arnskøvs Oplysning har jeg nu gjort mig nærmere bekendt dermed og særlig gennemlæst Professor C. Nyrops udførlige Afhandling „Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere“ i Kirkehistoriske Samlinger, 3die Række, 4. Bind. Paa Grundlag heraf kunde jeg have Lyst til, næstefter at meddele den anførte Rettelse, at fremsætte nogle kortfattede Oplysninger om Støberne af de to Klokker i Hemmeshøj Kirke og Klokkestøbningen her i Landet, særlig ogsaa forsaavidt denne vedrører Slagelse.

Om den omtalte Oluf Klokkestøber i Slagelse, der 1415 lejede et Stykke Jord udenfor Smedegade af Antvorskov Kloster, ved vi ellers intet, og hans Navn findes ikke, saavidt mig bekendt, paa nogen af de Klokker, hvis Indskrifter er kommen frem i Litteraturen: men han har vistnok været en af de ældste egentlige Klokkestøbere her i Landet. De ældste Klokker er nemlig uden Tvivl her i Landet, ligesom det var Tilfældet i Udlandet, støbte af Klosterbrødre eller af saadanne, der var nøje knyttet til Klostrene. Det hørte jo med til adskillige Munkeordeners Regel, særlig Benediktinernes og Cister-

ciensernes, at Munkene ogsaa skulde arbejde med deres Hænder, og Klostrene blev ikke blot mange Steder gode Planteskoler for Jordoddyrkning og Havebrug, men ogsaa Bygningskunst og mange Slags Haandværk og kunstfærdig Idræt fandt Hjemsted i dem. Hertil hørte da ogsaa Klokkestøbning. Der foreligger mange Vidnesbyrd om, navnlig fra Tiden indtil det 13. Aarhundrede, at Klokkestøbning var en i Tysklands Benediktinerklostre livligt dreven Industri, og Sansen herfor er sikkert ogsaa taget med, da Benediktinerne fra det 11. Aarhundrede kom her ind i Landet. Naar vi paa de ældste Klokker, baade daterede og udaterede, ofte kun finder Støberens Navn angivet ved et enkelt Fornavn, f. Ex.: Johannes me fecit, Martinus me fecit o. s. v. (d. e. Johannes støbte mig o. s. v.), ligger det nær at antage, at det paagældende Navn er vedkommendes Klosternavn, og de daterede Klokker, paa hvilke Støberens Navn kun er angivet ved et Fornavn, er da ogsaa alle fra en saadan Tid, at Støberen kan have være knyttet til et Kloster.

Efterhaanden som Tiden gik, begyndte imidlertid de forskellige Haandværk at vikle sig ud af Klostrenes Varetægt og træde frem som selvstændige Erhverv. Saaledes sker det ogsaa paa Metalstøbningens Omraade. De ældste Specialiteter indenfor Metalstøbningen synes at have været Grydestøberne og Kandestøberne, der allerede i sidste Halvdel af det 14. Aarhundrede træffes som særegent Lav i Nordtysklands Byer. Mulig gav Grydestøberne sig ogsaa af med at støbe Klokker, i hvert Fald har vi ved Begyndelsen af det 16. Aarhundrede en Jens Grydestøber i Lund, der har støbt Klokker til nogle af Skaanes Kirker. Dog fører de ældste Metalstøbere,

vi træffer som selvstændige Haandværkere her i Landet, ikke Navnet Grydestøbere, men netop Klokkestøbere. Det er fra Begyndelsen af det 15. Aarhundrede, vi træffer dem, og en af de ældste, eller den ældste os bekendte, er netop den ovennævnte Oluf Klokkestøber i Slagelse, der 1415 lejer et Stykke Jord af Antvorskov Kloster. Det ligger nær at tænke paa, naar Slagelse er den første By, hvori vi træffer en Klokkestøber som selvstændig Borger, at det ikke har været helt uden Forbindelse med Antvorskov Klosters Nærhed. Længe varer det dog ikke, før vi ogsaa hører om Grydestøbere i Slagelse. 1465 er Henning Grydestøber Raadmand i Slagelse, og Slagelse er ogsaa den første By, hvori vi træffer Grydestøberne i Forbindelse med et Lav, idet det derværende Smedelav efter dets Skraa af 1469 omfatter baade Smede, Grydestøbere og Kedelsmede (se F. R. Friis: Slagelse, 1875, S. 98). Forøvrigt viser vel det, at Oluf Klokkestøber kan leje Jord, eller at Henning Grydestøber var Raadmand, at de paagældende Haandværk har hørt til de mere ansete i Byen.

Om Johannes Petersøn, Borger i Slagelse, der 1472 har støbt Klokken med den latinske Indskrift til Hemmeshøj Kirke, ved vi, at han tillige har støbt en Klokke til Fuglie i Skaane, der er dateret 1471; men hans personlige Forhold er os forøvrigt ligesaa ubekendte som hans ældre Medborgers Oluf Klokkestøbers.

Derimod ved vi adskilligt mere om den Mand, der har støbt den anden og større Klokke i Hemmeshøj Kirke. I min Afhandling i Fjor havde jeg anført i en Fodnote, at den bar paa Dansk den Indskrift: Lofver Herren Medt Basuner Harper Och Trommer Ja Lofver Herren. Hans Kemmer Y Helsenør Som Haffver Anno 1619 Støbt Mich.

Hans Kemmer i Helsingør var ikke særlig Klokkestøber af Profession. Hans Hovedbeskæftigelse var at støbe „Stykker“, der anderledes kunde ringe for Folks Øren end en Kirkeklokke, nemlig Kanoner. Til Datidens Metalstøbere horte nemlig ikke blot Klokke-, Gryde- og Kandestøbere, men ogsaa Bøsestøbere — ved Bøsser forstaaes Kanoner —, som allerede omtales fra Kong Hans' Tid, og disse fik efterhaanden mere og mere Betydning. Foruden et Bøsestøberi, Giethus, i København, oprettede Kristian IV. fra 1601 et nyt i Helsingør og beskikkede en „roetgiether medt stocker och andit at støbe vdi thedt nye giethus. som wü vdi wor kiøbsted Helsingoer haffuer ladet bogge och opsette“. Den første Bøsestøber ved Giethuset i Helsingør virkede til 1615, og hans Eftermand er Hans Kemmer, der virkede dér til sin Død 1636. Har han end væsentlig støbt Kanoner, saa har han dog ogsaa leveret mange andre Ting, saasom to smaa Klokker til Sejerværket paa Kronborg, 6 Messinglysestager o. s. v. og navnlig en hel Række Kirkeklokker. C. Nyrop nævner i sin Afhandling Klokker til Ørum ved Grenaa, Jyllinge ved Roskildefjord, Asdal Nord for Hjørring, St. Olai-kirke i Helsingør, St. Petrikirke i København o. fl. Hemmeshøj Kirkeklokke har han ikke nævnt, da han kun holder sig til saadanne, hvis Indskrifter var kendt fra Arkiver eller Litteraturen (til 1882). Nævnte Indskrift skyldes min egen Læsning og har antagelig ikke tidligere været offentliggjort.

Naar Stykkestøberne ogsaa gav sig af med at støbe Kirkeklokker, var det forøvrigt kun en ringe Erkendtlighed, der derved udvistes, for alle de mange Kirkeklokker, som de efter Kongernes Befaling havde maattet lade smelte og omstøbe til Kanoner. Det gik

nemlig med Kirkeklokkerne som med Alterkalkene (se min Afhandling i Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1914, S. 62), at de var i høj Grad efterstræbte af Kongerne, naar disse var i Forlegenhed for Materiale til at støbe Skyts af eller for Penge. Særlig Frederik I., der var saa slem ved Kirkesølvet, var ogsaa slem imod Klokkerne. Han trængte stærkt til „Kobber til Bysser“, og paa Herredagen i Odense 1526 samtykkede Biskopperne i at overlade ham de fleste Klokker, Kirkerne i deres Stift kunde undvære „och the kundhe fanghe aff almuen mett lempe“. Herom udgik der da i den følgende Tid Breve til Lensmændene. I et Brev af 1527 til Lensmanden paa Hagenskov (nu Frederiksgave v. Assens) paalægges det ham at tage i Kirkerne, „huor tho Klocker findis. then største, oc huor tree findis, then største oc then ringeste oc mett aller første thennem forskicke tiill Kopenhauffn“, ja, Aaret efter paalægges det ham endog at give Agt paa, at alt Jernfanget og det, som Klokkerne hang i, fulgte med. Udplyndringen vakte megen Uro rundt om i Befolkningen, der satte stor Pris paa sine Kirkeklokker, som ogsaa mange Sagn om; hvordan Klokkerne paa forskellig Maade selv forsvarede sig mod dem, der vilde fjærne dem fra deres Plads, bærer Vidnesbyrd om; men der var intet at gøre. Kun naar Sognemændene vilde give to Skip-pund raat Kobber for hvert Skippund Klokkemalm, kunde de faa Lov til at beholde deres Klokker. Fra Sjælland, Lolland, Falster, Fyn og en Del af Jylland indkom der paa den Maade 885 Klokker.

De følgende Konger fortsatte i samme Spor, ikke mindst Kristian IV., der 1601, samtidig med Oprettelsen af Giethuset ved Kronborg, befalede, at

Kirker, der havde flere end en Klokke, skulde indsende de overflødige. Men nu synes man da ogsaa efterhaanden at have faaet nok, saa der 1617 kunde udgaa et Kongebrev om, at Kirker, som trængte til Klokker, skulde købe dem paa Kronborg Kobbermølle, hvad enten man saa fik andre Klokker, der endnu ikke var omsmeltede, eller fik nye, støbte af gammelt Klokkemalm. Naar Hemmeshøj Kirkes store Klokke er dateret 1619 og er støbt af Hans Kemmer „Y Helschenør“, Stykkestøberen paa Giethuset eller Kobbermøllen ved Kronborg, viser det, at man her har skyndt sig med at faa sin anden og største Klokke tilbage, saa snart Kgl. Majestæts Befaling tillod det. Mange Steder skete det nok aldrig, saa at man i Fremtiden maatte nøjes med en Klokke.

Mellem de to nuværende Klokkers Tilblivelse i Hemmeshøj Kirke, 1472 og 1619, ligger et indholdsrigt Tidsrum af henved 150 Aar, og omtrent i Midten deraf falder den store Begivenhed med Reformationens Indførelse, mindre glædelig, naar man tænker paa de Overgreb, der fulgte dermed, f. Ex. Kirkeudplyndringer og desl., glædelig, naar man tænker paa de aandelige Værdier, der vandtes derigennem. Men det er værd for os at mindes, naar de to Klokker, den ene med sin latinske Indskrift fra den katholske Tid og den anden med sin danske Indskrift fra den lutherske Tid, i skøn Forening lader deres malmlfulde Røst lyde ud over de skiftende Slægter, at hvad den romersk-katholske Kirke saavelsom den evangelisk-lutherske Kirke trods al udvortes Forskellighed vilde og vil, dog i Virkeligheden er det samme:

Kalde paa gammel og paa ung,
mest dog paa Sjælen træt og tung,
syg for den evige Hvile.

Grams Brev.

Brevet er skrevet af Hans Gram (f. 1779, d. 1836), Søn af Laurids Gram, der var theologisk Professor i Sorø fra 1757—59 og en meget yngre Broder til den lærde Historiker Hans Gram, efter hvem han opkaldte sin Søn.

Brevskriveren var Landmand, Forpagter af forskellige Gaarde, indtil han, som Brevet beretter, gik i Stykker paa Lyngbygaard. Han lever saa nogle Aar ved tilfældigt Arbejde, da Vennen Gjer-sing 1830 faar ham ansat paa Mørup som Assistent ved Institutet.

Hans Grams Søn var Inspektør paa Nørager, og hans Søn igen er Havebrugskandidat Hans Gram, der i mange Aar sad paa Koldemosegaard i Lynge Sogn og nu er Lærer paa Ankerhus ved Sorø.

Hele det Billede, Brevet giver af Forholdene herhjemme omkring det skæbnesvangre Aar 1813 og i Tiden derefter, danner en god Illustration til den Beskrivelse, der er givet af denne Tid i en Artikkel „Sorø for 100 Aar siden“ i Aarbogens 2. Hefte. Jeg kan derfor henvise til denne Artikkel og særlig til Side 100—103, hvor man vil finde For-

klaring paa de besynderlige Opgivelser af Varers og Penges Værdier, der findes i Brevet, samt nærmere Oplysninger om Forordningen af 5. Januar 1813.

I Slutningen af Brevet omtales den for Gram saa skæbnesvangre Administration af Etatsraad Neergaards Godser. Neergaard, hvis fulde Navn var Peter Johansen N., var Sønesønssøns Søn af Thomas Madsen. Denne var kommet ovre fra Nedergaard under Mattrup, havde antaget Navnet Neergaard og var død som Forpagter paa Svenstrup, der senere skulde blive én af Familiens Stamgaarde. Siden Thomas Madsen Neergaards Tid var Slægten stadig gaaet frem i Rigdom og Jordegods, og P. J. Neergaard var født til Velstand. Dertil har han været en Mand med stor Virkelyst og Administrations-talent. Thi han blev vel den af den store Slægt, der kom til at samle de fleste Gaarde paa én Haand. Han har efterhaanden købt og solgt Ringsted Kloster, Kjærup, Gilsagergaard og Merløsegaard. Fra Aarhundredets Begyndelse ejede han Gyldenholm, Skovgaard, Førsløv, Gundersløvholm, Kastrup, Fuglebjergergaard og Fodbygaard. I 1813 tilgiftede han, der da var Enkemand, sig med Enkefru Qvistgaard Gjerdrup og Lyngbygaard, og samme Aar købte han Fuglsang og Prierskov paa Lolland, Nørlund, Torstedlund og Albek i Jylland.

Amtmand i Sorø var dengang Poul Christian Stemann. Han havde 1799 overtaget Amtet efterat det ved Inddragning af Smaaamter og Omlægning var blevet udvidet fra kun at omfatte Sorø Birk og Baroniet Holberg til sin nuværende Størrelse. Der var meget at tage fat i, og den myndige Stemann maatte komme paa Kant med dem, der ikke vilde bøje sig for ham. Vejforholdenes Forbedring, Ord-

ningen af Indkvarteringsforholdene i disse vanskelige Aar, Fordelingen af de stadig nytilkomne Skatter — der var mange Anledninger til Rivninger, — og Godsejerne beskyldte desuden Stemann for at give Bønderne utilbørligt Medhold. I skriftlige Optegnelser fra den Tid nævnes flere Gange netop Peter Johansen Neergaard som Stemanns erklærede Modstander, ja, som den mest betydelige af hans Modstandere.

Imidlertid sad altsaa Neergaard i de vanskelige Aar efter 1813 med ialfald 14 store Gaarde eller Godser, og har det været vanskeligt for andre Landmænd at klare sig i disse Aar, hvor alting vaklede og selv de klogeste Beregninger slog Klik, maa det have været dobbelt vanskeligt for ham. Der kom da ogsaa et Tidspunkt, hvor alt truede med at ramle sammen om ham, da han i 1821 ikke kunde opfylde paadragne Kautionsforpligtelser for Købesummen for de store jyske Godser. Han gik da til Stemann og bad om Raad og Hjælp. De to gamle Modstandere gik Neergaards Sager igennem, og da Stemann saa, at der kunde og burde hjælpes, var han ogsaa rede. Han fik nedsat en Opbuds- og Arrangementskommission, tog selv Formandsstillingen og Arbejdet, og ligesom han havde bragt Sorø Akademi's Gods paa Fode, bragte han i Løbet af en halv Snes Aar Neersgaards mange Ejendomme frelst gennem alle Skær. — Det er altsaa denne Stemannske Kommission Gram har at gøre med. Den er ikke blid, man mærker Stemanns haarde Haand. Kommissionen er upersonlig, den virker paa Afstand, den maa i meget blive forskellig fra en Godsejers personlige Styre, hvor Hjertet ganske anderledes kan komme til at tale med. — Man kan

have ondt af Gram, og man faar Sympati for ham og Neergaard, — men Neergaards Arvinger kan takke Stemann for, at de nu har Gaardene.

Grams Brev.

Nu kom Lyngbygaard og Gjerdrup samlede til Forpagtnings-Auction i July 1808, og jeg lod mig dem tilslaae for 8050 Rdl. D. C. Jeg tiltraadte denne Forpagtning 1809, 1. Aug., til hvilken Tid jeg — efter min Opsigelse — fratraadte Mineslyst. Havde Mineslyst været nem at gaa ind i, fordi der var et aldeles complet Inventarium, saa havde jeg desflere Udgivter ved Modtagelsen af Lyngbyegd., da jeg der maatte anskaffe saa meget af alle Slags, saasom 30 Heste, 8 Vogne, 4 à 6 Plauge, 10 à 12 Harver, Folkesenge og Sengeklæder for en 30 Mennesker, 150 Lpd. Kløverfrøe, Mejeriredskaber, foruden mange andre Sager, der løb højt op. Jeg havde imidlertid Pengene, og fandt det rigtigst, kun at anskaffe gode Sager, om de end vare noget dyrere. Qvægbesætningen, som fulgte med Gaarden, var Snaus, og inden Udgangen af det første Aar styrtede nogle og 30 Kiør, som jeg maatte erstatte med nye og unge, og inden jeg anden Gang satte Qvæget paa Græs, havde jeg fejlet alt Snauset ud og indsat over 100 stk. unge og gode Kiør i Hollænderiet, som bestod af 200 stk.; men nu begyndte jeg ogsaa at drage god Indtægt deraf, ikke allene fordi Kiørerne nu var bedre, men ogsaa fordi jeg fik temmelig god Kløver paa Jorden, da jeg saaede Kløverfrøe, hvilket min Formand i hans sidste Forpagtningsaar idetmindste ikke gjorde. — Drivten var snaus og altfor udsugende, derfor begyndte jeg strax at indføre en ny Drivtsorden, som allertider i de første

Aar er forbunden med Tab; derfor var ejheller Avlen i Førstningen stærk, skjøndt dog, allerede det andet Aar, bedre end min Formands Middel-Aar; men jeg vidste jo forud, at jeg maatte, i Overgangs-Aarene, udsætte mig for en ringere Høst, end jeg siden kunde gøre Regning paa, og, i hvilken Henseende, jeg ogsaa regnede rigtigt. 1807 og 1808 vare min Formands frugtbareste Aar; men der blev dog kun giødet i 1808, 41 Tdr. Land, endog kun meget svagt. I 1812 derimod kunde jeg allerede giøde 65 til 75 Tdr. Land aarlig næsten eengang saa tykt som min Formand havde giødet. Jeg avlede nu ogsaa langt bedre end han, og skjøndt jeg udførte svære og bekostelige Steen-Arbejder og Gravning m. v. forbedredes dog mine Kaar kjendeligt. Da min Forpagtningsafgiwt var bestemt i Penge var det ogsaa rimeligt at min Formue maatte stige efterhaanden som Varerne jeg havde at sælge steg i Prisen; men 1813 — eller rettere Pengeforordningen, gjorde mig det første Afbræk, og jeg leed ikke lidet reelt Tab derved. Jeg vil ikke tale om, at jeg i 1812 betalte 8000 Rdl. i Afgiwt, men i 1813 (da vi endnu regnede i de gamle Sedler) 78000 Rdl. gl. Sedler; thi Priserne vare endnu saaledes, at der endda var Penge at tiene; i hvor paafaldende en Forskel af 70000 Rdl. end skulle synes at være. Giersing*) og jeg købte i Compagnie paa samme Tid en Ejendom i Holsteensborg Egnen, som vi,

*) Niels Gjersing (1783—1835), cand. jur., Kammerraad, g. m. Frederikke Amalie Malling. Datter af den bekendte Geheimeraad Ove Malling. G. ejede Nørager og Conradineslyst og var senere Forstander for Institutet paa Mørup. Søn af Peter Jensen Gjersing (1746—1811) til Taarnholm og Nordruplund.

efter et Aars Forløb, solgte med en god Avance. Jeg forsømte ingen passende Lejlighed, hvor der var noget at erhverve paa en værdig Maade. Saaledes gjorde jeg i Vinteren 1810 — rigtignok i et fælt Vejr en Rejse til Fyn for at købe, fornemmelig, Kløverfrøe, som jeg forudsaae vilde blive dyrt. Jeg tilforhandlede mig 500 Lpd. til circa 16 Rdl. Lpd., hvoraf jeg gienmod det halve til 1813, som jeg da solgte for 100 Rdl. Lpd. — Jeg kom engang hændelsesviis til Korsøer, hvor der var en Priise-Auction, og hvor man i Spøg nødte mig at købe 5 Fade Sukker, men inden jeg tog fra Byen, havde man afkiøbt mig dem med 5000 Rdl. Avance, som jeg strax fik udbetalt. Saaledes gik det ved flere Lejligheder. Jeg tiende mange Penge, men jeg holdt ogsaa mine Ting i en god Orden og jeg forbedrede Lyngbyegd., ikke som Forpagter, men som om jeg var Ejer deraf, og dette kostede mig mange Penge og meget Arbejde, da alt saadant i samme Tid var ubegribeligt dyrt, saasom der vare kun faae Folk at faae fat paa, og Redskaber og Arbeidsdyr var ikke mindre dyre.

Min Forpagtnings-Afgift blev i Følge Penge-Forordningen omskreven; men Frue Qvistgaard fandt, at Afgiften endnu ikke svarede til Tiderne, og opsagde mig derfor Forpagtningen til 1. Maj 1814, dog saaledes at Fornyelsen deraf med det samme blev mig tilbudt imod Korn- og Natural Afgivt. Jeg contraherede paa nye, men til en forholdsmæssig højere Afgivt, da jeg nødig vilde forlade Gaardene, som jeg med mange Bekostninger havde sat i saadan Stand, at de for Fremtiden maatte give mere af sig end hidtil. *Men jeg skulde aldrig contraheret paa nye.* Jeg skulde flyttet derfra,

og holdt Auction over Alt mueligt, og strax kiøbt kongl. Obligationer for Pengene. Havde jeg gjort det, saa havde jeg været en meget riig Mand; men hvem kunde forudsige hvad der vilde skee? Hvem valgte dengang det rigtige? Den der ret lagde sit Hoved i Blød for at udfinde det fordelagtigste, gik det som oftest allerværst, og de fleste af de faae der gik Sygen heldig igiennem, vare dem som lod fem være lige. : Saaledes kjender jeg en Mand, som langtfra ikke stikker dybt, der i Decbr. 1812 kom til Kbhvn. med 16 fede Stude, som han solgte for 30,000 rdl. D. C. Han gik i nogle Dage og var i stor Vaande hvad han skulde giøre med de mange Penge; endelig faaer han det Indfald — for at blive den „svære Pakke qvit“ — som han udtrykte sig — at gaa op i Depositokassen med dem, hvor han fik kgl. Obl. for Pengene, til Beløb 30,000 rdl. D. C. — Disse Obligationer ejer han endnu, og har nu i disse mange Aar, aarlig hævet Renterne deraf med 1200 Rbdl. Sølv, og hæver dem saaledes fremdeles. En ret skionne Betaling for 16 Stude!! : — Nej! det var saa at sige, ingen givet, at vælge det rigtigste, og kun Tilfældet og tilfældige Omstændigheder reddede nogle faae, og gjorde endnu færre til Riigmænd. — Jeg for min Deel har intet at bebrejde mig selv, og da jeg fulgte immer hvad jeg efter fornuftigt Overlæg troede at burde giøre og ikke indlod mig paa noget i Slumpeværk, — saa er jeg i saa Henseende roelig. Det gik saa mange hundrede fornuftige Folk ikke bedre, uagtet vist mange har brugt yderste Klogskab og Forsigtighed; men — besynderligt nok — just saadan er det gaaet allerværst. — Ved Gierdrup holdt jeg bestandig Stude, som jeg deels fedede paa Græs,

og deels staldede fede om Vinteren, og undgik saaledes at holde Husholdning der paa Gaarden, og alle mine Folk dér var: en Ladefoged og en Rygter, som jeg gav Kostpenge. Naar jeg selv ville pløje Brakmarken eller en anden Mark, eller ogsaa udføre noget andet extraordinair Arbejde, saa brugte jeg mine Folk, Heste og Redskaber fra Lyngbygaard — og saaledes kostede denne Gaards Drivt og Bestyrelse mig forholdsmæssig kun lidet; men Indtægterne deraf vare gode, da Jordbunden ved Gierdrup er særdeles frugtbar. — Imidlertid jeg nu saaledes havde arrangeret mig, og faaet Drivten og Jorderne i Orden ved begge Gaarde, blev *Gierdrup* mig opsagt, under et Foregivende fra Ejerens Side — som indtil Dato ikke er gaaet i Opfyldelse, nemlig: at der skulde bygges Hovedbygning m. v., og, at det derfor var Ejeren om at gjøre strax at faae frie Disposition over Gaarden, Hoveriet m. v. —; men den sande Aarsag var, at Fruens Broder — en Hr. Schouw — skulde her employeres, da Fruen, som i samme Tid havde givet sig med Etatsraad Neergaard paa Gunderslevholm, fraflyttede Gaarden. Jeg indsaa det Hele meget godt; men Underhandlingerne om Afstaaelsen lod mig ogsaa saadanne Vink, saa jeg fandt det rigtigst at lade gaae; men jeg led et slemt Tab, som var tildeels en Følge af denne Afstaaelse, og deels — og endmere — af Conjecturerne. Jeg havde nemlig midt om Vinteren, (da vore Tropper marcherede til Jylland, Holsteen og Fyen for at bekriige vore Fjender) kiøbt 80 stk. jydsk Stude til høje Priser, men dog efter Tiderne for udmærket got Kiøb, i den Tanke, at der ret var noget at profitere, saasom der ikke vilde blive Qvæg at faa i Sielland, naar denne Ø

blev bloqveret; thi fra Jylland regnede ingen mere paa, at der kunde komme Qvæg, da samme snart ville være besat af Fienden. I det samme blev Freden sluttet, og nu faldt alt daglig mere og mere i Prisen, og det hele fik en Vending til Forundring. Jeg ønskede at sælge mine Stude, saasnart som mueligt om jeg ogsaa skulde tabe noget, og gik endog i saa Henseende en gandske nye Vej, i det jeg lod en Ven under sit Navn indrykke i Aviserne „at han anviste et Parti store jydsk Stude, der var til Salg for billig Priis, og om Kiøberen ønskede det, mod 12 Maaneders rentefrie Kredit m. m.“ men ingen Handel var der at gjøre, i hvor mange forskellige Konster jeg end brugte. Det var netop i samme Vinter, som jeg den 1. Maj fratraadte Forpagtningen af Gierdrup. Nu maatte jeg leje Græsning til mine Stude om Sommeren, og endelig kornfede dem den følgende Vinter; men skjøndt de var udmærket gode var det endnu ikke mueligt at sælge dem fra Stalden til nogen Priis, og der var altsaa intet andet at gjøre, end at tye til Vesterbroe for at sælge dem, som jeg altsaa maatte bekvemme mig til; men jeg tabte ved denne eene Studehandel reent ud 7000 rdl. — Denne Dosis saa hurtigt oven paa de reelle Tab jeg leed umiddelbart ved Frd. af 5. Jan. 1813, var vel drøj; men nu var Touren at tabe daglig, ligesom det forhen var omvendt. Alt fik nu en gandske anden Vending, og med den største Forsigtighed og Klogskab var det umuligt at hytte sig. Nu gik 1000 rbd. fløyten her, nu 2 à 3000 hist. Nu kunde Indtægterne ikke mere stoppe Udgifterne. Nu faldt Priserne efterhaanden paa det man havde at sælge, men det man skulde kiøbe stod højt i Priis. Kort sagt: nu var der aldeles intet Forhold

mere; men alt tydede paa en total Ruin, som ogsaa paafulgte. Forskiellen er allene at een har, ved tilfældige Omstændigheder, set sig istand til at holde sig noget længere end en anden. — Jeg leed mange meget betydelige Tab, hvoriblandt jeg ved en Kiøbmands Fallit tabte 11000 Rbd. hvoraf jeg ikke fik en Skilling eller kan vente noget deraf, men jeg stod fast endnu, skiøndt jeg under saadanne Omstændigheder — der kunde forstyrre den Rigestes Affairer — maatte gjøre Laan, endskiøndt jeg havde meget mere udestaaende som jeg troede sikkert nok, og som jeg ikke straks kunde faae ind; men meget af det som jeg troede at være sikkert, gik senere fløyten. — Priserne dalede endnu mere, i 1818 pr. Ex. var Siellands Captaxt for Byg 6 Rbd. 29 Sk. Sølv; men i 1819 sank den pludselig til 2 Rbd. 57 Sk. Sølv og i 1820 endog til 1 Rbd. 71 Sk. Sølv. Kiøbmandsvarerne derimod holdte sig i samme Pris, Folkelønnen ligesaa, Skatterne steege endog, — hvad man ejede i Vare var nu intet værd — ∴ en ligesaa god Koe eller Stud, som jeg forhen havde givet 110 à 120 Rbd. for solgte jeg nu for 25 Rbd., en Hest, som havde, for faae Aar siden, kostet 1000 Rbd., kiøbtes nu lige saa god for 100 Rbd. og derunder ∴. — Det var saaledes ikke mere muligt for Landmanden at bestaae. Nu kom Misvæxt Aaret 1819 — (i det mindste var der virkelig Misvæxt mange Steder) og den store Vandmangel, som især i min Egn var skrækkelig, dog maaske ingen Steder skrækkeligere end paa *Lyngbygaard*. Tænk Dig! i 3 Maaneder om Sommeren, var der *ikke paa Lyngbygaard og dens hele Grund, een eneste Spand Vand at faae*. Jeg maatte kiøre alt Vandet som behøvedes til min store Husholdning

og mit store Hollænderi, fra Boeslunde Hellig Kor-ses Kilde; men dette var ikke et ubetydeligt Ar-bejde; dog endnu langt værre var det med Qvæget, som jeg maatte i 3 til 4 Maaneder, daglig lade drive til Erdrup Bro for at vandes. Der var netop tæt ved Broen en, saakaldet Hulke, som holdt Vand, skjøndt hele Aaen ellers var tør. Qvægflokken be-stod af cirka 200 Høveder, og der hvor jeg kunde lade dem drive, var ingen alfare Vej, men det gik over Bøndernes Marker, ud og ind, paa Grønagrene mellem deres Sæd, hvorfor jeg daglig, eller hver Gang, maatte have i det mindste 12 Mennesker for at forekomme, at ingen Skade skulde skee, foruden at jeg næsten daglig selv i egen Person — eller i mit Forfald Ladefogden maatte være med, for at paase Orden og at ethvert Hoved virkeligt fik Vand. Det sidste kunde vel ikke nøjagtig iagttages; men det var dog nødvendigt, at paasee det saa got som muligt. Ikkedestomindre var der dog nogle Høveder som ikke daglig fik Vand, hvilket, i saa stor en Flok, ikke lettelig kunde opdages; andre fik ikke tilstrækkeligt, og mere end en Gaag daglig, kunde det umueligt overkommes at drive dem derhen. Følgen heraf var, at de malkede kun meget maade-ligt især da Græsset af den stærke Tørke og Hede var reent bortsveedet — |: til Beviis herfor vil jeg blot anføre, at jeg samme Sommer kun fedede 11 stk. Sviin med Melk, imod at mit sæd-vanlige Antal Sommermelkesviin ellers var 40 til 60 :| — jeg producerede som Følge deraf kun lidet Smør o. s. v.; men den værste Ulykke var, at mange Hollænderie Køer styrtede den følgende Vinter og Foraar af Lunge Syge og andre Tilfælde som hid-rørte fra Vandmangelen. Jeg tabte altsaa meget

betydeligt, ikke allene i Meieriproducter, men ogsaa ved de mange Høveders Bortgang, som jeg maatte erstatte ved at indsætte et lige Antal paa nye, saavel som ved den Bekostning i 3 à 4 Maaneder at maatte sinke 12 à 14 Mennesker daglig med at drive Flokken til og fra Vands, der fra de yderste Marker, som netop dette Aar laae til Græsning, var en Distance af over $\frac{1}{2}$ Miil, hvilket sidste ey var en Smaating; thi det var just i den travleste Sommer-tid — i Høe og Kornhøsten. Min Sæd slog ogsaa feil og Priserne vare meget maadelige, saa dette Aar gav mig et saa voldsomt Stød, at jeg ikke mere kunde forvinde det, og siden fulgte det eene Uheld oven paa det andet, saa jeg paadrog mig mere og mere Giæld, uagtet al Stræbsomhed og Sparsommelighed. Det gik Slag i Slag med mine Gienvordigheder og Tab, saaledes som det ogsaa paa samme Tid gik andre Landmænd. Lave Priser, høje Folkelønninger, svære Skatter |: der var pr. Ex. Aar da jeg ikke kunde udrede mine Skatter af Lyngbygaard med mindre end en Værdi af 800 Td. Byg eller omtrent $1\frac{1}{2}$ Td. Byg pr. Td. Land :| — alt forenede sig for at ødelægge os Landmænd. — Nu traf den ulykkelige Begivenhed, at Ejeren Etatsraad Neergaard, gjorde Opbud, hvilket gav mig og mange flere — Naadestødet. Boet kom under Commissions Behandling og denne pinede strax paa. — Jeg betalede saa yderlig jeg kunde strax efterhaanden som jeg fik noget ind; og haabede saaledes at vinde Tid; thi man troede, at Neergaards Sager ikke vare meere indviklede end at Arrangementet kunde tilendebringes paa et Aarstid eller lidt meere, og blev Neergaard først igien raadig over sine Ejendomme, saa troede jeg nok at komme til Rette med ham,

·hvortil kom, at jeg — og alle troede og haabede paa bedre Tider. Men da Commissionen havde piint mig i Mindelighed for alt hvad jeg i Sommerens Løb kunde undvære, blev jeg om Efteraaret ret taget paa en gevorben Fod. Man kaldte mig til Forligscommissionen, hvor der foreskrevs mig saadanne Vilkaar som jeg mindst kunde vente, og som jeg aldeles ikke kunde indgaae. Jeg begierede Sagen udsat, som jeg ikke blev bevilget; hvorimod Forvalteren den *følgende Dags* Morgen mødte hos mig med Øvrigheden og *gjorde Arrest i mine Sager* for min Gield!!! Kort derpaa kom 11. Decbr. Termin, hvor jeg ikke kunde betale min Avgift, fordi det ikke var mueligt endnu at sælge nogen Kornvare; man brugte strax *netop igien samme* Fremgangsmaade, og jeg fik *Arrest i alt det øvrige jeg ejede!!!* Nu var der intet mere for mig at gjøre ved Lyngbygaard, hvorfor jeg ved Forligs Commissionen indgik: at fratræde Forpagtningen 1. Maj 1822; men i de sidste Dage af April, lod Commissionen holde Auction over *All* hvad jeg i muelig Maade eyedede, Lige indtil *Wuggen og Wuggepuderne*, og jeg drog fra Lyngbygaard *aldeles odelagt*. — Man viste mig fra Commissionens Side ikke den mindste Barmhjertighed; ney! tvertimod, man søgte at nedtrykke og ydmyge mig, saa meget som det kun var mueligt, i hvormeget jeg end troer det streed imod Neergaards og hans Kones Princip. Det *eneste jeg udbad mig af Commissionen* var, at jeg for den Sommer maatte boe paa een af Neergaards Gaarde, hvor der var en liden Lejlighed, som stod aldeles ledig og staar saaledes endnu; men, man nægtede mig det ligefrem, uden engang at sige mig hvorfor det ikke kunde skee. Neergaard havde *selv* givet mig

Anvisning paa denne Boelig; men tillige sagt mig, at jeg maatte spørge Commissionen derom, da han jo ikke selv havde Raadighed derover. Derfor ærgrede Commissionens Afslag ham ogsaa indtil Raserie. : Jeg giemmer Brevene i denne Anledning, da de indeholde saa umiskjendelige Beviis paa ædle Siæle! :

Om Optegnelse af Folkemaal og Folkeminder.

Ved *Henrik Ussing*.

Det Foredrag om *Folkemaalsundersøgelserne*, som Dr. Marius Kristensen holdt ved det historiske Stævne i Sorø 1913, og som blev trykt i det historiske Samfunds Aarbog for 1914, indeholdt en Opfordring til Samfundets Medlemmer om at virke som Hjælpere ved Optegnelsen af Amtets Folkemaal. Dette Foredrag har i det mindste haft een opmærksom og villig Læser, forhenværende Gaardejer Ingvor Ingvorsen i Ulstrup i Terslev Sogn. — Paa egen Haand havde han efter Foredragets Anvisning taget fat paa at optegne og forklare Ord fra hans Egn, efterhaanden som de dukkede op for ham. En Dag kom han til Sorø med en lille Ordsamling i Lommen, og det gav Anledning til, at vi fik fastsat en Dag, hvor vi kunde arbejde sammen for at faa Ulstrupmaalet set nøjere efter i Sømmene. Men vi blev snart klare over, at han, der var saa godt kendt med gammel nedarvet Sæd og Folketro, ikke burde indskrænke sig til at optegne mærkelige

Ord, men ogsaa burde nedskrive, hvad han mindedes af gamle Dages Skikke og gamle Folks Sagn og Fortællinger. Som en Slags Vejledning og Opfordring til andre om at træde i Ingvor Ingvorsens Fodspor, skal jeg her meddele baade nogle sproglige Optegnelser og nogle Folkeminder, saaledes som Ingvor Ingvorsen har meddelt dem, og som vi kunde ønske, at mange andre vilde yde Mage til. Thi Aarbogen skulde jo helst samle alt, der kunde bidrage til at belyse Amtets Historie i fordums Tid; men dertil hører ogsaa Folkets Sprog, dets Tankegang og Sædvaner, dets Sagn, Eventyr og Viser.

Først en lille Mundsmag af alle de gode gamle danske Ord, som endnu findes i Folkemaalene, men som er forsvundet i det almindelige danske Rigmål: Han *atte* ingenting (han ejede intet). — Det *oer* en god Ko den Kalv (den Kalv *roder* el. bliver en god Ko). — Han bliver ved at sidde her og *gnybre* i Stedet for at komme ud og bestille noget (han tygger som en der har daarlige Tænder). — Han er en *Omflothing* (en som spiser meget og paa en uopdragen Maade, t. Ex. spiser meget Kød og kun lidt Brød). — Nu er jeg hel *känter* igen (siger en, der har været syg, men næsten er helbredet). — Jeg har jo ikke ret mange Malkekøer; men jeg har da noget og *stander for Haande* (har Kvier og Kalve i Opvækst). — De var blevet *usaates* (de var blevet uenige). — Hun er en rigtig *dru* Pige (kraftigt bygget). — De Heste er et Par, der kan *kraane* (føre sig med knejsende Hoved og krum Hals). — Ih, du kan dog *døtte dig et Graant* (sidde ned et Øjeblik). — Et Bor med Sving hedder et *Vimmels-tøj*, og Boret *Vimmelin*: en Laage af Brædder er en *Løve*: men en Laage af Stænger kaldes en *Læe*.

Govn er to samlede Hænder fulde; heraf kommer Talemaaden: *at gribe Guld med Govne*. At bande hedder *at bānes*. Af saadanne ejendommelige Ord har Ingvor Ingvorsen allerede samlet et lille Hefte fuldt. — —

Og ligesom Egnen i mange Maader har sit eget Ordforraad, har den ogsaa sin egen *Udtale* af mange Ord — i begge Henseender naturligvis nær beslægtet med andre sjællandske Bygdemaal: En *Brystdug* (d. e. en lang Krave til at binde om Halsen med Bændler) udtales: en *Brystdow*: paa samme Vis bliver en Uge til en *ŷwe*, sluge til *slowe*, buget til *bowed*. Brud, Stud, Knud udtales: *Bryd*, *Styd* og *Knyd*. Paa samme Maade er det en Selvfølge, at naar Hjul udtales *Jiwl*, maa skjule blive til *skiwle*. Som spredte Exempler paa ejendommelig Udtale skal jeg fremdeles blot nævne: et *Læjde* = en Lægte, *stewe* = støbe, *ŷjse* = Økse, *How* = Høj, *Krubbe* = Krybbe, *dru* = drøj, *hasted* og *nytted* = hastig og nyttig, Hans Hansen bliver *Hans Hån* og Jens Jensen kaldes *Jens Jæn*. Karen og Maren hedder *Karne* og *Marne*.

Saa er der smaa Afvigelser i Ordenes Betydning, vi kan lægge Mærke til. T. Eks. kan man sige, at en *Ko brøler*; men et Menneske *vråler*. *Korn* betyder Byg; men *Sæd* betyder Korn.

I gammel Tid havde Dansk tre „Køn“, ligesom Tysk har det endnu. I det sjællandske har vi endnu disse tre Køn bevaret, — og Folk bruger dem med fuldkommen Sikkerhed, tit uden selv at vide af det. Forskellen paa „Hankøn“ og „Hunkøn“ kan vi se af den forskellige Endelse i *Kålin* (Karlen, der er Hankøn) og *Tyosen* (Pigen, der er Hunkøn). Paa samme Maade er det med *Guerin* (Gaarden, Hankøn),

men *Pien* (Pigen, Hunkøn), *Isin* (Hankøn), men *Guesen* (Gaasen, Hunkøn). Det tredje Køn, Intetkøn, har vi t. Eks. i *Barnet*. — Forskellen i Køn kan ogsaa vise sig paa anden Maade end i de nævnte Eksempler; til Eks. kan man sige: *de kim in a een guenes*, hvilket betyder: der kom en Mand og en Kvinde gaaende. Det hedder: *in* gammel Maand (en gammel Mand), men: *en* gammel Kone. Ligesaa: *min Guer* (min Gaard, Hankøn), men: *men Mark* (min Mark, Hunkøn). *Gueren æ min* (Hankøn). — *Marken æ meen* (Hunkøn). Det hedder: *trie* Heste (tre, Hankøn), *trie* Kyør (Hunkøn), men *trøj* Svin (Intetkøn). — Et Minde om gammeldansk Bøjning af Ordene er det ogsaa, naar det hedder: *Gak* yd å gi Øjene (gaa ud og giv Hestene). — — Saadanne Ejendommeligheder er der mange af i Sproget, og de er vel værd at faa optegnede.

Men paa samme Vis er der mange Minder om gammel Sæd og Tro, der fortjener at bevares. Jeg vil lade Ingvor Ingvorsen fortælle:

Hønsere.

Da jeg var Dreng kom jeg en Dag ud paa Marken, hvor der blev slaaet Græs. Jeg tog da fat i Letøjet og begyndte at slaa med det. Da tog en af Husmændene en Tot Græs og strøg mig op og ned ad den nederste Del af Benet og sagde, at jeg var blevet gulbenet, og nu skulde jeg gi *Hønsere*, det vil sige: noget at drikke, en *Saaben* Brændevin.

Raad for Skjæver.

Børn faar jo somme Tider en Sygdom, som nu kaldes Engelsksyge, men som de gamle kaldte *Skjæver*. Naar den blev for slem, saa gik de ud i Skoven og

opsøgte et Træ, hvor en kroget Gren i Forbindelse med Stammen dannede et Hul. Barnet blev klædt helt af, og nøgent blev det puttet tre Gange gennem Hullet, men det skulde gøres *tiendes*. — De ældre brugte for Resten samme Fremgangsmaade med sig selv ved visse Sygdomme.

Spyt mod Hvirvelvind.

Naar man om Sommeren i Høstens Tid var ude at binde Neg, saa kunde det ske paa saadan en varm stille Sommerdag, at der kom en af disse smaa, raske Hvirvelvinde, som leger Tagfat med Negene og suger Straaene op og rundt med sig. Kom saadan en i Nærheden, saa spyttede de tre Gange, saa hurtigt de kunde. Jeg har set en gammel Mand, som lige havde bøjet sig ned for at binde Neget, da Hvirvelvinden kom bag paa ham; han sprang op, og de tre Spyt kom saa hurtigt, at jeg næppe kunde tælle dem. — De troede, de kunde blive „*poppesislavet*“ (ramt af Apopleksi), hvis de forsømte at værne sig med Spyt imod Hvirvelvinden. — —

Dette med at spytte blev ogsaa brugt i andre Tilfælde. Naar man lagde frisk Halm i sine Træsko, blev der altid spyttet paa den gamle Træskovisk, før den blev kastet bort.

Værn mod det Onde.

Mens jeg var ung, var der en gammel Mand, som arbejdede paa en Udflyttergaard. Han fortalte mig en Gang, at da han en Aften gik hjem — det var meget mørkt — saa gik han vild og kom stadig tilbage til Gaarden igen — Gang paa Gang. „Men saa slog jeg Ild og tændte min Pibe, og saa

kunde jeg godt se at hitte hjem.“ Jeg spurgte, hvad det gjorde godt for, at han tændte Piben. „Jo“, var Svaret, „saa har *det Onde* ingen Magt over os, naar man har Ild for sig“. — *Det Onde* kunde være Trolde, Nisser, Underjordiske, Hekse og meget andet, som de gamle var angst for, saa snart det blev mørkt. — —

Naar man slaar Græs eller mejer Sæd, saa gaar man altid med noget skrævende Ben. Det skete da ofte, at en af de store graa Skruptudser sad paa Jorden saaledes, at den vilde komme midt mellem Benene paa os, naar vi gik lige frem. Men de gamle gik ikke paa nogen Maade ind over den, men flyttede begge Ben om til en Side, til de var kommet forbi den. Naar man spurgte om Grunden hertil fik man altid dette Svar: „De siger, det skal ikke være godt“. — —

Naar man beskar sine Negle paa Hænder eller Fødder, saa blev der altid slaaet Kors paa begge Sider af Haand eller Fod, og dette blev gjort, for at Fanden ikke skulde bruge Neglene til at sko sine Træsko med.

Af den Slags Minder om Fortids Liv og Tankegang huskes jo en Mængde endnu. Det gode sjællandske Maal lever endnu paa Folkets Tunge. De ældre kender den gammeldags, ægte og oprindelige Udtale af Navne paa Byer, Marker, Skove o. s. v. Alle disse Ting er det værdifuldt at faa tegnet op, inden de gaar i Glemme. Gid der var mange, som vilde følge Ingvor Ingvorsens Forbillede.

Krebsekroen.

Krebsekroen var i de sidste Tiaar af det 18. og de første af det 19. Aarhundrede den mest anséte Kro paa Strækningen Kbhvn.—Korsør. Dens Ry skyldtes ikke blot dens heldige og skønne Beliggenhed, men nok saa meget Værtindens, Madam Plambeks, husmoderlige Dygtighed, Begavelse og ejendommelige Personlighed.

Hun var født Ane Rosbjerg, var Datter af en Præstegaardsforpagter i Herlufmagle og var som ung Pige i Huset hos Broderen, Søren Rosbjerg*), der havde Portforretningen i Sorø. Her gjorde hun Bekendtskab med sin senere Mand, Henrik Plambek. Han var kommet herind fra Tyskland som Jæger hos Friherre Reitzenstein, der 1765 blev Overhofmester paa Akademiet. — Som Jæger havde Plambek Embedsbolig et Sted ude i Skoven, — Familietraditionen mener, at det var paa Kristiansminde. Men hans unge Kone havde et for livligt Sind og var en for virksom Natur til at kunne finde sig tilrette med Skovensomheden og sin lille Husholdning. Og Plambek — ja han var forelsket i sin

*) Aarbogen 1913, S. 82.

unge Kone, og Jægerbestillingen var maaske heller ikke meget værd, — nok er det, han fik arrangeret sig med Overhofmesteren, saa han opgav at være Jæger, men fik Krebskroen i Forpagtning. Der var

Baggesen.

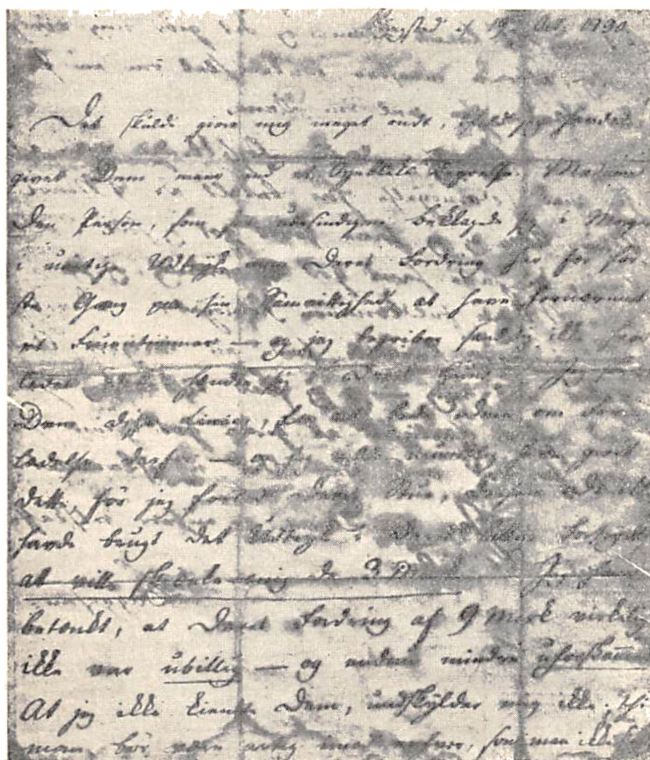
Plambek.

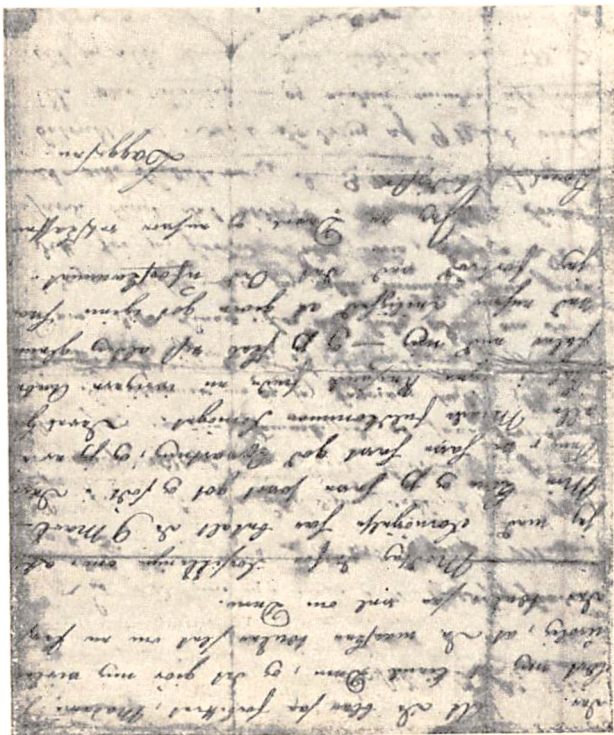
Madam Plambek.

til Kroen ca. 48 Tdr. Land, hvoraf den lave Jord Syd for Kroen over mod Store Ladegaards Jorder tildels var bevoxet med Kratskov. Saa der var Arbejde for Plambek, og Madam Plambek fik en Virksomhed, der var ret efter hendes Hjerte. Hun blev

snart vidt bekendt for sin gode Mad, sine gode Senge, kvikke Svar og værdige Optræden. — Kongelige Herskaber, Hertugen af Augustenborg og andre af Tidens Stormænd lagde paa forskellig Maade deres Erkendtlighed for hende for Dagen. Familietraditionen véd at berette herom, hvorledes der paa Sølvbryllupsdagen tidlig om Morgenen indtraf Extra-post med to Hofdamer, der bragte Bryllupsgave fra Hertugen, eller hvorledes Madam Plambek skrev direkte til Kongen og strax fik frigjort sin Sønne-

søn fra Militærtjenesten. Fremmedbogen skal have været interessant, med Bidrag fra mange senere bekendte Mænd. Desværre er den bortkommet. Min Hjemmelsmand kan kun erindre ét Vers: "Maden délicat, Opvartningen accurat, men Vejen til Krebs- huset er rent desperat". — Dette sidste er sikkert rigtig nok. Thi min Hjemmelsmand har selv hørt den gamle Mand, der dengang var Fragtmand, fortælle, at han, der ganske vist var ualmindelig stærk, prøvede sit Læs paa den Maade, at han tog et Tag i det ene Baghjul. Kunde han ikke løfte

Vognen, vidste han, at hans fire Heste ikke heller kunde trække den igennem, og han maatte læsse noget af Ladningen af.

Som Kuriosum er foran gengivet i Facsimile et Brev, som Digteren Jens Baggesen skrev til Madam Plambek. Det er dette Brev, der sigtes til i H. C. Andersens Eventyr: „Et Stykke Perlesnor“ under Omtalen af Krebshuset. Det har været trykt én Gang før som Note til Harhoffs Breve*). Til Forstaaelse af, hvorledes den ellers saa belevne Baggesen kunde forløbe sig overfor Madam Plambek, kan jeg fremføre følgende:

I Maj 1789 var den 25aarige Baggesen draget afsted paa sin første store Udenlandsrejse. Det blev tillige hans Bryllupsrejse, idet han i Bern traf Sophie Haller og i Marts 1790 blev gift med hende. I Oktober 1790 var de paa Hjemrejsen naaet til Brahetrolleborg, hvor de tilbragte nogle Dage hos Familien Rewentlov. Den 14. kørte de derfra til Nyborg. Her blev de opholdte, idet en heftig Storm hindrede Sejladsen over Beltet. — Baggesen var rejst ud paa kongelig Bekostning med et fjerdingaarligt Bidrag paa 200 Rdl. og Løfte om passende Ansættelse ved Hjemkomsten. Hans Søn siger i sin Biografi af Faderen: „Det er et karakteristisk Træk hos B., at han, skiøndt Digter med Liv og Sjæl og af et højest bevægeligt Temperament, oftere beskæftigede sig med en nøjagtig Udsigt over sine Finantsers Tilstand, og med megen Ziirlighed affattede Beregning over, hvad han havde forbrugt, ledsaget af en Ballance og et Budget . . .“ Han nævner endvidere, at B. benyttede det tvungne Ophold i Nyborg til Specification og Optælling af de af ham i det sidst

*) Soransk Tidsskrift, 6. Bind, S. 259.

forløbne Aar skrevne Breve, — men sikkert har da B. ogsaa gjort sit Regnskab op og opstillet baade Ballance og Budget. Og det er ikke usandsynligt, at Ballancen ikke har været gunstig og Budgettet ikke rigeligt for de Dage, der var igen, inden B. naaede Kbhvn. — Da det saa endelig d. 18. lykkedes at komme over Beltet og om Aftenen at naa Krebsekroen, bliver han om Morgenen d. 19. stillet overfor denne Regning paa 9 Mark, der maaské var mere, end han i Nyborg havde budgetteret. Og tilmed maa han have været meget tidlig oppe den Dag. Thi han naaede Kbhvn. inden Aften trods den Tids Befordringsmidler og daarlige Veje. Han kommer da ud af Ligevægt. Men allerede i Ringsted har han besindet sig, og det Brev, han saa skrev og sendte med Vognen tilbage, gør ham al Ære.

Brevets Ordlyd er følgende:

Ringsted, d. 19. Oct. 1790.

Det skulde gøre mig meget ondt, ifald jeg havde givet Dem meer end et Oiebliks Ærgrelse, Madame. Den Person, som saa ubesindigen beklagede sig i Morges i uartige Udtryk over Deres Fordring har for første Gang paa sin Samvittighed at have fornærmet et Fruentimmer — og jeg begriber sandelig ikke, hvorledes dette hændte sig i Deres Hus. Jeg skriver Dem disse Linier, for at bede Dem om Forladelse derfor — og jeg vilde mundtlig have gjort dette, før jeg forlod Deres Stue, dersom De ikke havde brugt det Udtryk i Deres billige Fortrydelse at vilde skianke mig de 3 Mark. Jeg har betænkt, at Deres Fordring af 9 Mark virkelig ikke var ubillig — og endnu mindre uforskammet. At jeg ikke kiendte Dem, undskylder mig ikke, thi man bør være artig imod enhver, som man ikke kender. At De blev saa forbitret, Madame! har lært mig at Kiende Dem, og det gjør mig virkelig urolig, at De maaske tænker slet om en Person, der tænker saa vel om Dem. — Modtag der-

for Forsikkringen om, at jeg med Fornøjelse har betalt de 9 Mark. — Min Kone og jeg have sovet godt og sødt i Deres Seng, vi have haft god Oprartning, og jeg er i alle Maader fuldkommen fornøjet. Deres Hus skal i ingen Reisende finde en irrigere anbefaler end mig — og jeg skal vist aldrig glemme ved enhver Lejlighed at gjøre godt igien hvad jeg forbrød ved det Ord uforkammet.

*Jeg er Deres og enhver retskaffen Kones ærbødigst
Baggesen.*

Madam Plambek døde i sin kære Krebsekro henimod 1840 og blev 90 Aar gammel. Svigersønnen, Høyer, havde da forlængst overtaget Kroen. Efter ham fik Simonsen den. Han var gift med Fru Høyers Datter af første Ægteskab med en Sachmann. Simonsen var selv Søn fra Fjenneslev Mølle og Brodersøn af den Simonsen, der ejede og gav Navn til Simonsborg i Alsted. Efter Simonsen overtog Svigersønnen Thorkildsen Kroen. Han købte Jorder til, nedlagde Kroen i Slutningen af Halvfjerdserne og solgte senere til Brusch.

Billeder fra det gamle Sorø.

De efterfølgende Fotografier er Gengivelser af fem Akvareller, som Sorø Skole nylig er kommet i Besiddelse af. Om Billedernes Historie kan jeg oplyse følgende:

Christian Søltoft fødtes 1771 paa Herregaarden Tyrrestrup ved Horsens Fjord. Han var eneste Barn af Gaardens Ejer, Ole Johan Søltoft. Denne var kommet til Gaard og Gods ved Giftermaal med Hans Christensen Juuls Datter Cecilie Marie. Selv var Ole Johan Søn af Præsten i Nørre-Snede, Provst Christian Søltoft, og den ældste af 16 Søskende. Hans 17 Aar ældre Søster, Helene Cathrine, var gift med Præsten i Sjørring, Consistorialraad, Provst Johannes Vogelius Steenstrup. Deres Søn, Christian Vogelius Stenstrup, afløste i 1777 Andreas Schytte som Professor i Statsvidenskab ved Sorø Akademi.

Dette, at Steenstrup sad her i Sorø som Professor, har vel været Anledningen til, at Christian Søltoft, da han maatte hjemmefra for sin Uddannelses Skyld, blev sendt hertil, hvor han kunde studere under den ældre Fætters Tilsyn og Vej-

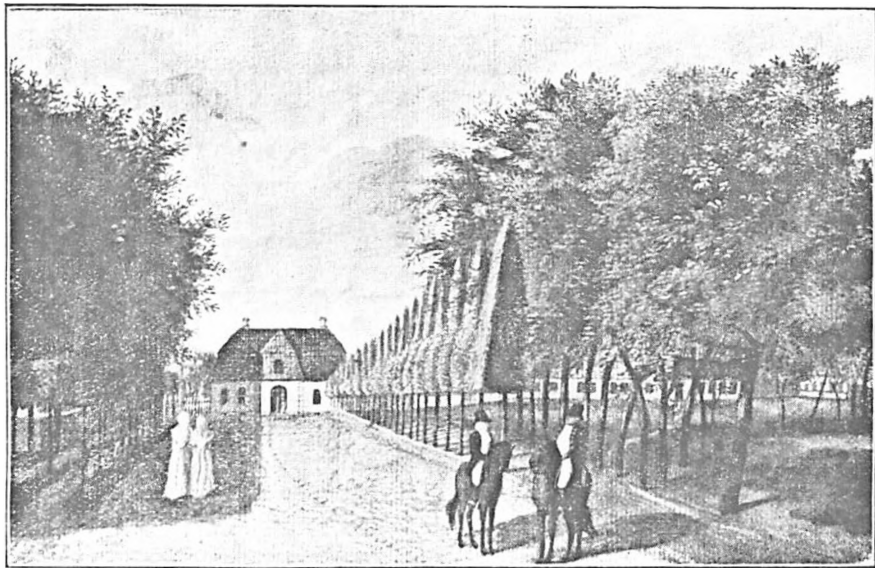
ledning. For Sorø Akademi var ellers ikke noget særlig anset eller søgt Lærestanstalt dengang. Fra 1786, da Overhofmesterembedet var nedlagt, til 1793, da der ikke var flere Studerende tilbage paa Akademiet, indmeldtes ialt 7. Altsaa gennemsnitlig én om Aaret. Og Christian Søltoft var da ogsaa den eneste Indmeldte for Aaret 1789.*) Han forlader Akademiet med Afgangsexamen som Jurist, og da der efter 1793 ingen Studerende var tilbage, maa han være taget herfra senest det Aar. Han har derefter nogle Aars Ansættelse i Kancelliet, men overtager saa 1802 ved Faderens Død sin Fædrengaard. Han har bragt Billederne med til Tyrrestrup. Og da denne Gaard siden er gaaet i Arv fra Fader til Søn, er Billederne og Kundskaben om, hvorfra de stammer, bevaret ned gennem Tiderne. Familietraditionen vil yderligere vide, at Christian Søltoft selv har malet Billederne.

Dette er ikke umuligt. De tre, malede paa Papir, er ikke bedre, end at de kan tilskrives en noget uøvet Dilettant. De to andre, malede paa Træ, er udførte med større Dygtighed. Dog er der en vis Ubehjælpssomhed, især i Farvepaalægningen, der ogsaa for deres Vedkommende røber Dilettanten. At det ene af disse, Udsigten over den botaniske Have, utvivlsomt er set og malet inde fra det nordvestligste Værelse i Ingemanns Hus, Fætterens Steenstrups daværende Embedsbolig, støtter Familietraditionen om, at Søltoft selv har malet Billederne. — Kan dette nu alligevel ikke fastslaaes med Sikker-

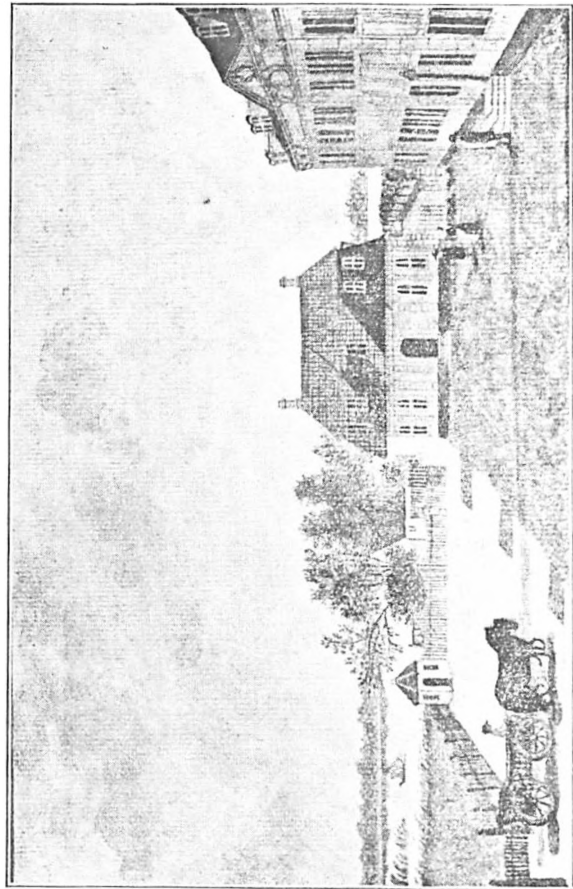
*) Se Estrups Fortegnelse over Studerende ved Sorø Akademi fra 1747- 1793 i *Blandinger fra Sorø* ved J. H. Bredsdorff og J. C. Hauch, 6. Hefte, S. 208.

hed, saa er det dog vist, at Billederne er ført med herfra Sorø af Christian Søltoft, at de er malede af en Dilettant og for ham har været en kær Erindring om det Sorø, han kendte. Og det var Sorø omkring Aaret 1790. —

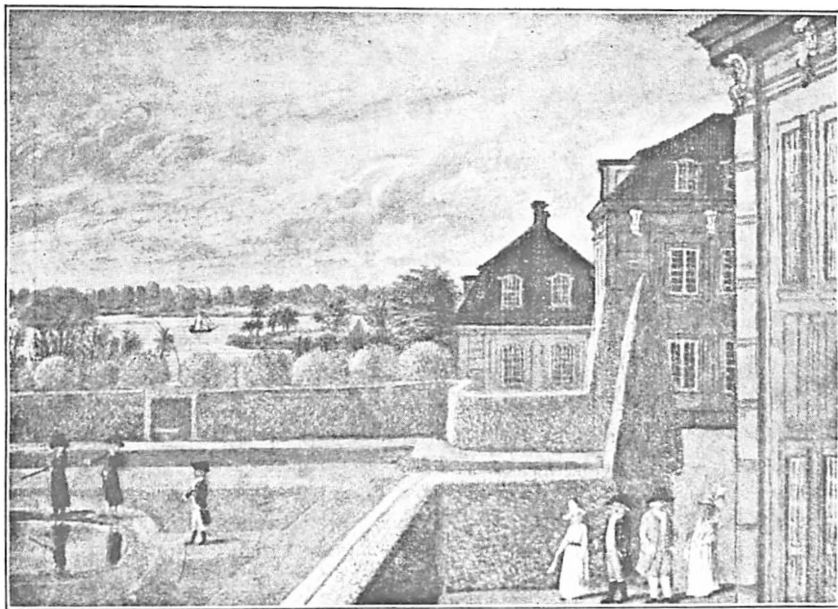
I Sorø Program for 1899 vil man i Sorana V ved B. Hoff og i Aarbogens 2. Hefte Side 79 finde Oplysninger om Akademiets Omgivelser paa det Tidspunkt, hvorfra Billederne stammer.

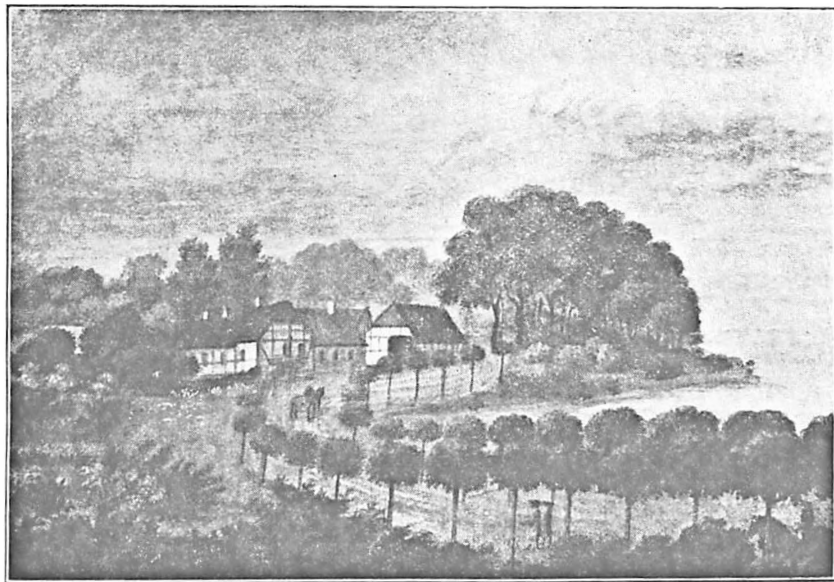
Udsigt fra Klosterporten ned mod Molbechshus. Man skimter i Baggrunden til højre den nordre Længe af den firlængede Gaard, der laa dér, hvor der nu er Rektorbolig og Gymnasium.

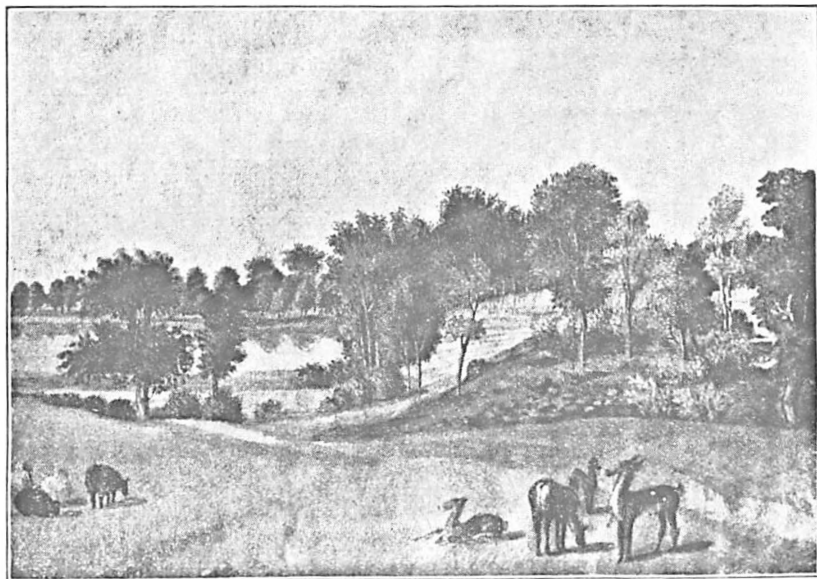
Inge-mannus Hus med Skole-gaarden. Til højre Akademiets Ostfløj. I'Paa Kvisten lige over Indgangs-døren, der ses paa Fløjens Midte, udbrod Ilden 1813.

Udsigt fra Ingemannshus over den botaniske Have. Saaledes kaldtes Pladsen foran Akademiet. Den var begrænset mod Syd af Soen, mod Ost og Vest af de to Pavillonhaver. De smaa kuplede Træer er de nu høje Linde, der — højst umotiveret — afgrænser Pladsen foran Hovedbygningen mod Ost og Vest.

Krebskroen set fra et Sted paa Kongevejen nedenfor Sobjerggaarden. Den nu nogne Bakke Nord for Vejen ved Svinget om Rejsestalden sés klædt med Højskov. Fra Midten af Stuehuset skyder en kort Fløj sig frem med Gavl ud mod Vejen. Den er revet ned i Tiden inden 1820.

Paa Bakken i Forgrunden til højre ligger nu Ankerhus. Søen er Pedersborg Sø. Vejen til venstre i Baggrunden er Kongevejstykket fra Kongebreen op mod Allertistotten.